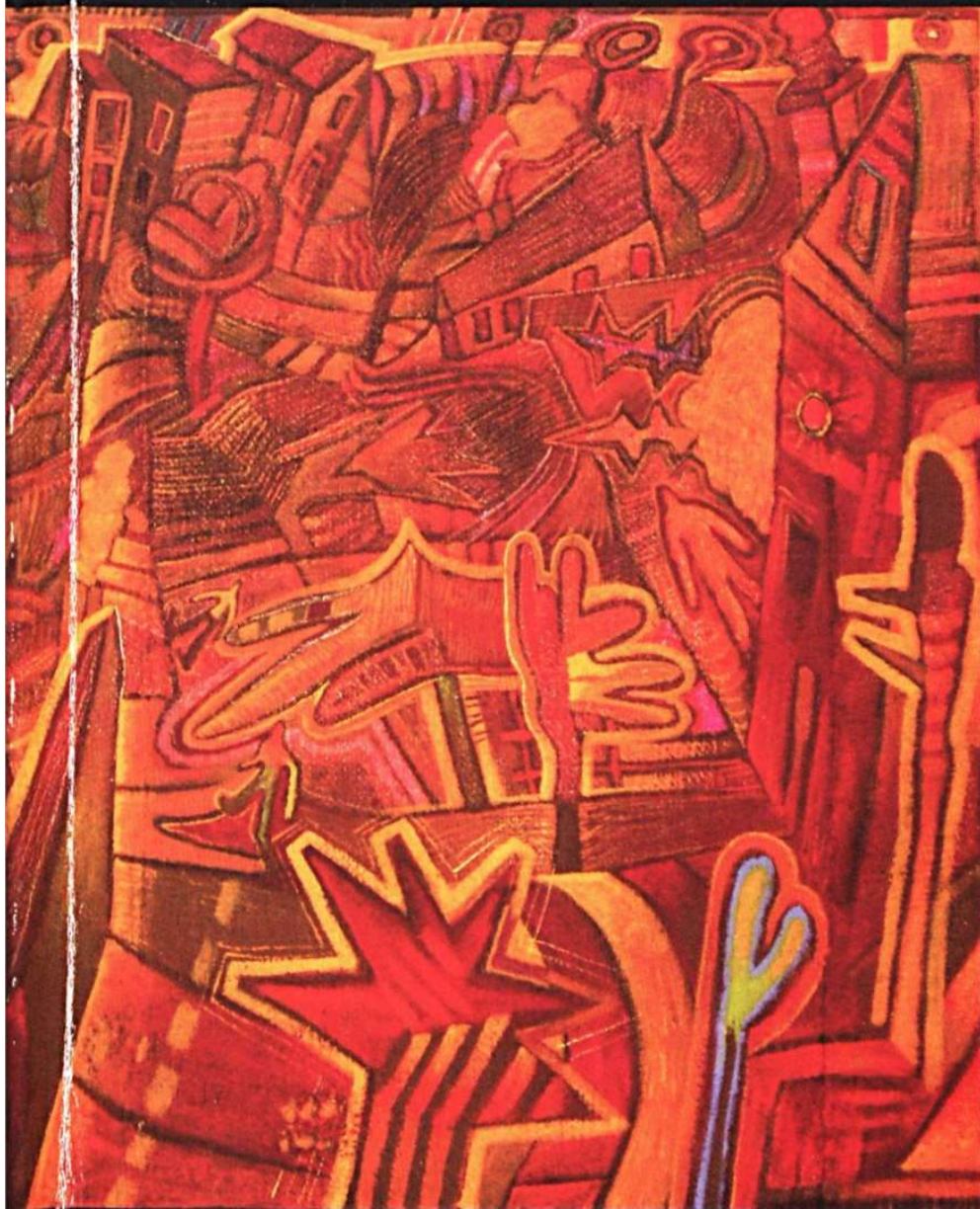


Palócföld

Irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat
LIV. évfolyam • 2008/4.



Ádám Tamás
versei

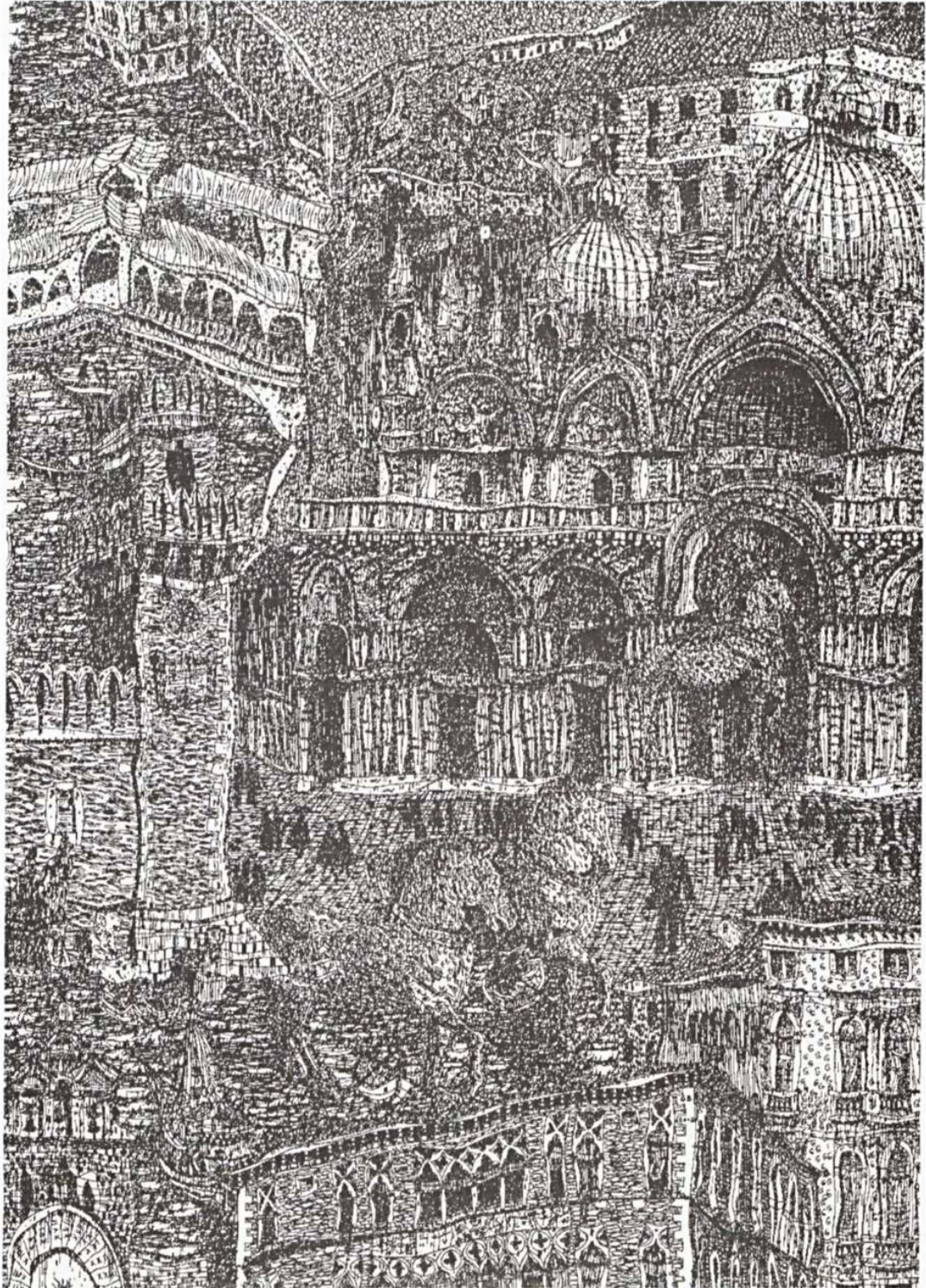
Kiss László
Szabó Andrea
prózája

Koós István
Szabó Edina
tanulmánya

Egy november
rezonanciája...

Írások:

Báthori Csaba, Borbély Szilárd, Tőzsér Árpád műveiről



Tartalom

„kávéházi szegleten...”

<i>Mezősi Miklós</i>	Múzsák és az üzlet	3
<i>Ádám Tamás</i>	Aluljárók: most blaha; Aluljárók: újpest; Arra elég; Ébredéseink	5
<i>Csepregi János</i>	Közelítések III–IV.	9
<i>Szunyogh Pál</i>	Negyvenkettedik októbered kiszenved...	13
<i>Szávairatok</i>	Ötvenhat szál kolbász	14

Próza és vidéke

<i>Szabó Andrea</i>	Középkori miniatűrök	17
<i>Kiss László</i>	Négyesfogat	20
<i>Szirmai Péter</i>	Párhuzamosok a végtelenben	23
<i>György Norbert</i>	Raport	29

Egy november rezonanciája

<i>Marafkó László</i>	Pártálladalom	30
<i>Solyvár József</i>	Egy alvó ügynök ébredése	33

Találkozási pontok

<i>Sulyok László</i>	Kirakatper avagy a rendfenntartás jutalma	35
----------------------	---	----

Kutatóterület

<i>G. Toronyi Judit</i>	A választójog a századelőn a salgótarjáni választói névjegyzékek tükrében	41
<i>Koós István</i>	Idő és nyelviség Kosztolányi lírájában	48
<i>Szabó Edina</i>	Önreprezentáció és „magánmitológia” a kései Szabó Lőrincnél / (A <i>Tücsökzene</i> és a <i>Vers és valóság</i> sajátosságairól)	55

Ami marad

<i>Debreceni Boglárka</i>	Szent Antal disznaja / Tózsér Árpád: <i>Szent Antal disznaja</i>	66
<i>Szőke Kornélia</i>	Egy félistennő földi élete / Szilágyi-Nagy Ildikó: <i>Valami jó testnyílás</i>	68
<i>Handó Péter</i>	Nyelvi kakaskodás / Báthori Csaba: <i>Csendélet kakással</i>	71
<i>Molnár Krisztián</i>	Corpus delicti / Csepregi János: <i>Ímé, a test</i>	73
<i>Nagy Csilla</i>	A meghalásnak rendje / Borbély Szilárd: <i>Árnyképrajzoló. Körülírások</i>	74
<i>Szirácsik Éva</i>	Történelemmé váló emlékezet / Sulyok László: <i>Recski rabszolgák</i>	77

A borító Gelencsér János *Vándor a tájban* című festménye felhasználásával készült. A belső illusztrációkat Birkás Babet *Halál Velencében – IV. / részlet (10.); VII. / részlet (32., 47.); VIII. (első borító belső); X. (hátsó borító belső); XVI. /részlet (70.); XVII. (40.); XVIII. (22.); XXIII. /részlet (79.); XXIV. (28.); XXVII. (16.); XXXII. / részlet (65.); XXXIV. / részlet (76.)* – című sorozatából válogattuk.

Főszerkesztő:

Mizser Attila

(attila.mizser@gmail.com)

Szerkesztő:

Handó Péter

(handop@gmail.com)

Szerkesztőségi titkár:

Hidasi Mónika (telefon: 32/416-777)

Főmunkatársak:

Nagy Pál (Párizs)

Pál József (Salgótarján)

Tózsér Árpád (Pozsony)

Kiadja:

Balassi Bálint Megyei Könyvtár és

Közművelődési Intézet

(3100 Salgótarján, Kassai sor 2.)

Felelős kiadó:

Bódi Györgyné dr.

Készült a Polar Stúdióban (Salgótarján)

Támogatóink:



Médiapartnerünk:



Elismeréseink:

Nógrád megye Madách-díja (2004)

Salgótarján Pro Urbe-díja (2005)



Levélcím: 3101 Salgótarján, Pf. 270; Telefon: 32/416-777; Fax: 32/416-482; Internet: www.bbmh.hu; e-mail: palocfold@bbmh.hu • Terjeszti a Balassi Bálint Megyei Könyvtár és Közművelődési Intézet; előfizethető ugyanitt • Budapesten megvásárolható az Írók Boltjában (VI. kerület, Andrássy út 45.), Nógrád megyében a Estante Y Cafés (2660 Balassagyarmat, Rákóczi út 27.), Juhász (3100 Salgótarján, Fő tér 2.), Kincsestár (2660 Balassagyarmat, Rákóczi út 61.), Lóra és Lant (3100 Salgótarján, Bem út 2.) Könyvesboltokban • 2008-ban megjelenik 6 alkalommal • Egy szám ára 300,- Ft; előfizetési díj egy évre 1 500,- Ft • Kéziratokat és rajzokat megőrizzük, de nem küldünk vissza • ISSN 0555-8867 • INDEX 25925

MEZŐSI MIKLÓS

Múzsák és az üzlet

Ajánlattétel egy könyvárusnak

Invokáció

Szép Múzsák, ti olümposzi lankákon heverészték,
s jól ácsolt dalotok ki nem oltódó tüze lángol.
Szerte lobot vet a dal, zeng-zúg nagy erősen az ének
fáklyátok csücskén, és jól szikráznak a tercek,
hármashangzatok és kvintpárhuzamok tekeregnek.
El ne kerülje figyelmetek itt ez a vers-dokumentum,
mert hiszen érint benneteket (hiszem én), mit ajánlok.

Expozíció

Múzsák... Ifju ledér népség, akiket csak a szépség
érdekel; ők szédítõn zengik a, zengik a szépet –
erdõket, s a mezõket, a réteket és vizeinket,
s legfõképp: susogó-sistergõ pásztori órát,
azt, amikor búsképü hidalgók félszegen úzik
méla szerelmük a réten az erdõbõl ki-be futván,
míg a vadászva kívánt vaditõ vad percre se kíván
megmenekülni az õt le vadászni se nem tunya, sem rest
ritterek enyhet adó nagy vágya elõl, bizony, ó nem!
Máskor (másik pásztori órán) sebbel-lobbal a vágyott
cél fele dürgve loholnak az ifjak s vének is egyként
(apró szenteket is lelhetsz némelykor ez órán).
Múzsák, most takarékra a dallal, szûnjön az ének!
Félre tehát fürtös fejetekkel, csõndet akarnék.

Ajánlat

Hozzá fordulok, Antikváriusom! Te az üzlet
súlyos gondjával terhelted mindig a vállad:
itt van a lista fölõs foliánsim nagy seregérõl.
Egyike-másika – mondom – szerte-felette nagy érték.
Elhiheted nekem: így van, nem másként s nem egyéb-ként.
Hisz minek is mondnék mást, mint ami tiszta Igazság?
Mert belül éppugy aranylik ezeknek mély ragyogása,
mint ahogyan nem akármilyetén külalakjuk
vonja magára az értõ hívek büszke figyelmét.

Ezt mondom neked én – de vigyázz jól, s el ne szalaszd ám.
Mint amikor valamely nagy örömmel szórod a pénzed:
szórakozol, mulatol, s tudod azt, hogy jól cselekedtél –
úgy gyere és szórd gyorsan elém a zsozsót meg a lét is,
meg mi egyébbel a készpénzt illeti zsargoni nyelvünk.

Mást mondok neked én – de vigyázz, és el ne szalaszd ám:
itt csemegézhetsz, sőt bogarászhatol épp, ha szeretnél.
Isteni listámon fel-alá futorászni ne restellj,
és mikor érzed: a sok könyv az, mit venni szeretnél,
vidd dűlőre a dolgot, már ne habozz, cseppet ne inogj meg.
(Jaj nekem: újra milyen versmértékek földjére jutottam!
Verstelenek s vadak-é, verstörvényekkel mit se törődök,
vagy pedig inkább félik a metrika zord, szigorú-rideg elvét?
Én a kikészített csalit újra bekaptam, s hétlövetűre
duzzasztottam a verssoraim – hát bépalizott ez a Verstan!)

Csak ne legyél botor és ne szalaszd el e szörnyü esélyed,
hogy körülötted (s Érted!) e nagy nevek elheverésnek,
és bár rendet vagy folyosót kell vágni közöttük
(túlélő szett itt sem okoz kárt: főleg iránytű,
s nyomjelző lövedék, mire – úgy vélem – nagy a szükség,
hátha a könyvfolyam egyszer, lám, csak elindul),
már ne riadjál-táncolj vissza az üzleteléstől.
Mint amiképp azelőtt arabus manus üzleti kérdést
(„cséncs mani?”) jól s értőn szegezett neked és nekem egyként,
úgy buzdítlak téged is erre az üzleti seftre.

Nyilvános záradék

Mint amidőn egy rettenetes, mérges nagy oroszlán –
jaj nekem és neked is, hogy egy új idióta hasonlat
megfaragása forog be az elmémnek hüvösébe!
Mást mondok neked én – de vigyázz, és el ne szalaszd már:
hagyjuk a régi hasonlatot és vessük be a sutba;
már csak azért, mivel úgyis olyan nagy a számuk, apuskám.
Csencseljél velem: ezt sose restelld, hisz csak a túl sok
pénzednek próbálok némi helyet kitalálni.
Most a figyelmedet énrám roppant jól orientáld:
nos, ha te ismersz istent, embert s állatot egyként,
és szived ismeri-tudja, mi az: könyörület a másik
lényen, akit fullaszt és fojtogat egyre a könyvek
halmától zsugorodni törekvő laktere – akkor
hát ne habozz és tüstént köss vele Big Deal-t!
Várom a válaszodat mihamar; hisz a készlet apad mán.
Többet most nem irok, pedig írnék én, ha lehetne.

ÁDÁM TAMÁS

Alujárók: most blaha

Rendben el is fogadom
hogy orrom alá szórólapot nyomsz
különös soha vissza nem térő
akciókról mosoly-leárazásokról
ami már tíz éve tart és nem lesz
vége sohasem ma biztosan nem
veszek semmit legfeljebb kertitörpét

rendben hogy olyan alacsonyra
szabták a mennyezetet amikor diákként
erre jártam ha most megyek testembe
nyomod a fejem tudom felesleges
a jajgatás a vakolat is pereg

aztán virul itt egy kínai árus aki
tartós elemeket árul amelyek nem
tartanak semeddig engem meg merít

nyilván megfigyelted: egyre
hegyesebb mellűek a lányok
és mindig szembe jönnek a lépcsőn
kopott farmerek hatolnak semmihez
nem hasonlítható hajlatokba forrósodik
a naspolya mert itt ez is kapható

Aluljárók: újpest

Ahogy lemész szemben a goldmetró:
kocsmá pultos lánnyal mély rúzsban
vesz el tekintetünk teljesen elveszünk
amíg méri a fröccsöt átlagos kezével
hózzá igazodó seggével
amit mindenhova magával visz
megjegyzem: jóindulattal négyesre
értékeljük ma lány napunk lebeg

az átlagosabbnál udvariasabb nap ez
a néma telefonsor visszaköszön
pedig nem bántottam soha csak
huzat húzta mosolyra számát
ami tényleg szomorú fecskék zúgnak át
fanyar füstön szárnyukat törött villanybúra
nyesi ha én nem is ők legalább kitalálnak

ez a központ vagy az érzékeny
idegrendszer ahol az óraszíjat áruló idős
polgár tényleg polgárként koldul

mostanában nem látom azt a tövig vágott
lábú asztalost akit nem hozott le
a sörszállító lift az ital jobb utas

innen jöttem oda megyek hova megyek(?)
hádésznek kéne szólni hogy átvigyen

Arra elég

Kukorelly Endrének

Ahogy ballagtál a hév mellett
kontyokba szedett
ború alatt remélted tiéd lesz
a vasútoldalba feledkezett lány
joggal matattál a világiro
dalom combjai között

és lettél aki lettél:
habarcsos téglákat cipelő romíró
rezdülés-fogó feszes kalap
on bokréta kiteljesedő
kakastoll csendőrutáló
büszkén-vén kamasz

mondhatnád: akinek nem inge
pólót vegyen elől vil
lámosat ami mennydörög
nem azért nyálazol
környezetkímélő borítékot
(figyelembe véve kedvesed
négyéves [menstruációs] ciklusait)
idióta fülkében
hogy ŐK VEZESSENEK

ez arra elég hogy kiver
jen a veríték hogy
kiverjük másra semmire

Ébredéseink

Reggeledik se benn se kinn
nem vagyunk se tejben se vajban
nem fürdünk idehozok egy szinonimát
cserébe megveted az ágyam
sokakat én is megvetek

reggel vicceket mesélsz reggeli közben
eljátszod: kígyóuborka mar mintha
nem tudnád hányan marnának még
ráadásul mosolyogva gyűjtöd a fájdalmat
nincs megoldás: zöld szemed talán

szám elé felhőt teszel hogy
ne egyek többet de bizony szaggatok
a zsúptetőn betörő vesszőkből
nyári reggel csattog kiülök a teraszra
tandori verebei közé torkomból szakad a tél
ránk dől a sötét nyilván este lett

mivel munka jön: indulnál fogást
keresel ősz festette rozsdás kilincsen
kitárnád a világot ideadnád a melled

együtt megyünk egyedül szebb nem lehet
begyűjtjük az útszéli keresztokról
az arcokon maradt szenvedést esővel
isszuk az ecetízű harmatot ez már bevált
reménykedtünk tudjuk egyikünk sem éli túl
inkább jóindulatúan maszturbáljunk

CSEPREGI JÁNOS

Közelítések III.

nincs új eredmény
marad minden a régiben

számsorok és rövidítések
rajzolják újra erőtlen kontúrjaidat
tünetek
diagnózis nélkül
nem létező bajokból fakadó
kellemetlenségek

szédülés és hányinger
bagatell

napi háromszor egy
vagy inkább kettő
annyi elég lesz

csak hogy biztosan...

finoman visszateszed
táskádból a szekrénybe
hálóinged mellé
gondosan összehajtogatott
életed

jobban összetartoztok már
a fehér falakkal
az infúzió monoton
álomszagú csöpögésével
mint velem
egykori szavainkat
lassanként száműzik
az orvosi szótár
önhitt kifejezései
kívül rekedünk
önmagunkon

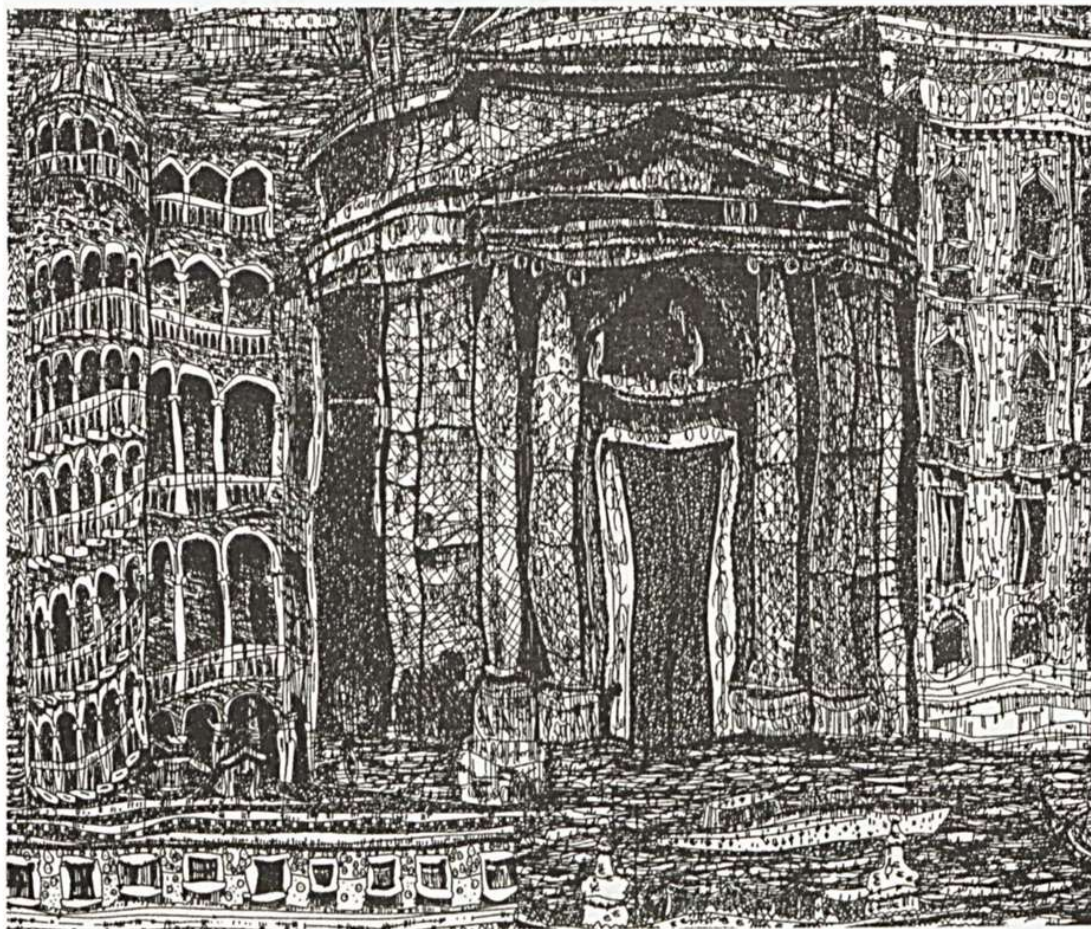
talán a kemoterápia
talán az tényleg segít

megint

az megkeresi
kiszűti
amit csak kell
sokat fejlődött a tudomány
vannak már intelligens
módszerek

az ereinkben áramló
tumorsejtekre gondolok

amúgy is szép itt ősszel
tágas és rendezett a park
arcunkat és emlékeinket
hamar betemetik majd
az égből zörögve aláhulló
októberi angyalok



Közelítések IV.

mostanában
mindig késik

talán negyven
talán negyvenöt percet

régebben ilyenkor már
hallani lehetett
ahogy a foszló húsú hídon
átrohan a víz fölött
már messziről jelezve
ünnepélyes érkezését

jól emlékszem még
az apró fénytelen tekintetű
festékdarabokra

kölyökkorunkban
gyönyörködve figyeltük
végtelenül lassú aláhullásukat
reméltük
egyszer majd bezúzzák
a folyó szürkés derengését
ott lent a mélyben

vagy talán még mélyebben

*az elme és a lélek
az ízületek és a velők
szétválásánál*

emlékszem
anyu hányszor mondta
ne másszunk fel
a viaduktra
mégis vonzott
a milliónyi szintetikus
virágsziromként pergő
zománc-töredék

láttni akartuk

ahogy az öreg
málladozó testből
kiszakítja őket a félelem

érezni

hogyan remegnek meg a sínek
a föld egyre erősödő rázkódásától

hogyan borzognak bele
a közelgő találkozás
menetrend jövendölte
predesztinációjába

most semmi sem mozdul

az esőáztatta hangszórók
nem adnak választ a kérdésekre
a völgy nem visszhangozza
a közeledő érkezés érces zaját

nincs ünnepélyes várakozás

fázom

a nyirkos hideg
bőröm alá eszi magát

*a negyedik vágányon
tehervonat halad át*

összébb húzom
magam a testemben

vacogva várom
Isten érkezését

SZUNYOGH PÁL

Negyvenkettedik októbered kiszerved...

M. K.-nak

Kivénhedt igavonó szügyéig felmagzik a muhar
a betakarítás ostorcsapásai lassan varasodnak
ezüstcsengős csikóéveit megfojtja perje, tarack.
Cefrébe való már a gyümölcs: körte, barack
rozsdás patkók fél-ellipsziséen kering el a föld a naptól
erjedne még a fény, de már fogja
hirtelen alkony-hordó feszes abroncsa.

Negyvenkettedik októbered kiszerved szántón, parlagon
erdőszélen felrobbant pöfetegek repeszétől
galagonya vércseppek az avaron.
És maradtak vértavak alázat mozdulatlan
zászlóvasaló szellő ügetett macskakövön, betonon...
ájuláson túli ütések negyvenkét évét számolom.

Az olvashatatlan sírfeliratokat ellepi a muhar
halottak-napi gyertyák katyusa tüzére leengedi
békefenntartó helikoptereit a juhar.

Csak mi maradunk talpig ősz-fegyverben
kezünkben köd-kardok, dér-dárdák, szél-szigonyok
szemellenzős éjszakán érintésem gyeplőit szaggatod.
Szemöldököd félkörén egy percre visszakanyarodik a nyár,
de érzem már bőrödön a talajmenti fagyot...

SZÁVAI ATTILA

Ötvenhat szál kolbász

Galkovicsot a felesége szedte rá, hogy inkább beszéljen magában, ha közölnivalója van a világgal. Évszakok múltak úgy el, zúgtak át a vályogház felett, hogy minden áldott, és minden elátkozott este előadást tartott a Galkovics a konyhában arról, mi mozgatja a világot, mik az arányok, mi merre hány méter, miből lesz például a gázcserepalack. Különösen ősszel volt szellemileg aktív a köpcös ember, ilyenkor a kelleténél három tűzzel többen égette a csúszós, nyers faleveleket a kertben. Szerette a füst fűszeres szagát, mikor a gomoly tölti fel szépen az udvart, köhögősre, csúszik bele a disznajok rekedt rőfögéseibe, tartósítja a végzetet, ahogy utóbbit már többször elgondolta. Az is eszébe jutott már, hogy meg fogja valahogy fejteni az avarfüst összetevőit, és parfümként árulja majd a kocsmában, a templom előtt, a képviselő-testületi ülés szünetében a falu vezetőinek (szerinte hátráltatóinak).

Ősszel különösen szeretett kiülni a ház elé, rá a homokozóként használt traktorgumira és nézni, ahogy az avarfüst lustán rácsúszik a naplementére. Ilyenkor leggyakrabban az ötvenhat szál kolbászra gondolt, amit évente megetetett szépen a gyerekekkel, mert kell a biztos háttér, kell a lelki stabilitás, testnek a jó kilokalória. A kocát – mivel ugye lány az ilyen állat – el kellett keresztelni, nevesíteni, hogy aztán lehessen szépen hívni, ha megy hátra a moslékos vödörrel. Az „ia” végződésű női nevek már gyerekkorában felrázták Galkovicsban a szépérzékét, hát el is nevezte Kalóriának az állatot.

A legszebb gondolatok akkor jönnek ki a Galkovicsból, mikor tölti az ötvenhat szál kolbászt a gyermeknek, legyen mit enni a tévé előtt, templomba menet, odakint a traktorgumiban, legyen mit kenni az asztallábra, kilincsre, és a félig mezítelen manökeneket ábrázoló poszterekre a kisszobában, deréktól felfelé. A gyermeket évek óta kolbásszal a kézben látják a szomszédok, a családi fényképeken is így van ábrázolva, fogja szépen, mint a langyos kályhacsövet. A bér málkózós képen csak azért nem, mert a rokonok lebeszéltek róla, mondván, hogy ez azért túlzás, ezzel az erővel disznót is vághatnának a megszentelt helyen. Erre csak magában mondta a Galkovics: végül is a világ is egy szent hely, ha azt nézzük, ki csinálta az egészet. A világúr nem tréfadolog. Azért az olyanok, hogy őszi naplemente, az esőcsepp koppanása a felrúgott vödörön, vagy éppen a kertkapu rekedt nyikorgása, azért mégsem viccből vannak, ha derűt is okoznak a léleknek. És mégis mennyi disznót levágnak a világban. Persze azt is mondta magában, hogy ha ezt hallaná a felesége, ahogy itt pakolja a szellemet magában egyik sarokból a másikba, biztos mondaná, fíjjam nem való neked a vallás, nem áll jól a gyóntatószék. Miközben a Galkovics nagyon is jól tudja – gondolja magában –, a gyóntatószék nem azért van, hogy jól álljon.

Mondta is a felesége, ha ennyire tudod ezeket, miért csak egy ilyen vályogra telt nekünk a negyven év alatt. Megoldást nem, de választ mindig tudott az ilyenekre a

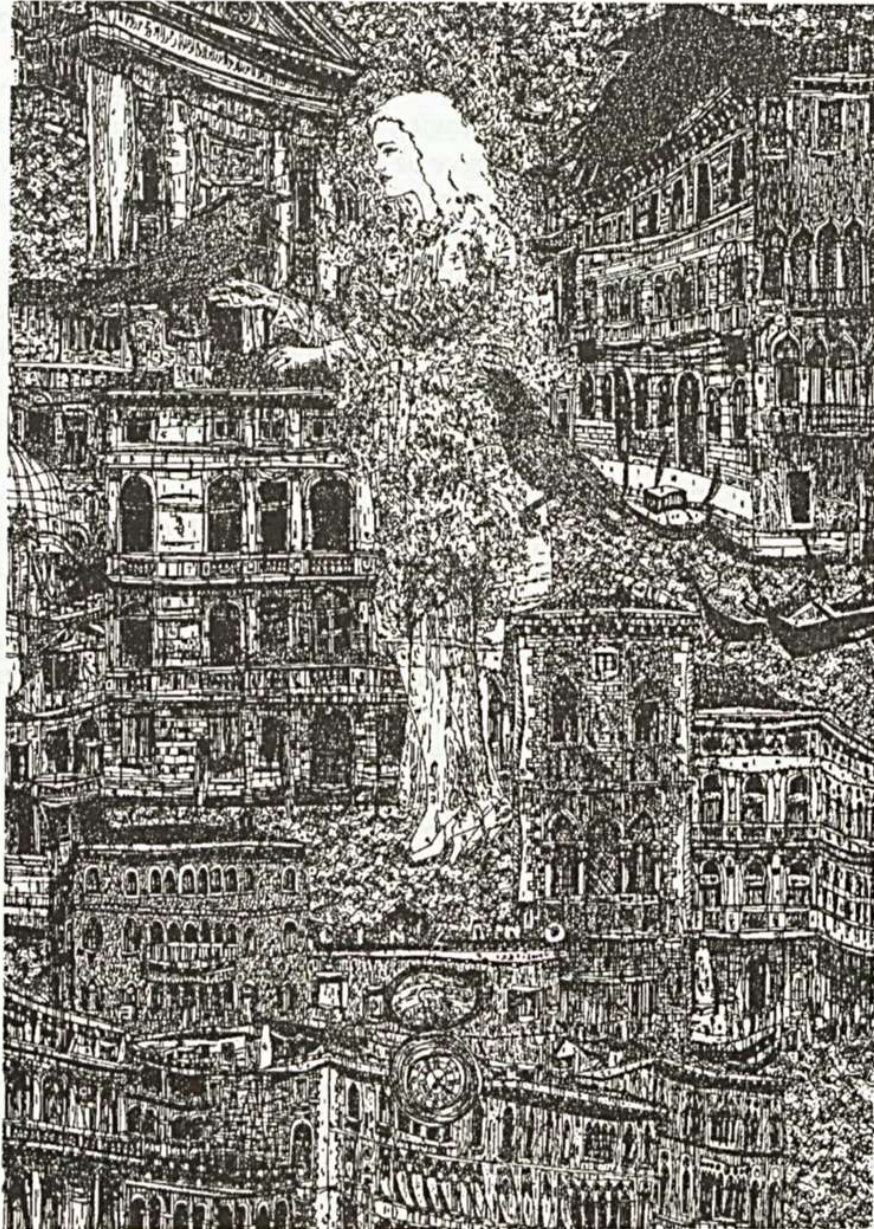
Galkovics: ha a konyhapadló márványból lenne, mindig hideg lenne az arról felvett rántott hús, amit lever a gyerek. Így a döngölt földről egyből lehet enni, anélkül, hogy kihúlnének belőle az ízek. Amúgy is a döngölt földre olyan szép ábrákat szokott kanálnyeléssel karcolni a kis Galkovics, hogy az ember megnyalja mind a két orrlyukát utána, mondta sokszor röhögve az idős ember. Aztán mindig azzal folytatta, hogy ha márvány lenne, még a kistraktor letört kipufogócsonkjával sem lehetne mintákat rajzolni belé.

Az öreg szerint kell a gyereknek a lehetőség, hogy kifejezze magát, mielőtt befejeződné benne a gyerekkor, ami például a művészféléknél az életük végéig tart, néha még tovább is. Ezeket nem értette soha Galkovicsné, született Galkovicsné. Mindig mondta ilyenkor a Galkovicsnak, hogy magadba, fíjjam, magadba. Gondolta is az öreg, hogy talán most az egyszer igaza lehet az asszonynak, tényleg magában kellene eztán megfejteni a világot, mondani szépen befelé a dolgokat, így talán lenne rá esély, hogy meg is hallja valaki.

A szomszédok szerint a kis Galkovicsba határozott művészi tehetség szorult, egyelőre még nem fér ki a jellemen, nőni kell még a kicsinek, növelni az általa a világból kinyomott légköbmétert. A harmadik faluban sincs olyan lurkó, aki ilyen szépen tudná fújni a porszívócsövet az udvaron, mint ez a kilenc éves, ötvenhat kilós kismember. Apja szerint azért ilyen szép darab, mert a művészet, a szabadságvágy, a kifejezni akarás nem bír utat törni a kijárat felé, és, hogy mind az ötvenhat szál kolbászt, amit megetetnek vele évente, úgy tudja megenni, mint aki utoljára eheti. A kicsi kedvence a mézes kolbász, ezzel kel, ezzel fekszik. Főleg, amióta apja elmagyarázta neki az ötvenhat szál kolbász filozófiáját, ideológiáját, eszméjét, hogy muszáj némi áldozat, még ha nem is akar az áldozat áldoztatódni (ezt így a Galkovics találta ki, ha eddig nem lett volna). Továbbá elengedhetetlen – folytatta nagy hanggal és széles mozdulatokkal a konyhaasztal tetejére állva –, hogy az áldozatot intézményesítjük, jelen esetben kolbászosítjuk, csak azzal a tudattal engedhetjük neki a világnak, csak azzal a felelősséggel szabadíthatjuk reá (egyik kedvenc szava ez az öregnek, hogy reá) a következő generációkat, még, ha azok Galkovicsként is követik el az emberiséget: tudjuk a múltat, tudjuk mi a cél. És nem utolsósorban nem árt valami, amit néha elő lehet venni, hogy ha kicsit émelgyősre is, de legalábbis édessé teszi az intézményt. Így kerül méz a kolbászra a Galkovicsportán. Galkovics szerint néhány nemzeti ünnepünk is ilyen a tévében mostanában: mézes kolbász.

A kis Galkovics imádja a mézes kolbászt, noha élete hamarosan akkorát fog fordulni, mint apja a kiskertben a kapálógéppel. Még nem tudja, hogy néhány évvel később azzal fog megszállottként foglalkozni: összeszedni a kisbolt előtt szétdobált kis papírfecniket, amikre szorgos háziasszonykezek írták ceruzával az élet olyan kellékeit, mint fél kenyér, májkrém, üveg sör, élesztő, deka vaj. Hogy aztán a kis Galkovics ezekből írjon prózákat a helyi lapba, ezek legyenek kiindulási pontjai írásainak. Ki mit vesz, ki milyen képzeletbeli cölöppel járul hozzá a stéghez, amin aztán gyalogolhat szépen a kis Galkovics, bele a tó mögött lebukó napba. Kezében egy szál mézes kolbásszal.

Az első cetlit otthon találta a tűzhely alatt. A sárga papíron ezek álltak: méz, fűszerek, fenőkő.



BIRKÁS BABETT (1979, Salgótarján): Textilművész. 1999-ben a maidstone-i Kent Institute-ban, 2002-ben a londoni Central Saint Martins College-ben tervezőművész diplomát szerzett. Legjelentősebb elismerései: a 28. Salgótarjáni Tavasz Tárlaton a Magyar Grafikáért Alapítvány és a Magyar Grafikusművészek Szövetsége díja (2005); első helyezés és az Orappa Creek Mohair díja az edmontoni (Kanada) Fonalművészeti Biennálén (2006); harmadik helyezés az edmontoni Zsűrített Fonalművészeti Versenyen és Kiállításon (2008); különdíj a Pásztói Múzeum Ráragasztott Reneszánsz című kiállításán (2008); a miskolci II. Nemzetközi Spanyolnátha Küldeményművészeti Biennálén a Spanyolnátha Mail Art Nemzetközi Nívódíja (2008). 2006-ban egyéni kiállítása volt a Füleki Városi Múzeumban, az ELTE Egyetemi Könyvtárban, a salgótarjáni Nógrádi Történeti Múzeumban. Több mint hatvan hazai és külföldi csoportos kiállításon vett részt.

SZABÓ ANDREA

Középkori miniatűrök

Játék egy gondolattal

A domború terméskövön két fénylő testű szarvasbogár kapaszkodott felfelé – egyik a kő laposabbik oldaláról, másik a meredekebből – a csúcs irányába. Amikor már olyan közel értek egymáshoz, hogy csápjaik kis híján összeértek, a nagyobbik felágaskodott, ízelt lábait keményen megvetette a kő egyik repedésén, és várt. A kisebbik ugyanekkor megállt, egyedül karcsú kitinagancsát tologatta valamerre az ég felé. Egy ideig mozdulatlanságba dermedten figyelték egymást, aztán a nagyobbik megbillentette fénylő páncélját a szárny fölött, mire a kisebb tétova lépést tett feléje. Lábait óvatosan maga elé rakta, s csak hosszú idő után lépett egyet újra. Ekkor már ott állt egészen közel a nagy előtt, és a szarvuk összeért.

Ez a kép 1264-ben játszódott le a Nyulak Szigetén, egy meleg nyár végi napon, az ottani kolostor egyik napsütötte terméskövén. A Duna nyers folyamszagával volt tele a levegő. A jelenetnek egyetlen szemtanúja Margit, Béla király leánya volt, a kolostor legenedelmesebb, legodaadóbb sororja. Görögszobor szépségű arcát még vonzóbbá tette a merengés.

Azon tűnődött, hogy Istennek ez a két oktalan, páncélos, szarvas jószága most talán ugyanazt érezheti, amit két ember, ha egymásra talál.

De aztán hirtelen ajka elé kapta ujját, ruhája hasadékából előhúzta imádságoskönyvét, és hangosan olvasni kezdett. Ezen a napon nem evett, nem ivott, elfelejtette, ami odáig soha nem fordult elő, felmosni a lakószoba kövezetét, elfelejtette megápolni soror Benedikta megdagadt, beteg lábát, és másnap a priorissza előtt tagadta, hogy alvás helyett végigsírta az éjszakát.

Az elhívás

Erős, vastagon abroncsozott szekérével Grundi Heimann még jóval napnyugta előtt elérte a salcheni hágót.

Innen, az út legmagasabb pontjáról tiszta kilátás nyílt a gondosan felszántott obwaldeni földekre, melyeknek tanyái, aprócska falvai oly utolérhetetlen kedvességgel simultak a Sardeni tó partjára. Heimann itt mindig megállott egy kis időre. Kora ifjúságától, már gyermekfejjel örömét lelte szülőföldje szépségében, mélyen és tisztán érezte, hogy hálát kell adnia a sorsnak azért, hogy ez a szegényes, ám takaros, szorgos kezek által megművelt obwaldeni világ lehetett az otthona.

A salcheni hágóról jól ellátott faluja tornyáig, s ha szemét kissé megerőltette, a templom tömbje mögött, az iskolaépülettel párhuzamosan saját házát is megpillanthatta. A hágón töltött megálló során a kocsi kerekeire láncot vetett, hogyha a kidöntött fával súlyosan megrakott szekér a kanyargós úton hirtelen megiramlik, lovait segítse a teher visszatartásában.

Még egyszer szétnézett a tájon, hosszan beszippantotta a tavaszi porhanyós föld illatát, nyelvével csettintett, s a sziklás, kátyúkkal tarkított saras úton óvatosan megindult lefelé.

A nap már a salcheni hágó mögé bukott, mikor Heimann lovaival háza elé ért. Két fia a ház előtti kis emelkedőn várta, s alighogy a lovak megálltak, már tüsténkedtek a ház körül, szalmacsutakkal dörzsölték le az állatok szügyéről és tomporáról a tajtékot. Heimann éket helyezett a szekér kerekei alá, s mielőtt fiaival lepakolta volna a farönköket, benyitott háza ajtaján.

Húsz éve volt nő. Ulriche Klisterit a közeli Liesthalból hozta falujába. A két család, az övé és Ulricheé, már nemzedékek óta ismerték egymást. Egyformán módos, törekvő család volt mind a kettő. Mindenki természetesnek vette környezetéből, hogy a fiatal és szép Ulriche iránt egyre erősödő vonzalmat érez, s a leánykérésnek nem akadt a nagy rokonságból egyetlen ellenzője sem. Házasságukból – mely boldognak volt mondható – két fiú és két leány született. A fiúk tizenhét és tizenhat évesek voltak, a lányok még egészen aprócskák.

Míg a gyerekei a lovakkal foglalatostkodtak, Ulriche ura elé tette a gőzölgő fatányért, s a kupa bort. Még mindig szép asszony volt Ulriche. Szőke, sűrű haját hátul összefonva hordta, bőre is makulátlan maradt, barna szemeiből melegség áradt. Szerette a férjét. Heimann, miközben erős, nagy harapásokkal tüntette el az ételt, s itta a bort, mindvégig magán érezte az asszony tekintetét, mely szinte sütötte tarkóját.

Heimant kétszer is megválasztották bírónak falujában. Tisztelték a parasztok, mert igazságszerető volt, s mint előljáró, különös gondot fordított arra, hogy az igazságot mind mélyebben megismerje. Csak azután döntött a legegyszerűbb tyúkperben is.

Egyszer, egy ugyancsak napsütéses szép tavaszi napon az unterwaldeni tanyák egyikére hívták bírászkodni. Ritka eset volt az, hogy egy bíró egyszerre két közösségben töltse be ugyanazt a tisztséget, de az unterwaldeniek előljárója akkor hunyt el, újat helyette a tanács még nem választott, ezért kérték fel Heimant a bírászkodásra.

Az ügy jelentéktelen volt. Egy parasztgazda önkényesen foglalt földet a szántója mellett, s szomszédja, aki ugyancsak igényt tarthatott volna erre a kisajátított földre, perbe fogta. Mivel a föld fele szántó volt, fele meg erdő, Heimann salamoni döntést hozott. Az erdőt az egyik gazdának adta öt éves bérleti időre, a szántót a másiknak, azzal a feltétellel, hogy öt év múlva megcserélik a bérleti jogot az erdő és a szántó felett. Az ügy ezzel el is volt intézve, Heimann indulhatott haza. Jókedvűen ült szekere bakján, két erős lovában gyönyörködött, melyeknek hosszú, nyíratlan sörényébe Ulriche színes szalagokat fűzött.

Már elhagyta az unterwaldeni határt, amikor közvetlen a kanyarodó út mellett, egy sűrű bozótos közepén kőkrisztusra lett figyelmes. Nem emlékezett arra, hogy idefelé jövet elhaladt volna mellette. Lovait megállította, s a saras úton megközelítette. A fészületet teljesen elborította a tövises bozót, melynek ágain a levelek már kezdtek bimbósodni. Óvatosan széthajtotta az összekuszálódott ágakat, de a makacs és életdús hajtások minduntalan visszacsapódtak a szemei elé, megkarcolták kezét és homlokát. Kés nem volt nála, így hát apránként, ujjával kezdte el hajlítani, majd tördelni az ágakat. Ki tudja, mennyi időt tölthetett el e fáradságos művelettel. Ösztönös rendszeretete mellé társult kíváncsisága is: a szobor semmit sem árult el

magából, egészen a legutolsó pillanatig. Amikor végzett munkájával, három lépést hátrált a kavicsos úton, s onnan, lovai mellől nézett fel a kőkrisztusra.

A szenvedő, s szenvedése legmélyére megérkező Krisztus arcát már sokszor látta Heimann fatáblákon, temetői fészületeken, faluja templomában, de ezzel a Krisztus-arccal még nem találkozott. A szenvedés épphogy elhagyta az arcot, még ott vonaglott a fájdalom a száj egyik zugában, de már a jóság is jelen volt a mindent elborító irgalmas tekintetben. A résnyire nyílt szem sugara pontosan Heimannra szegeződött. A szöggel átütött tenyér ujjai mintha őt ölelték volna át. Sokáig állt a szobor előtt...

A következő hónapban, mivel az unterwaldeniek még mindig nem jutottak egyezsége a bíró személyét illetően, ismét egy perben kérték segítségét. Útja a kőkrisztus mellett vezetett el. Heimann megállította lovait, leszállt a bakról és a szoborhoz lépett.

– Óh, te szegény, szerencsétlen Isten! – mondta megindultan és könnyecseppek peregtek szakállára. A kőbe faragott arc tekintete mindvégig rajta maradt, még akkor is, mikor már messze jártak lovai az unterwaldeni határban.

Ettől a naptól fogva, hacsak tehetne, valamilyen ürüggyel mindig a szobor felé vette útját. Az arc fogva tartotta, húzta-vonta magához, a félig behunyt szem még haza is elkísérte, beköltözött a házába.

Legelőször Ulriche vette észre rajta a változást, aztán a fiai. Munkáját mindvégig tisztességesen végezte, csak csendesebb lett. Szótlán és révedező.

– Ulriche – mondta egyszer a feleségének –, ne haragudjatok rám!

– De hát mi történt veled? – simult Ulriche ujjá Heimann tenyerébe. A férfi megrázta fejét, tagoltan, szaggatottan sóhajtott.

Éjjel-nappal vele volt a Krisztus-arc. A szemhéjakkal félig lecsukott szem őt nézte, őt látta. Szeretettel, megbocsátóan nézett rá ez a szempár, mintha valami nagy bűn terhelte volna Heimann lelkét, s mintha ennek a bűnnek a hordozását egyedül ez a tekintet tette volna elviselhetővé. Aztán megjelent előtte ugyanilyen élességgel a szöggel átütött tenyér, melynek ujjai mintha őt hívták volna.

– Ulriche – kiáltott fel fájdalmasan –, bocsássatok meg nekem!

Egy nap kampóbotot vett a kezébe és a felesége elé állt.

– Megyek – mondta halvány arccal az asszonynak, aki sírva fakadt. Heimann a legegyszerűbb ruháját öltötte magára, s ahogy kifordult háza ajtaján, hosszan végigsimította a kapu oszlopát. Az udvaron némán nézett utána a felesége, s szótlán dermedtségben a négy gyerek. Ételként egy kis sajtot vitt magával, s egy darab barna kenyeret.

Sokáig a kőkereszt környékén látták, hol a bozót tövében, hol az út kanyarulatában, de mindig a szobor közelében. Egyre szakadozottabb ruhájában, kuszált hajjal, szakállasan, olyan volt, mint egy madárijesztő. Felesége, gyerekei, a rokonság kétnaponta felkeresték, de ahogy ritkult a remény Heimann hazatérésére, úgy maradoztak el lassan ők is.

Egy napon eltűnt a környékről. Távoli falvakban, járatlan utakon találkoztak vele néha az emberek, s mondják, végül egy erdős szakadék lett az otthona.

Remete lett, akiről később, jóval később már úgy beszéltek: szent ember.

KISS LÁSZLÓ

Négyesfogat

Tengeri

Mifelénk a helyzet az, hogy a nyarat régóta a nihil novi jegyében gondoljuk el. Horgászat, kávészürcsölés, méla bambulás könyvvel a kézben.

Idén azonban meg lettünk győzve. Garaczinál azt olvastuk, hogy a meztelen bulgár macák meztelen hevernek a bulgár tengerparton. No, akkor, irány az Adria – egy utolsó, iskola előtti joyride. Meg különben is, ki bírna nőnek ellenállni.

Nem lehetetlen, hogy a pulai gettóban találunk szállást, mert míg elvergődünk a környező szigetek lenyűgöző panorámájáig, ajánlatosnak tűnik láb elé nézni: kukoricacsuma, ürülék, vatta. A táj azonban, ahová végül eljutunk, mintha a *Kék lagúná*-ból volna, a filmből, melyben a göndör srác gyerekkorától együtt él csajával a szigeten, miközben teknősök hágnak a mélyben.

Piros, fehér, kék, ez a horvát tenger. A résekbe tengeri sün fészkelte magát. Körben a sziklákon izmos germánok meredten fürkészik a távolság, lábuknál ugyancsak pucérra vetkőzött lányok, kezükben naptej spriccel.

A fiumei dugóban, hazaúton, gyors közelmúltidézés. Mi lehet ott ebben a pillanatban. Nyaldossa-e most is a tenger a sziklák alját. Iszkolnak-e a szürke halak az amatőr bűvár közeledtére.

A határhoz érve este lesz, s bár lejönni látszunk a témáról, gondolatban visszanezünk még egyszer.

A szőke német combok közt, mint bukott diák matekról, lóg a fütykös.

A látvány dicsérete

Igazán ne haragudjunk, ugyanis esze ágában sem van minket, mi több: bennünket, föltartani, különösen nem holmi, illetőleg: afféle, lelkiekkel traktálni, de öbelőle (legyen a neve: főhős), most, miután végre, egyben feltehetően egyszer s összeskorra levetkőzte az aggályosan pontos megfogalmazások kinőtt pulóverét, s mind többször ébred rá, hogy rendre a bőséggel áradó, sodró, hömpölyded mondatfolyamok középkori lovagokéra emlékeztető páncélzatát ölti magára – öbelőle, most, ebben, helyesbítene: ezekben a pillanatokban, kikívánkozik, elhangozni vágy ez a veretes tartalmakkal csupán mértékkel kecsegtető, mégis: szép és elegáns szentenciózus mondat, ez az ugyanakkor még kehely-meleg, friss tapasztalatokból kelt, nyugalom-szülte megállapítás, melynek eredője éppúgy lehet a hajnalban elfogyasztott köpcös pogácsa ellenállhatatlanul omlós íze, miképp a hazafelé zakatóló busz ablakán túl, továbbmegy: túlhan, elé rajzolódó, minden urbánus retorika álságos szólamát leleplező és felülíró, a sárga levelekkel összepermetezett buszmegálló és a kabátjukba burkolózott járókelők koordináta-rendszerébe foglalt látvány, nevezetesen hogy:

nincsen ragyogóbb az őszi Székkutasnál.

Szabadkai tél

Szabadkára érve villámcsapásszerűen hasít belénk a felismerés: Kosztolányi meg a szóba rejtett kicsinyítő képző hazudtak nekünk. Nem hogy nyoma sincs a *Pacsirtá*-ban vagy az *Aranysárkány*ban megörökített porfészeknek, de az Atlaszok tartotta könyvtárkaszinó és a kibelezett Népszínház, a barátságos terek és nyurga korzók, a neoklasszikus stílusban emelt kávéházak és jóízű pizzériák sűrű televényében kóválygó vendégek bizonyosan eltévednének hasznos útikalauzok nélkül. Őneki legyen a neve Dóra – lelkes egyetemista, érezhetően tűzbe menne szűkebb hazájáért. Csáth Géza neve hallatán szemébe könny szökik, Kosztolányiról mindent tud. Néha úgy érezni, *Esti Kornél* és *Pacsirta* személyes ismerőse.

Nem hogy Sárszeg, de bokáig hóban ropog a vászoncipő. A szabadkai ember derűs.

A karácsonyszagú település, Kosztolányi szülőhelye a Monarchia harmadik legnagyobb sárfészke volt, ma élő művtöri. A gimnázium, amelyben egykor a nagy költő kiverte a balhét. A ház, amelynek erkélyéről Brenner először stírólta a környéken flangáló csajokat. A színház romjai, amelyben egykor Kabos Gyula és Blaha Lujza... Szét vagyunk kultúrálódva.

A városból kivezető út Palics felé visz. Emlékeink égboltján NATO-gépek cikáznak. Gyulára hazaérni alig két óra. Márpedig ez biztosan jelent valamit.

Várad, literatúra

Egy szeles tavaszi délután ellátogattunk druszánk, Szt. László városába.

Románia mostanság más világ, mint amilyenek évekig ismertük – unott határőrforma bácsik legyintenek, ahogy a méhkeréki átkelő sárga túlpartjához csordogálunk. Reflexeink a régiek, de géppisztollyal fürkésző marcona hadfi errefelé már tényleg csak filmforgatáskor akadhat. A látvány mindenesetre volt már biztatóbb. A Duty Free Shop előtti apró parkolót fölverte a gaz, akár jóságos édesanya a tojás-sárgáját. A szomszédos töltőállomás oldalában sötétre ázott kutya csörgeti láncát, tagok legyünk vagy szabadok.

Elvadult, buja táj, rendőrkek esőfüggönybe burkolóznak a bihari hegyek vonulatai. A pusztá tétlen.

Legutóbbi látogatásunkkor Várad nem éppen felhangoló látványt keltett. Azóta a gondos városatyák apró díszkövekkel mozaikozták ki a tágas főutcát, cserébe azonban a főbb épületeket (templom, házak) fóliába csomagolták, megy a nagy titkolózás.

Velünk ugyan nem babrál ki senki. Fólianézés helyett erős, habos Ursus a Cyranóban, gulliveri adagok a tálakon, s közben a kifogyhatatlan mesélőkedvű Szilágyi Aladár. A *Várad* folyóirat szerkesztője élő irodalmi enciklopédia.

Megtudjuk, hogy Ady híres versét, amelyben mit bánja ő, ha a csaj, akit szeret, utcasarkok rongya, barátja fura természetű kedveséhez írta, aki, miután a kúnfajta, nagyszerű legény szélesebb társaságban fölmondta – mintegy improvizatív – a bravúros poémát, párja jelenlétében hosszan szájon csókolta a boldog békeidők szépreményű költőjét.

Lekapták Adyt.

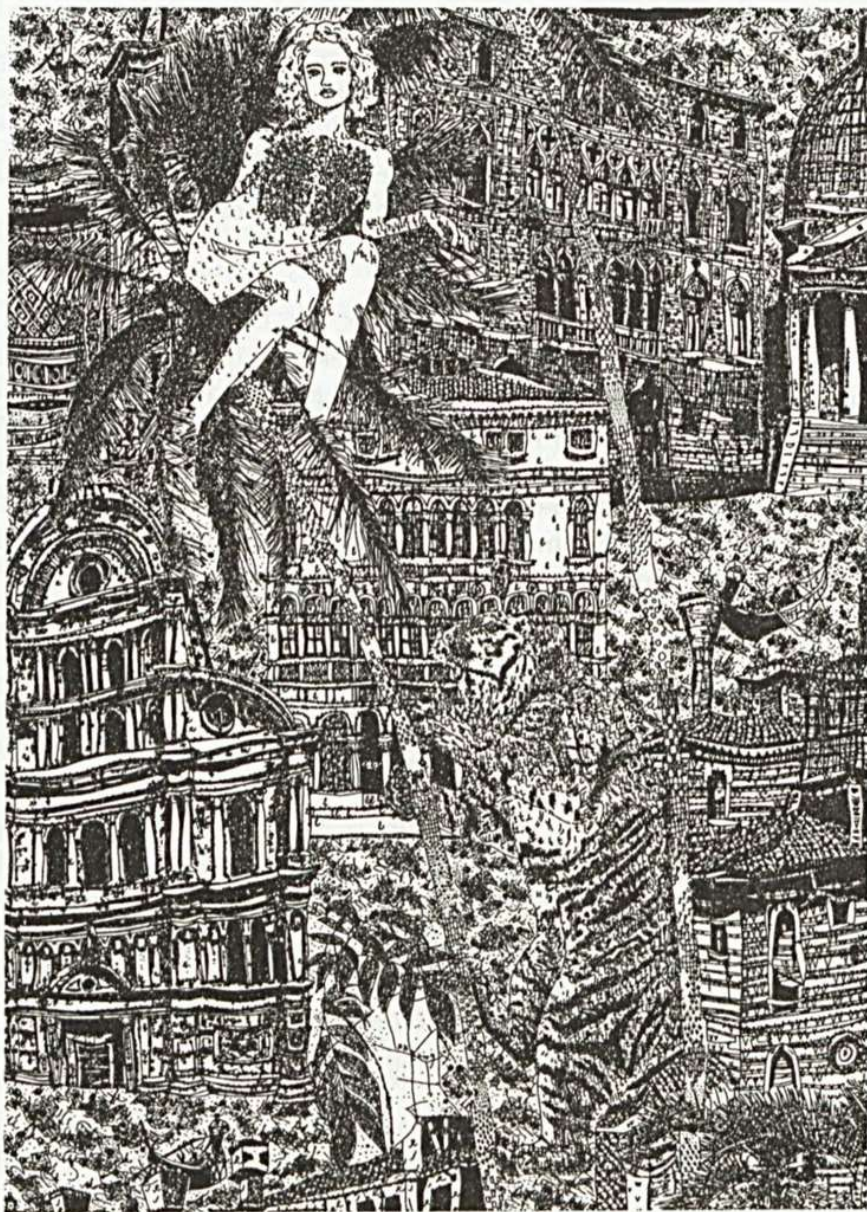
(Rossznyelvek szerint a poéta olykor Gyulán is megfordult, de nem a várost vette szemügyre.)

Egy további kultúrtörténeti adalék: a főszerkesztő abban az utcában lakik, amelyben egykor Fráter Erzsike, a nagybajszú Madách bánatos lelkének, érzékeny idegrendszerének péppé klopfolója is hajlékra lelt.

A rögtönzött előadás ízes és nagykedvű, egymás után rendelődnek a sörök.

Nem merek rákérdezni, de nem nehéz elképzelnem, hogy a szerkesztő úr éjszákánként Janus Pannoniusszal msn-ezget, hogy is volt a vers arról a csajsziról, akit megszurkáltak a tüskék. És persze nem teszik ki a smiley-t.

Az irodalom ugyanis halálosan komoly dolog. Mialatt a színház mögött kikötött autóhoz tántorgunk, elered az eső. Az üvegre csapódó esőszilánkok sűrűjében úgy tűnik, a teátrum felső emeleti ablakából Juhász Gyula múzsája integet. Valahol, a színpalak mögött, Mihályi Rozália elnyújtott, vérízű csókja. Hol méz, hol áfonya.



Párhuzamosok a végtelenben

1.

Amikor kiléptem a cég kapuján, sivár volt minden. A nap fakó fénye tompán verődött vissza a járdán parkoló kocsik üvegéről. Az utolsó nap. Hat hónap felmondási idő. Végül is... Még ezt is el kell viselni – gondoltam.

A metrón a tömeg. Senki nem tudja, hol áll, mit akar. Kaptam hat hónapot, hogy gondolkozzam. Merre, meddig. A héven már csak kevesen utaztak. Kényelmesen elhelyezkedtünk. Ahány utas, annyi fülke. Mindenki másfelé néz. Kitérő egyenesek a térben.

A pangó piacon ásító árusok, lézengő emberek. Az egyik kortalan asszony, rikoltó hangon kínál meg a következő szöveggel: tehosszűfeketekabátossötéthajúvárjcsak.

A kert üresen, kopaszon verte vissza a tompa fényt. A levelektől megfosztott fákon feketerigók ültek, mint megfeketedett szögek a koporsóban. A kert hátsó, pár részéről varjak rebbentek fel, s hamarosan beborították a sápadt égboltot.

Beléptem a lakásba. Kínzott a csend. Az emlékek, melyek mindig is ragacsos gu-bacsoként tapadtak a tárgyakhoz, most féktelen szörnyekként támadtak rám. Egyedül kell védekezzem. Mindenki itt hagyott. Menthetetlenül egyedül maradtam.

A másnap volt nehéz. Az álmod, mint mindig, elfelejtettem, de nem lehetett túl jó, mert az ablaküvegről elkínzott arc nézett vissza rám. Ettem valamit, ittam egy kávé. Ahogy körbenéztem, megkeseredett a számban az íz. Meg kell szabadulnom a tárgyaktól, mert megbolondulok – gondoltam. Mivel kezdjem?

Délelőtt csak járkáltam a lakásban, bizonytalanul, egyik szekrénytől a másikig. Mivel is kezdjem? Aztán csak úgy taláломra kinyitottam az egyik fiókot. Fényképek hullottak az ölembe, mint gyötrő emlékek a beteges tudatba.

Lehet, hogy nem ezzel kellett volna kezdeni – morfondíroztam, de már nem volt mit tenni. Nem voltam képes nem oda nézni. Apám és anyám egy régi képen a Mátrában ölelkezve. Istenem. Könny futott a szemembe. Aztán a gyerekkor képei. Anyával a kertben. Apával a szobában, mikor fájós derékkal, előredőlve hordozott. Miért nincsenek ezek időrendbe szedve, kérdeztem bosszankodva az ürességtől.

Arra eszméltem, hogy már igencsak eltelt az idő, s még ebédért sem mentem ki. Kinyújtóztattam elgémberedett derekamat a hosszú ülés után, s ahogy megmozdultam, a felborult kártyavárból kicsúszott egy régi fénykép. Megálltam és kivettem a halomból. A fény felé tartottam, hogy jobban lássam. Két kisgyereket ábrázolt. Mi voltunk rajta... Marcival. Talán tízévesek, ha lehettünk. Milyen rég volt ez is. S hogy eltávolodtunk egymástól.

Kimentem ebédért a piacra, majd leültem enni. Gondoltam, visszarakom a képet a helyére, aztán mégis elővettem, és amíg ettem, a kenyérhez támasztottam, hogy addig is nézhessem.

2.

– Gyere már le a létráról! – kiáltottam dühösen Marcira a kertben. Egy füzetet szorongatott.

– Addig nem jövök le, amíg vissza nem adod Greenhofot.

Tudniillik Greenhof volt a Manchester United legjobb csatára, amit dühösen elkoboztam, mert már négy gólt lőtt a kapumba. A Manchester–Portó mérkőzést játszottuk a gombfoci bajnokságban, s ez a meccs igazi vére menő küzdelemnek bizonyult, mert mindkettőnknek két kedvenc és igen erős csapata volt fenn a zöldre festett farostlemezgyepen, amit még szegény apám készített nekem pár évvel ezelőtt.

– Gyere le, mert széttöröm!

– Engedd el, mert széttépem a füzetet!

Senki nem engedett, aztán Marci széttépte a füzetet és diadalmasan jött le a létráról. Vége volt a bajnokságnak. Visszaadhattam Greenhofot.

Eltelt pár perc, kerülgettük egymást.

– Mit szólnál egy új bajnoksághoz?

– Rendben – bólintottam.

– Oké – derült fel Marci arca. – Elkészítem a sorsolást.

Ez így ment naphosszat. Akkor minden lehetséges volt. A nyár kiterébélyesedő fáin alatt kitágult a világ. Valamilyen különleges védelmet élveztünk, valamilyen megmagyarázhatatlan zárt térben mozogtunk. Én, a húsos kis mokány és Marci, a vékony fekete gyerek.

3.

Elég jó volt a brassói – gondoltam. Megtörültem a számam. Végül is fél évet pihenhetek. Úgyis elegendem volt már a cégből. Olyan helyzetekbe mentek bele, amibe nem lett volna szabad. Túl sokat vállaltak, s ettől idegesek lettek, s a beosztottakon töltötték ki a bosszújukat. Legszívesebben lerúgnám a főnökasszony aszott fejét – zsörtölődtem, és fecnivé morzsoltam a kezemben a szalvétát.

A nap fakó fénye kedvetlenül hunyorgott befelé az ablakon. Elengedtem a galacsint. Lehet, hogy nem ártana nekem egy pszichológus – Tűnődtem. Megingattam a fejem, felálltam és csendesen elmosogattam.

Attól, hogy idegeskedek, nem oldódik meg a helyzetem – fűztem tovább a gondolatom. – Meg úgysem rúghatom szét a főnök nő fejét, mert... mert ez marhaság... csak magamat sodornám bajba – meg hasonlók. Megzörrent a tányér a kezemben.

– Ébresztő – mondtam hangosan. – Még fél év, mit idegeskedsz. Kipihened magad, aztán keresel valami normális munkát. Esetleg találsz egy normális nőt is. Bár ilyen idegállapotban nehéz lesz.

– De mitől változna meg itt a helyzet? – kérdeztem. – Csodák nem nagyon történnek. Az emberek nem változnak. A hivatalok nem változnak. Csak lopnak orra-szájba. S ha nem állsz be a sorba, vagy hülyének néznek és kitúrják maguk közül, vagy kicsinálnak.

Kinézttem az ablakon. A mozgássérült szomszéd veszekedett az utcán az iszákos feleségével. Épp öltre mentek. Nem vártam meg a meccs végét, behúztam a függönyt.

Lehet, hogy egy pszichológus lenne a megoldás – gondoltam. – Feküdj le inkább, hátha kialszod. Bár erre kicsi az esély – mosolyogtam magamban.

4.

– A legnagyobb baj, ha megszűnik a barátság két ember között egy nő miatt – mondta Marci élénken gesztikulálva, ahogy jöttünk hazafelé a futballedzésről hármasban. Két kamasz, élénken bólogattunk, mert még nem voltunk ilyen helyzetben, hogy nő miatt felülvizsgáljuk eddigi baráti kapcsolatainkat. Marci viszont már udvarolt, s mi ezért felnéztünk rá.

Már nagyfiúk voltunk, már nem gombfociztunk, meg semmi régi játékot nem játszottunk. Nekem üres lett kissé a tér, eltűntek az eddigi főszereplők, s ez meglehetősen rossz hangulatot okozott.

A gimnázium sem ment úgy, ahogy szerettem volna. A társaság sem volt ínyemre való. A kötöttségeket sem bírtam.

– Tudod olyan, amikor veled vagyok... – mesélt átszellemülten Marci a nőről, mikor hazatért a katonaságtól szünidőre s épp beugrott hozzám. Mámorosan lestem az ajkát, átélve a vágyott élményeket, s kissé irigykedtem.

Felkeltem a mozgalmas álom után és végigsimítottam az arcomat. Most, hosszú idő óta először emlékeztem az álomra. Nem mondtam semmit, üres és fáradt voltam.

Kimentem a konyhába és főztem egy kávé. Ahogy kortyolgattam, az asztal sarkán heverő kenyérré pillantottam. Még mindig ott állt nekitámasztva a régi fénykép. Elmerülve nézegettem, amíg meg nem ittam a kávé.

5.

Másnap folytattam a takarítást, de egy idő után elegendem lett. Úgy éreztem, megfuladok, ha nem megyek ki a szabadba. Kisétáltam a Duna-partra egy kis levegőt szívni. Ez mindig segített. Sok nehéz helyzetben alkalmaztam is.

Amikor kiértem, az átkelő hajó éppen jöttében hullámokat küldött a partra. A folyó közepe tájékán élesek rikoltó sirályok köröztek a levegőben. A part felé kis vadkacsaraj úszkált a mocskos vízen, a hullámokat meglovagolva.

A mai napon szebb az idő – gondoltam elégedetten, majd dél felé küldtem a tekintetem, s próbáltam minél élesebben kivenni az összekötő híd részleteit. A dél-előtti nap arany csíkot húzott a vízen. A fények élesek, a levegő tiszta volt.

Jártam egyet a parton. Kevés járókelőbe botlottam, mert hétköznap mindenki dolgozott, vagy legalábbis úgy tett. Pusztuló üdülők. Hajléktalan kolónia. Kettővel odébb épülő újjgazdag villa.

Errefelé keveset járkáltunk Marcival. Legfeljebb bicikliztünk, de az sem volt számottevő. Ez a part az enyém volt, mindenestül az enyém. Mégis furcsállottam, hogy a megszokott képekbe önkényesen belemaszatol számos felmerülő emlék.

– Nagyon furcsán megváltoztál! Nagyon! – hallottam magam mellől Marci hangját.

– Miért? – kérdeztem magabiztosan. Pedig tudtam a választ.

– Nagyon fennhordod az orrod!

– Én? – kérdeztem megrökönyödve. (Ahhoz ért, hogy a legváratlanabbul, a sebezhető pontokat támadja – gondoltam.) – Azért mert tanulni fogok?

– Nem azért! Hanem, mert különbnek hiszed magad nálunk!

– Ugyan!

– De, de! Mert te megteheted, hogy továbbtanulsz!

– Miért? Te is megteheted.

– Én, hogyan? Egyik napról a másikra élek. Anyámék nem tudnak támogatni. Az én szüleim nem abból a körből valók.

– Áh. Csak egy kis erőfeszítés kéne.

– Te is tudod, hogy lusta vagyok. Pedig el tudnám végezni én is a főiskolát.

– Persze.

– De én nem akarom. Nem az iskola teszi az embert. Te meg azt hiszed.

– Félrebeszélpsz! Én csak tudom, hogy mit akarok.

– Fejezzük be!

– Jó. Fejezzük!

Hosszú ideig nem beszéltünk. Életünk, mint két divergens fénysugár távolodott egymástól az idő függvényében.

6.

Elraktam a konyhaszekrény fiókjába a képet, nem is értem miért nem szórtam a többi közé. Mindegy. Útban volt. Ideges voltam tőle, s ez volt a legközelebbi hely, ahol nem láthattam.

Egy hónap után végignézttem az összes holmimat, s azokat, amiket semmiképp nem akartam megőrizni, kiszórtam. Kezdtem helyrerázódni lelkileg. Úgy gondoltam, hogy most már kereshetek állást magamnak. Az idő telik, nem várhatok, amíg felkopik az állam.

Meg is jelentem pár állásinterjún, kaptam visszajelzést cégektől, de még vacilláltam. A híradó közben riasztó hírekkel szolgált a jövőendő megszorításokról. Megfájdult a fejem.

Valahogy sehogy se tud kilábalni ez az ország a gazdasági káoszból – gondoltam. – Mintha ez lenne a cél, hogy fenntartsák a rendetlenséget, s akinek van kedve, meg gyomra ebben a zavarosban halászni, az él, mint „Marci Hevesen”. Már megint ez a kurva Marci – szentségeltem magamban.

Remegett a kezem az idegességtől. Elhatároztam, főzök egy kávé.

– De hol lehet az a kurva gyufa?! Már megint hová tettem ezt a szart?! – ordítottam.

Kinyitottam a konyhaszekrény fiókjait, s a negyedikből, az alsóból előkerült a gyufa, meg a fénykép, amit nem akartam, vagy nem tudtam eltenni.

Hát jó. Letettem az asztalra megint. Főztem a kávé. Elég jó lett. Középről néztem a képet. Megváltozhat ennyire az ember? Törlődhetnek az emberi vonások? Nézttem a két kiskölyköt a kerítésnél és tűnődtem.

Pár év múlva találkoztunk megint. Megváltozott. Akkora lett, mint a ház, persze szélteben. Alig ismertem meg a héven. Beszélgetni kezdtünk. Mintha minden visszazökkent volna a régi kerékvágásba.

– Találkozzunk este a parton! – ajánlotta Marci. Bólintottam.

Este pár bevezető kérdés és válasz után rátértünk a napi életünkre. A régi emlékek egy méter mélyen, a föld alatt. Azokat előásni nagyobb nekigyürkőzés kell.

– Milyen a cégednél? – kérdeztem.

– Megjárja. Lehet, hogy beiskoláznak.

– Mi a fene?

– Csodálkozol? – mosolygott.

– Nem... Örülök.

– Mert én lusta vagyok és nem tudom elvégezni az iskolát!

– Ezt csak képzeled magadról. Én örülök...
– Megismertem egy lányt. Ő is bíztat.
– Remek.
Méregettük egymást. Kihozták a halat. Intett, hogy vegyek.
– És nálad?
– Nem jó a helyzet. Olyan feltételekkel kell dolgozni, olyanért kell vállalni a felelősséget, amiért nem lehet.
– Kényszerítve vagytok – bólintott mosolyogva. – Arra az oldalra kell állni, ahonnan diktálnak.
Elállt a lélegzetem.
– Lehet, hogy neked van igazad.

7.

Három évig húztam még itthon. Aztán besokalltam. Tényleg nem lett jobb. A tévében nyilatkozott egy gazdasági szakértő, hogy a gazdaság struktúráján kéne változtatni, az eddigi irányok nem hozták meg a várva várt eredményt.

– A kurva anyátok – mondtam.

Eladtam a házat, s a pénzt a végbelembe rejtve vittem ki Párizsba. Egy bankban helyeztem el, s úgy döntöttem, a kamataiból próbálom húzni, amíg lehet. Tudtam, nem lehet soká. Utoljára még látni akartam a Louvre festészeti gyűjteményét, meg az impresszionistákat, meg a szabad világot.

Gyerekkorban tanultam meg gitározni. Úgy véltem, ha elfogy a pénzem, még egy ideig eltengődhetek utcazenészként. Vettem egy pisztolyt is, ha nem megy tovább, még utolsó erőmmel elsütöm.

Egy kempingben béreltem ki egy faházat. Ebben hosszabb ideig kihúzhatom, mintha normális helyre mennék – gondoltam. – Kapcsolatot már nem akarok, mert tudom, hogy hamarosan úgylis vége lesz.

Két év után erősen megcsappant a pénzem, de a zenéléssel kicsit lassítottam a folyamatot. A faházban maradtam és meglehetősen szabadon éltem. Esténként gitároztam a faház lépcsőjére ülve, s akkor láthattam, hogy vannak hozzám hasonzorúek is itt. Az esti eget hordóban égetett fával és újsággal világítottuk meg, s együtt zenéltünk azzal, kinek mije volt.

A faházssal szemben komoly, téglából épült apartmanok feküdtek jómódú családoknak. Az itt lakók folyamatosan hangoztatták, hogy a faházakat, a csavargókkal együtt át kellene telepíteni máshová, mert zavarja őket a zaj, meg a furcsa szagok keveredése. A kemping vezetése jelezte, gondolkodik a dolgon. Ugye, első a vendég, s tervezi is ennek végrehajtását.

Az egyik este, amely pont olyan volt, mint az előző száz, a lépcsőn ültem s nagyokat nevtük barátaimmal a világ ostobaságán. A zuhanyzók felé rajtunk keresztül vezetett az út, így mindig megnézhattuk magunknak, hogy kifélék–mifélék szállnak meg az apartmanokban. Már délután láttam, hogy egy magyar terepjáró érkezett az utolsó apartmanhoz. A kocsit céges lehetett, mert egy ismert építőipari vállalat logója volt felfestve az oldalára. Egy korombeli pár szállt ki belőle két gyerekkel. Este, mikor zuhanyozni mentek, végre jobban szemügyre vehettük őket. Végigsimítottam az egyéves szakállamon.

– Gyerekek! Mozogjatok! Nem végzünk így soha! – hallottuk a nő hangját.

A férfi ment elől, megteremtve a tekintélyt a családnak, előttünk, a szakállas csavargók előtt, akik látható élvezettel figyelték a jövevényeket.

– Bon Soir! – köszöntötte a barátom, kicsit viccesen meghajolva, a családot.

– Bon Soir! – rebegették megszeppenve.

– Milyen szakadt fazonok. Látod, itt is vannak ilyenek – mondta a férfi az asszonyának.

– Ne beszélj! Lehet, hogy értik.

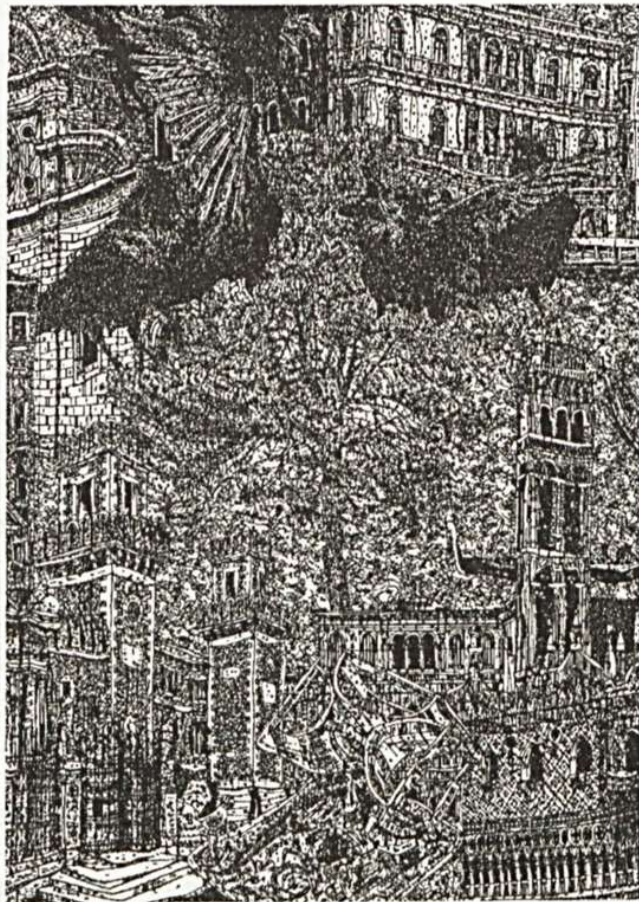
– Ezek? – legyintett a férfi. – Visszafelé már másfelé megyünk, hogy ne lássák a gyerekek – szólt nyersen. Az asszony csak bólogatott helyeslően.

Nem tudtam megszólalni. Ismerem ezt az embert – gondoltam. És nem akartam elhinni, hogy itt találkozhattunk. És így...

Marci volt. Kövéren, magabiztosan. Családdal. Biztos egzisztencia.

Megismerhettek – kérdeztem magamban. – Áh, kizárt – gondoltam és ismét végigsimítottam a szakállamon, valamint a hajamon. Már elég távol jártak. Csak az alakok elmosódott képe látszott, ahogy befordultak a sarkon.

Felvettem egy csikket a földről. Korán dobták el, még majdnem a fele megvan – gondoltam. A flanelingem zsebéből előkotortam egy gyufát és ráérősen rágyújtottam. Kifújtam a füstöt az ég felé és néztem a csillagokat. Hunyorogtak, villogtatták felém halvány mosolyukat, mintha tudnák, hogy mennyi van még nekem hátra.



Raport

(...) minden, ami itt történik, kizárólag az Isten rendeltetésére lett kifejlesztve, ennek okán hivatva van a kinyilatkoztatásban rejlő ellenállhatatlan erőnek érvényt szerezni olyképpen, hogy a földön lévő képességek a csillagokhoz hasonlóak legyenek úgy, ahogy kisebb-nagyobb csillag ragyog az égen, kisebb-nagyobb szellem ragyog a földön. Én, Felvidéky Pálpéter Péter-Pál festőművész, ki a világ megújulásáért ifjúságomról lemondottam, amikor a láthatatlan Szellem meghívását elfogadtam – akkor már rendes polgári foglalkozásban, kényelemben és bőségben volt részem –, hogy hazámat elhagyva, Európát, Ázsiát, Afrikát beutazva a megjövendőlt igazságot megtaláljam, s mint *festményt* – amivel egyedül, milliókkal szemben állva, az isteni gondviselés eredményeként az egész világ hiúságát pocsékká zúzhatom – azt a gyakorlatba átvihessem. Bevallom, kezdetben mély borúlátás gyötört, melynek következményeként a kishitűség és a depresszió démonaival is kénytelen voltam ki-ki csatában erőmet összemérni, de most, miután az egyszeri halandó számára elképzelhetetlen megpróbáltatásokat kiállva ismételten szent szülőföldemre léphettem, emelt fővel és büszkén jelentem, hogy e páratlan, világraszóló ideákkal való küzdelem és e versenyből kifejlődött teljesítmény történelmi jelentőségű motívumot hozott létre. Ezért bátorkodom értesíteni a Tisztelt Tanácsot, hogy ha még életemben hasznomat veheti a haza és a közügy, úgy itt az ideje, hogy az irányító körök érintkezésbe lépjenek velem, munkám arányai ugyanis oly nagyra nőttek, hogy nem találok kiállításra méltó helyiséget, csak élek elszigetelve, milliárdok nélkül, de igénytelen boldogsággal az Istennel kapcsolatban. Az ominózus helyiséget úgy képezem el, hogy a város legforgalmasabb pontján, 50 méter hosszú, 40 méter széles homlokzattal, 17 méter magas, három nagy és hat felső világítással kell, hogy ellátva legyen; továbbá, a kiállítási helyiség jobbszárnya előtt egy mozsárágyú álljon teljes harci díszben, balról pedig egy színes tetővel ellátott körönd a zene vagy dalárda számára. Ezt kiegészítendő kellő távolban a 21 méter hosszú, 5 méter magas és 40 méter széles Attila-kő, a napimádó őseink áldozó köve, s ezen áldozó kő elébe jönnének a magas póznák, amelyek a külföldi delegációk lobogóit hordanák. A fejedelmi látogatókra való tekintettel a várost teljes lobogódíszben kell tartani mindaddig, amíg a kiállítás üzemel, a katonazene pedig reggeltől estig szólna, hogy ébren tartsa a közönséget, míg azok e kitűnő látványosságot mindannyian sorba meg nem tekintették. Az ünnepség ejtőernyős ugrásával, a várost övező dombokon a tábornokok meggyújtásával kezdődne, majd a helyi lovas egyesület illuminált alkonyati díszfelvonulása következne a korzón át, a város virágba borult Főteréig, ahol is az előljáró urak és tanácsstagok, a polgármester úr, s végül a Miniszterelnök úr szívélyes, ám mélyen értő, komoly sorai után megnyílna e történelmi jelentőségű vernissage. Minthogy minden, ami itt történik, kizárólag az Isten rendeltetésére lett kifejlesztve, ennek okán hivatva van a kinyilatkoztatásban rejlő ellenállhatatlan erőnek érvényt szerezni olyképpen, hogy a földön lévő képességek a csillagokhoz hasonlóak legyenek úgy, ahogy kisebb-nagyobb csillag ragyog az égen, kisebb-nagyobb szellem ragyog a földön. Én, Felvidéky Pálpéter Péter Pál festőművész, ki a világ (...)

MARAFKÓ LÁSZLÓ

Pártálladalom

Utcanevtelenül

Nem egészen nyolc évig tartó pécsi létezésem második felét a Magyar Lajos utcában töltöttük. Egy hosszú, háromszintes panelházban kaptunk lakást, környékünk volt az „Uránváros”-nak becézett városrész utolsó nagyobb beépítése. Több lépcsőházas épületünk sarkán ott állt a névadó emléktáblája, rajta két évszámmal: 1891–1940. Magyar Lajost tudvalevően a sztálini önkény tüntette el, de előtte Kínában töltött évei tapasztalatairól érdekes könyvben számolt be, s egyébiránt a pécsi származású, a szép magyar beszédért küzdő Péchy Blanka színésznő férje volt egykor.

A hetvenes évek elején Magyarországon több gazdaságtalan, nehezen művelhető szénbányát bezártak, s az arra vállalkozó dolgozóikat, a pécsi munkaerőgondok enyhítésére is, északról áttelepítették ide, délre. Az egyik vonzó feltételként lakást ígértek. Így azon a játszótéren is, amelynek egyik oldalát a mi tömbünk alkotta, számos bányászfeleség vigyázott a gyerekére, miközben beszélgettek. Egyszer, lányom hintáztatása közben, akaratlan meghallója lettem egy „háttérinformációnak”. Az egyik asszony szerint ez a „Magyar Lajos valami újságíró volt a *Dunántúli Naplónál*, aztán kiment Vietnamba, ott meghalt, róla kapta az utca a nevét.” Szinte beledermedtem a halhatatlanságba. Mert a zavar és bosszúság elegyével is tudtam, inkább rólam s nem a névadóról van szó.

Hiába volt a táblán a majdnem harmincvalahány évvel korábbi elhalálozás évszáma, amikor még a *Dunántúli Napló* sem létezett, a történeti és politikai ismeretekkel nem túlságosan felvértezett mesélőt – ahogy mondani szokták – ez nemigen zavarta. Jómagam viszont 1972 nyarán, a vietnami háború utolsó nagy fellángolása előtt a *Dunántúli Napló* munkatársaként, de mint a Központi Sajtószolgálat különtudósítója, a bombázásoktól sújtott Vietnamban jártam. Elindulás előtt egyik kollégám így bocsátott el: „Nyugi, ha valami történne, legfeljebb elnevezünk rólad egy utcát.” Kösz’ – szokták erre mondani, s mást meg gondolni. Hál’istennek utcanévadásra alkalmat adó esemény nem következett be, bár láttam ezt-azt, néha egy életre szólót is. A *Dunántúli Naplóban* és a megyei lapokban (mert kiküldő ügynökségem szolgáltatása erre terjedt ki) kintlétem alatt másnaponta jelentek meg tudósításaim, hazatérésem után sorozatot írtam élményeimről, s a környéken – a megyei lap munkatársa helyben mindig ismert embernek számít – elég sokan tudták, merrefelé lakom. Az asszony tehát bizonyos mozaikdarabkákat kombinált össze a hónapok során.

Nem tudom, előfordult-e már e kis hazában, hogy valaki a róla elnevezett utcában lakjék. Múzeumról tudok, s éppen Pécsen. Martyn Ferenc, a kitűnő festőművész a város gesztusaként is, utolsó éveiben, mintegy élő klasszikusként ott élt a

műveit bemutató, Káptalan utcai múzeumban. (De mintha másutt is lett volna lakása...)

Nos, az akaratlanul kihallgatott beszélgetés után napokig majdhogynem kihúzott derékkal jártam: a „saját utcámban” lakom, ami ugyebár akár előleg is lehet a jövőre. Igaz, a megmaradás szigorú, kettős fedésben levő titkos követeként emléktáblámon egyelőre más neve áll, de a közhiedelem az elismerést nekem tulajdonítja.

Persze, nem a tábla „átfogalmazásának” elmaradása miatt, hanem nagyon is evi-lági reményeket táplálva, 1975-ben elhagytam a „hiedelemmel megáldott” asszony által nekem tulajdonított kis utcát, s ahogy az már lenni szokott, Budapestre költöztem. Ráadásul a diákévekben megirigyelt helyszínre. (Emiatt jó sokáig eladósodva.) Néhány hónap múlva új lakhelyünk közelében, egy útkanyarban Radnóti Istenhegyi kertjének nyomait fedeztem föl. Később meg a környéken Jókai- és Petőfi-emlékeket, amely az *Irodalmi séták* című könyvem megírására készítették.

Egyébiránt azóta is, az ő „fedezékükben”, itt igyekszem észrevétlen belesimulni a tájba.

Majdnem szívhalál

Tárgyalásokat záró sajtótájékoztatóra várakozunk Moszkvában, a hetvenes évek második felében. A magyar küldöttség feje – a különböző országok előregedett vezetését, s a legszűkebb döntéshozó testületeket tekintve – nemcsak itthon, de a „táboron” belül is a legfiatalabbnak számít: harmincegynéhány évesen politikai bizottsági tag. Sokan irigylik is érte. A tárgyalások lezárultával partnerével együtt fog szólni a tájékoztatás „munkásaihoz”.

A meghirdetett időponthoz képest már késünk, halkán beszélgetünk, hogy elüssük az unalmas perceket. Társaságomban kollégám, akivel korábban egy lapnál dolgoztunk, én a küldöttség „farvizén” mint újságíró érkeztem, ő most moszkvai állandó tudósító. Hamarosan lejár a kiküldetése, arról mesél: otthon már épülőfélben a társasházi lakása, így itt minden szabad idejében a lakáshoz szükséges berendezések, anyagok stb. vásárlásával foglalkozik, s a pontos méretekhez kell a colstok. Ki is veszi a belső zsebéből, beszélgetés közben forgatja, nyitogatja. Valamilyen története közben, nyomatékkal a poénhoz, ám véletlenül a tenyerébe csapva, jókorát csattint vele.

Abban a pillanatban az előcsarnokban összegyűlt várakozók közt három férfi, magasságuk legalább 185, azaz száznyolcvanöt centi, a balett-táncosok helybenforgásos lendületével megpördül, jobb kezük, a szívhalál mozdulatával a zakó belső zsebe felé kap. De elszánt ábrázatuk közel sem infarktusról árulkodik.

Kollégám arca megnyúlik, bűnbánóan mutatja fel a colstokot. Mert ugyebár – miként azt fontos emberek hirdetik – az újságíró fegyvere a toll. Ami persze nem csattog.

Kezek vissza a normális tartásba, arcokon a tájékoztató várhatóan merev unalmához illő várakozás.

A biztonságiak nem is sejtetik, amit mi már tudunk: a szerkesztés szigorának közepette ténykedésünk réges-rég csak búcsú a fegyverektől.

Nemecsekező

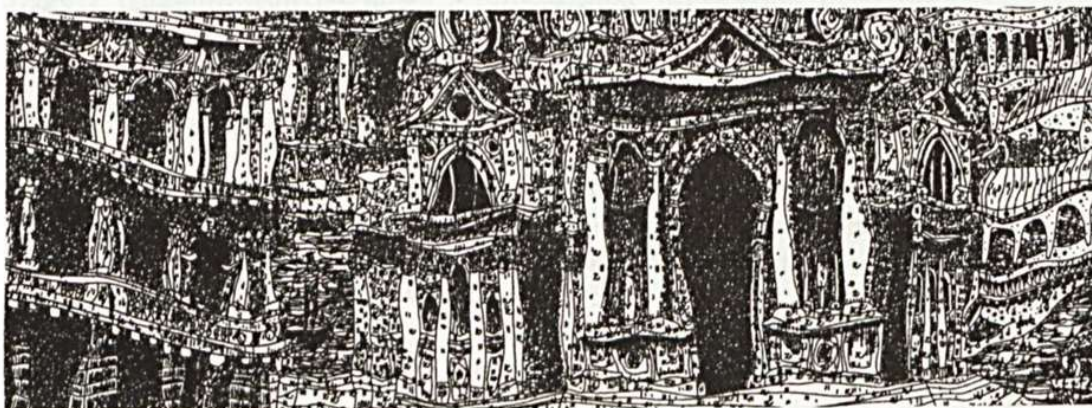
A tárca már hónapok óta kiszedve, közlésre készen ott hevert a mettőr asztalán. Az emigrációban élő szerző, hazalátogatva, a Vörösmarty téren feljön a kisföldalattiból, s a falon szemébe ötlük egy krétafirka: „Nemecseknek mindig igaza van.” S ebből sorjázó gondolatainak foglalatja a hasonló című írás. 1988. június 15-ét írunk, épp ügyeletes szerkesztő vagyok a napilapnál. Az egyik oldalon „lyuk”, jellegében illenék oda ez az opus. Betördeltetjük. (Még az áldott régi, illatos, azaz ólomszedéses lapcsinálás dívik.) Az oldallevonat járja a maga „szolgálati útját”: elkerül a rovatához, az ügyeletes főszerkesztő-helyetteshez. Késő délután belép a főszerkesztő, s azt mondja: „Ezt a tárcát még egyszer olvasd el.” Elolvasom, semmilyen észrevételem nincs, nem is keresem a főszerkesztőt, aki – mint kiderült – már haza is ment. Estefelé az ő telefonja: „Nos, elolvastad?” „Igen, semmi gond.” „Akkor olvassa el a főszerkesztő-helyettes is.” Szólok a kollégának, átfutja, s rám néz: „Mi a gond?” „Nekem semmi.” Már kilenc óra tájban járunk, amikor főszerkesztői telefon: „Nos?” „Nincs gond.” „Tudod milyen nap van holnap?” Igaz, hogy alig tizennégy éves voltam Nagy Imre és társainak kivégzésekor, amiről akkor sokkoló közleménymondat tájékoztatta az országot, de később volt elég idő arra, hogy ez a nap bevésődjön az emlékezetbe. Ennek éppen harminc éve. Eléggé ingerülten mondom, hogy igen. A főszerkesztő hangja remeg a feszültségtől: „Akkor most utasítalak, hogy vegyétek ki, és mutáljatok.” Tehát az oldalt alakítsuk át úgy, hogy Nemecsek ne legyen benne. Megtesszük. Bent levő főnökömet is elfutja a méreg, a lapcsinálás során még megbocsátható káromkodást ereszt meg: „Ki a... adta le ezt a tárcát?” Az előre nyomtatott kéziratoldalak fejlécén számos rubrika ad választ arra, hogy mikor, kinek a láttamozásával ment nyomdába egy-egy írás. Felhozattatja a tördelőktől a kéziratot. Körülbelül három hónappal korábbi dátum mellett a főszerkesztő szignója. „Óriási” – mondja erre a „következetességre” a főszerkesztő-helyettes.

Az írás egyébként pár hét múlva gond nélkül megjelenik.

Egy év múlva, Nagy Imre és mártírtársai újratemetésének napján ugyanaz az ügyeleti stáb állt szolgálatban, mint az ominózus „kivételi napon”. Véletlen? Valaki így rendelkezett? Ezen már senki sem törli a fejét.

Újabb egy év, s a szerkesztőség által megválasztott főszerkesztő áll a lap élén. Az egyik helyettese én, a „nemecsekező”.

Aztán megint egy év, s már egyikünk sem ebben a tisztségében.



Egy alvó ügynök ébredése

A teremtés koronája

Alvó ügynök vagyok. Fegyelmezetten mindig arra vártam, hogy eljön az idő, amikor felébredzenek, aktivizálnak. Feladatot kapok, bonyolultat, netán veszélyeset vagy legalább jelentést kell írnom a már megszerzett vagy megszerzendő tapasztalatokról.

Vártam türelmesen, mivel tudván-tudtam, hogy az alvónak telepített ügynök egyik fő erénye a türelem. Beilleszkedni, szürkének maradni, nem kitűnni semmivel. Létezz úgy, mint egy lennél a sok közül. Soha semmi körülmények között ne áruld el magad, még a közvetlen melletted létezőkben se merülhessen fel a gyanú, hogy nem közülük való vagy.

Ez a készenléti állapot főleg a kezdeti időszakban nem volt kellemetlen. Gyűjtöttem, gyűjtögettem a megfigyeléseket, felkészültem, hogy az aktivizálásom pillanatában majd hibátlanul oldjam meg a kapott feladatokat. Ám az utasítás, a parancs kiesett. Mindmáig meg sem érkezett. A szolgálati időm pedig lassacskán lejár. Földi idővel mérve immár idestova nyolc évtizede tartózkodok a telepítéskor számomra kijelölt területen. Restellem, de be kell vallanom, hogy éberségem lankad és egyre fáradékonyabb vagyok. Az alvó ügynök egyre többet szundikál és egyszer csak úgy elalszik, hogy küldetésének semmi hasznát nem vették. Talán csak egy adminisztratív hiba történt és az én telepítésem tökéletesen fölöslegesnek és haszon nélkülinek bizonyul.

Nem ismerem küldőim szándékát. Igazából küldőimet sem ismerem. A konspiráció hibátlanul működött. Nem kötötték az orromra (bocsánat a környezetemben használt vulgáris kifejezésért), nem informáltak arról, hogy rajtam kívül még mikor, hová és hány titkos ügynök telepítésére került sor.

Engem alighanem egy nem kellő gondossággal kiválasztott szelvénybe küldtek, amelynek lakói nem csinálták, csupán csak elszenveték a történelmet. Volt ugyan nyolc olyan nap, amikor e térség lakói, megeléglvén az őket ért sok-sok gyötrelmet, megaláztatást, megpróbálták másként létezni, de próbálkozásuk kudarcba fulladt. Mire jelenthettem volna, már-már a szerzett tapasztalataimat megtarthattam magamnak.

Szolgálatom végeztével illenék zárójelentést készíteni. Csakhogy alvó ügynök-ként nem rögzíthettem, nem rendezgettem tapasztalataimat. Ezek aztán jócskán összetorlódtak, és akkor sem tudnám áttekinthetően, hitelesen rögzíteni mindazt, amit megfigyeltem, ha a konspirációs szabályok ezt lehetővé tennék.

Gondolom – a többi ügynök, akit a megfigyelt bolygó jelentősebb pontjaira telepítettek, elegendő információval szolgált és szolgál –, semmi szükség arra, hogy én is jelentsek. Mégis úgy vélem, hasznos lehet, ha mellőzve a talán értékesnek vélt részleteket, röviden és fegyelmezetten összefoglalom a legfontosabbnak vélt megfigyeléseimet, amelyeket a Föld nevű bolygón, az itt élő, embernek nevezett lények

között tartózkodva szereztem. Mivel feladat, megbízatás nélkül, alvó ügynökként viszonylag hosszú időt (az ő időszámításuk szerint nyolc évtizedet) töltöttem társágukban, megpróbáltam úgy élni, mintha közülük való lennék. Néha már-már megfeledkeztem küldetésemről. Nem sok hiányzott ahhoz, hogy azonosuljak velük: elvegyüljek, beolvadjak. Mindig ügyeltem arra, ne vonjam magamra a figyelmet. Próbáltam mennél élménygazdagabban tölteni szolgálati időmet, létezni a jelenben s közben kutatni a múltat, felmérni a jövő útjait és útvesztőit.

Az ember bajban van. Az ember nagy bajban van. Kicsúszik lába alól a bolygó. Végleg megbicsaklott az a ritka csodálatos karrier, amely számára megadatott. Mikor volt számára az aranykor? Talán akkor, amikor még azt hitte, hogy a föld egy nagy lapos tányér, hogy az ég egy pompás kupola s a csillagok az ő gyönyörködtetésére ragyognak odafenn.

Elhitte, elhitette magával, hogy vannak a világ sorsát igazgató lények, de ezek időnként testet öltve közöttük bóklásznak s még az egy igaz isten is égő csipkebokorból kiabálja ki óhaját-sóhaját. Miatta történt minden, ő a világ középpontja, értelme, ő a teremtés koronája.

Ám a tudás fájáról leszakajtott almának egyre keserűbb lett a leve. A millió fényévekre levő fekete lyukakkal tarkázott világmindenségben a föld gubacská, az ember pondróvá zsugorodott.

Megismervén a saját, a majmok, no meg a naponta zabált sertések DNS spirálját, rá kellett, hogy döbbenjen: a teremtés koronája egy olyan emlősállat, amely a szaporodás szándéka nélkül, sőt azt okosan kizárva, kedveli és keresi mindenhol, minden időben, mindenkivel, minden módon a párzás élvezetét.

Az agyvelő, az ész, a tudás, a tudomány. Egy szerencsés vagy szerencsétlen nyitás után az ember megcsinálta önmagát. Birtokába vette a bolygóját. Vagy csak elhitte önmagával, hogy birtokába vette. Lát előre, és lát hátra, múltra és jövőbe. És már nem csak a személyes elmúlás bizonyosságának terhét kell elviselnie. De egyre fenyegetőbb jelenik meg a nagy közös kipusztulás réme is. Nem kell megvárni, amíg kihűl a nap. Gyors megoldást kínálnak a feltalált tömegpusztító fegyverek. Nem kell háború a végső megoldáshoz, a természet adta tartalékok felélése, a levegő, a föld, a vizek elfertőzése bár lassabban, de ugyanarra az eredményre vezet.

Kérdés, hogy az ember eltűnése után lehet-e még valamit kezdeni az elrongált bolygóval. Talán hosszú pihentetés után meg lehet majd próbálni.

Gondolom, hogy a jelen állapotokat és a várható fejleményeket nem az én kéretlenül készített zárójelentésem tárta fel. Jobb helyekre telepített és aktivizált kollégáim ettől részletesebb és pontosabb képet rajzoltak. Egy alvó ügynök nem versenyezhet azokkal, akiknek módjukban áll a folyamatos információszerzés.

Jelentésemhez csatoltam kérelmemet az aktív állományból való elbocsátásomról. Amennyiben erre mód és lehetőség van, nyugállományba helyezésem után is szeretnék az eddigi állomáshelyemen tartózkodni. Lehet, hogy az elmondottak után nem tűnik indokoltnak, de megkedveltem a környezetemben található emberi lényeket. Meg amíg el nem közelg a végső pusztulás, meglehetősen kellemes tartózkodási hely ez a Föld nevű bolygó.

SULYOK LÁSZLÓ

Kirakatper

avagy a rendfenntartás jutalma

Soha nem kellett nyújtózkodnia, hogy lásson a moziban vagy a színházban. A koszorúzási ünnepségeken még ma is feliülről tekint a sokadalomra. De már botra kell támaszkodnia, mert a szárnyas idő, az Élet kikezdte Deme Attila egészségét is.

A rendszerváltás után az MDF-ben kezdett politizálni. A salgótarjáni Vásártéren megválasztották önkormányzati képviselőnek. Több cikluson átívelőn különböző bizottságokban tevékenykedett, egészen a legutóbbi választásokig. Az 1956-os forradalom és szabadságharc 50. évfordulóján a képviselők egyhangúlag Salgótarján díszpolgárává választották. Anno dacumál a Nógrád Megyei Építőipari Vállalat s egyben Salgótarján nemzetőrpáncsnoka volt. Sorsa csepp a tengerben, mint a többi '56-osé.

A balassagyarmati megyei bíróságon dr. Kovács László mb. elnök, a tanács elnöke 1957. október 14-én nyilvános tárgyalás alapján tizennégy vádlott fölött hirdetett ítéletet a Sartórisz Kálmán és társai ellen indított bűnügyben. Darm Vilmos és Lisiczki Lajos volt a két ülnök. „X. Deme Attila vádlott, aki Mezőhegyesen 1926. február 28-án született, salgótarjáni lakos, építőipari alkalmazott, nő, 2 gyermeke van, magyar állampolgár, vagyontalan, havi keresete 2.200 forint, Deme Lajos és Ligárt Emma gyermeke, büntetve nem volt [...] bűnös a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalomban való tevékeny részvétel büntetéseben [...] A megyei bíróság ezért [...] 3 (három) évi börtönre, mint főbüntetésre, egyes jogai gyakorlásától való 5 évi eltiltásra és 1.000 forint értékű vagyona elkobzására, mint mellékbüntetésre [...] ítéli”.

Ez a per volt Nógrád megye nagy kirakatpere, mely a forradalom szellemi vezetői, a harmadik utas, felforgató, a nyugati imperialistákkal kokettáló értelmiségiek ellen folyt. A vádlottak fele diplomás, elsősorban mérnök végzettségű. Sartórisz Kálmán bányamérnök a Nógrádi Szénbányászati Tröszt igazgatójaként dolgozott, beválasztották a Nógrád Megyei Nemzeti Bizottság elnökségébe is. Ebben a perben volt vádlott Mlinarik István tanár, író, népművelő, a szóban forgó nemzeti bizottság elnöke, őt tartotta a visszatért és konszolidálódott kommunista hatalom a forradalom helyi szellemi irányítójának; Lénárt Andor, a gépipari technikum tanára, a nemzeti bizottság titkára, Mlinarik jobb keze; Bajtai Jenő, a megyei tanács igazgatási osztályvezetője; Bágyi Miklós építészmérnök, Lassan József bányamérnök és Pödör Mihály bányatröszt tervosztályvezető. Az „ellenforradalmárok” elítélését tudatosan a forradalom első évfordulójára időzítették. Ezzel kívánták figyelmeztetni mindazokat, akik nem akarnak belenyugodni a megváltoztathatatlanba, és a forradalom, a szabadságharc újrakezdéséről szövögetnek merész álmokat. Azt üzenték:

jól jegyezze meg Nógrád népe (is), hogy a kommunista párttal és a Szovjetunióval, a proletárhatalommal nem lehet ujjat húzni senkinek. Mert a munkásoktól továbbra is vasököl, és oda sújt, ahova köll, mint a Rákosi-rendszerben. Ekkor a kádárista hatalom egyáltalán nem volt puha diktatúra. A Szovjetunió pedig nem engedte elkészíteni a második világháború végén vérellenővel megszerzett egyik közép-európai bábját: Magyarországot. A kiálló szöveget be kell verni – tartja egy japán közmondás. Ismerhették ezt a szovjet elvtársak is, mert szinte gondolkodás nélkül belekalapálták a magyarokat a szovjet típusú szocializmus betonjába.

A Sartoris és társai bűnügy fellebbezés után került az egyik leghírhedtebb vérbíró asztalára. *Vida Ferenc*nél – ő ítélte halálra *Nagy Imre* miniszterelnököt és két társát – csak egy tanácsvezető bíró volt véresebb kezű: *Tutsek Gusztáv*, aki a legtöbb szabadságharcost és forradalmárt juttatta akasztófára. Vida 1958 tavaszán, minthogy még látványosabb elítélésen törte a kobakját, egyesítette az ügyet a Nógrád megyei és a nagybányai munkástanács, az úgynevezett *Szabó Ervin* és társai elleni bűnügygyel, majd végül – talán súgtak neki, talán nem – a kettőt mégiscsak szétválasztotta. A fellebbezési tárgyalás már nem volt nyilvános. Az ítéletet – megint nagyon tudatosan – a második évfordulóra időzítették, s Vida 1958. október 28-án hirdette ki. Több vádlott büntetését súlyosbították az akkori másodfokú gyakorlatnak megfelelően. Például a „disszidált” *Mlinarik Istvánt* Vida halálra ítélte.

Deme Attila hálás lehetett a sorsnak: ítéletét helyben hagyta a jogvégzett terrorlegény. Vele elevenítjük fel azoknak a kezdetben gyönyörű, majd egyre szomorúbb heteknek, hónapoknak a történetét, melyeket az 1956-os forradalom és szabadságharc kifejezéssel illetünk.

– *Mint vállalati és városi nemzetőrparancsnok, nyilván fontos embernek számított, ezért sorolták be ebbe a Nógrád megyei monstreperbe. De hogyan került a nemzetőrség élére?*

– Közfelkiáltással. Vagy mondjam úgy: pechemre engem választottak. Előtte soha nem politizáltam. Megszoktam, mert édesapám vasutas volt, és mint köztisztviselő, alá kellett írnia egy papírt, hogy egy pártba sem lép be... Szóval belesodródtam az eseményekbe, egy nagyon szép jelszó jegyében: emberarcú szocializmus.

– *Ezt a kifejezést mintha az 1968-as csehszlovákiai események kapcsán kezdtük volna használni...*

– Lehet. De mi is a rendszert akartuk demokratikusabbá tenni. Azt gondoltam, szebb világ lesz.

– *Milyen megfontolásból és feladattal jöttek a rétsági katonák Salgótarjánba?*

– Az egyik este felkeresett a lakásomon *Bajtai Jenő*, a megyei tanács igazgatási osztályának a vezetője. A szomszéd lépcsőházban lakott, asszonyaink összejártak. *Bajtai* megkérdezte, tudnék-e segíteni *Salgótarján* közbiztonságának a megerősítésében. Olyan hír járta ugyanis, hogy lumpenelemek meg akarják támadni az áruházat. A rendőrség, az akkori viszonyok között, nem mutatkozott kellő visszatartó erőnek. *Bágyi Miklós* vállalati épületgépész barátommal már korábban sokat beszélgettünk arról, hogy katonákkal kellene felvenni a kapcsolatot, és idehozni őket erősítésképpen. No, *Bajtainak* azt mondtam, a rétsági páncélos katonaságot megpróbálhatjuk. 1953-ban ugyanis oda rukkoltam be katonai továbbképzésre, voltak ismerőseim, a törzsparancsnok-helyettes gyerekkori játszótársam volt... Beültünk a vállalati kocsiába, és elmentünk *Rétság*ra. Tárgyaltunk a parancsnokkal, *Garamival*, a forradalmi katonatanács elnökével, *Pálinkás őrnaggyal*. Először elég bizalmatlanul

meg bizonytalanul beszéltek, mert náluk is zavar volt, senki nem parancsolt, illetve nem úgy jöttek le a parancsok, ahogyan kellett volna. Valamit tenni kell, hangoztatuk rendületlenül, mert Salgótarjában mindenki szétszaladt, egy város rendjét pedig nádpálcával nem lehet fenntartani. Végül megértették az érveinket, és adtak vagy húsz katonát, Deli főhadnagy parancsnokságával, illetve géppisztolyt, géppuskát, kézigránátot, löszert. *(Garami Lajos alezredestől, a később kivégzett Pálinkás-Pallavicini Antalról és Deli Józsefről beszél – S. L.)*

Az ítéletből vett s ellenőrzött idézetekkel árnyalhatjuk az emlékképeket: „Október 31-én Deme Attila az utcán találkozott össze azzal a küldöttséggel, amely az építőipari vállalattól a megyei nemzeti bizottsághoz ment azzal, hogy tolmácsolja a [...] dolgozók követelését [...] megelőzően Salgótarjában az üzemeknél több helyen fegyveres nemzetőrségeket alakítottak, az építőipari vállalatnál is megpróbáltak ilyet szervezni [...] A rendőrségtől azonban fegyvert nem kaptak [...] Mlinarik közölte, hogy [...] a nemzeti bizottság Bajtai Jenőt küldi Rétságra, hogy onnan hozzon katonai egységet, és felajánlotta Bágyinak, hogy menjen Bajtaival együtt... és Deme Attila is csatlakozott hozzá. Még aznap este [...] Rétságra mentek [...] Deli főhadnagy közölte [...], hogy a nemzetőrök részére igazolványra van szükség, mert anélkül a fegyverekkel nem közlekedhetnek.”

– A salgótarjáni nemzetőrség tagjainak a zöme az állami építőipari vállalat dolgozója volt, de akadtak kívülállók is: megyei tanácsi dolgozó, gépkocsivezető, tanár – *kutat emlékezetében beszélgetőpartnerem.* – Becsületes, rendes ember mind. A fele tagja volt a kommunista pártnak. Akkor nem volt kabinetkérdés, ki a parancsnok, kinek mi a hatásköre; tettük a dolgunkat. A feladat túlnőtt a vállalat hatókörén, városivá szélesedett. Kaptunk fegyvertartási engedélyt a megyei tanács igazgatási osztályától, illetve a tanácson működő katonai parancsnokságtól. S elmondhatom, hogy közben működött a hatodik érzékünk is, mert a katonák költségeire összedobtuk a pénzt, vagyis saját zsebből fizettük ki, és leadminisztráltuk. Amikor pedig visszamentek Rétságra, nyugtát írtak alá. Így aztán később nem tudták ránk fogni, bármennyire is akarták, hogy herdáltuk a vállalat pénzét. Nem tudták ránk fogni a fegyverrejtegetést sem, mert engedélyünk volt a fegyverek viselésére. Barthóval a lakásán íratam alá az igazolványokat, a nemzeti bizottságnál pedig lepecsételtetem. *(Barthó László katonai akadémiát végzett százados, a megyei nemzeti bizottság katonai tanácsának polgári tanácsadója, a kirakatper kilencedrendű vádlottja – S. L.)* Együtt járőröztünk aztán a rétsági katonákkal, Salgótarjában, Zagyvapálfalván. Kimentünk még Karancskeszibe is. Külön büszke vagyok arra, hogy egyetlen atrocitás nem történt, egyetlen embert nem bántalmaztunk, nem tartóztattunk le, hogy egyetlen pofon el nem csattant a részünkről. Magyarul: semmi olyat nem tettünk, amit akkor – vagy ma – bűnül lehetett volna felróni nekünk.

– *A bíróság azért csak talált bűnöket...*

– Állítom, hogy kitalált per volt. Produkálniuk kellett az elvtársaknak, hogy itt micsoda szörnyű dolgok történtek, milyen nagy veszélynek voltak kitéve. Így jobban festett a dolog. Sartórisz Kálmán kommunista volt, tagja egy időben a megyei pártbizottságnak is, a forradalom alatt bekerült a nemzeti bizottságba. A börtönben elmesélte, mit mondott neki Hajdú *(Hajdú József, az MDP megyei első titkára, aki félelmében október 29-én, az ÁVH-sokkal a csehszlovákiai Fülekre, majd Besztercebányára távozott – S. L.):* „Kálmán, te maradj itt! Te mérnök ember vagy, téged szeretnek az emberek. Tartsd a vonalat, aztán majd jövőnk, és rendet csinálunk.” Hát visszajöttek; és „meghálálták”. Sartórisz az első tárgyaláson öt, a másodfokún nyolc évet

kapott... Rácz Károly, a megyei ÁVH-s főnök, szerintem, egyszerűen elszökött a feladata elől, itt hagyott csapat-paport. Pedig, állítom, a hajuk szála sem görbült volna meg. A humánus intézkedés volt az alapelvünk. Nekem és a rétsági katonák parancsnokának is. Nem az önkényeskedés. Ha eljön majd az új világ, ítélkezik a bíróság; ezt tartottuk. De csak a bűncselekményt elkövetők fölött. Az, hogy valaki kommunista, ávós, önmagában nem bűncselekmény.

– *Nemzetőrnek lenni viszont az volt, mint kiderült, a bíróságon is. Az ítéletben a szemükre vetik, hogy „egyeselek részt vettek azokban a házkutatásokban, amelyeket az államvédelmi hatóság tagjainál tartottak... a fegyverek összeszedése végett.”*

– Ez igaz. Valahonnan, már meg nem mondom kitől, kaptunk egy utasítást, szedjük össze az ávósoktól a fegyvereket. Ki is ment az egyik járőrsoportunk Karancslapujtőre, és az egyik ávós tisztől beszédte a fegyvert nyugta ellenében, törvényesen. Még két-három helyen járt ez a csoport. Egy tanár is volt köztük. Valahol épp egy korábbi tanítványa lakott. Úgyhogy majdhogynem barátian ment ez a fegyverbeszedés... Mondok egy másik esetet. Bejött hozzám a hosszú Kovács, a pártbizottságon dolgozott, később az acélgyári kultúrház igazgatója lett. Azt mondja, tartóztassuk le, csak egy a kérése, hogy a családját ne bántsuk. Jóska, te megvagy örülve! – mondom neki. Ki akar téged letartóztatni? Senki. Ki akarja bántani a családot? Senki. Ha úgy érzed, olyat tettél, amiért félned kell, szólj, adok örséget a lakásodra, ott fognak az ajtóban állni, és vigyáznak rád... Milyen érdekes az élet! Becsülöm érte halála után is... Megidéztek a tárgyalásra, de nem jött el. A párt megmondta neki, mit kell mondania, nem vállalta. Akármilyen nagy párttag is volt. Inkább befeküdt a kórházba... Mert azt tudni kell ma is, hogy az ítéleteket nem a bíróság hozta. A megyei pártbizottságokon volt erre egy külön beosztás. A bíróságról ide vitték át az iratokat, és az ügyeket megkonzultálták. Persze erre papír, dokumentum nincs, nem lehet tehát bizonyítani. De mindenki tudta. Jóllehet elvben a bíró független volt, annyit adott a vádlottnak, amennyit akart. De ha a pártbizottságon többe gondoltak, és a bíró alatta adott, akkor az rossz pontnak számított, és kikezdték miatta a legkülönbözőbb módokon. A leggyakrabban újságcikket írtak, s azt hangsúlyozták, hogy a nép nem ilyen, hanem példás ítéletet vár. Ha meg túllihegte az ügyet, akkor kitüntetésre számíthatott. Nekem például a Fő utcán maga az ör tanácsolta, hogy ne fellebbezzek, mert rohadt a mi bírónk. A világ legrosszabb bíróját fogtuk ki. Még a rendszerváltáskor is jogosnak tartotta Nagy Imréék halálra ítéletét és kivégzését. Ezt ő maga nyilatkozta a rádióban.

– *Remélem, nem veszi zokon, ha kijelentem: az acélgyári nemzetőrségnek nagyobb a híre, a tagjait sokkal súlyosabban büntették. Velük milyen kapcsolatban állt a városi nemzetőrség?*

– Semminemű kapcsolatunk nem volt, és ez most magamnak is érdekes. A nemzetőrsegeknek nem volt semmiféle központi irányítása. Mi inkább városi feladatokat láttunk el, az acélgyáriak üzemieket. A perünkben próbáltak valamilyen kapcsolatot kimutatni, igazolni akarván, hogy itt óriási ellenséges szervezkedés folyt, de nem sikerült.

– *November 4-én, vasárnap hajnalban a szovjet hadsereg megindította a Forgószél elnevezésű offenzíváját. Nemzetőrségük hogyan reagált?*

– Nem hajtottunk végre hőstettet. Nem tudom megmondani, mi vezérelte a cselekedeteinket: politikai előrelátás, a józan paraszti ész?... Még aznap nyugta ellenében összeszedtük a fegyvereket, és visszaadtuk a katonáknak. Persze nehéz döntés volt. Előtte megtárgyaltuk, vitatkoztunk. Vehemensebb, fiatalabb társaink azt

mondták, menjünk nekik. De végül beláttuk valamennyien, semmi esélyünk a szovjet hadsereggel szemben. A világ akkori legerősebb hadseregével. Salgótarjánt meg kell menteni. Nem lövethetjük szét. Nem akartuk, hogy a vétlen lakosság szenvedje meg a hősködésünket. Így aztán mindenki visszament a civil foglalkozásába. Volt, akit letartóztattak, elítéltek, volt, akit békén hagytak, és volt, aki beállt az új rendszer munkásörtségébe. Kit hova sodort az élet. Aki azt állítja, akkor tisztán látott, a barikád akármelyik oldalán is állt, az hazudik. Ismert *Andropov* nagykövet viselkedése: pártolta Nagy Imrét, haza pedig homlokegyenest mást telefonált. Vagy gondoljunk Maléterék letartóztatására. Tárgyalni hívták őket a tököli szovjet katonai parancsnokságra, de tárgyalás helyett *Szerov* KGB-főnök letartóztatta.

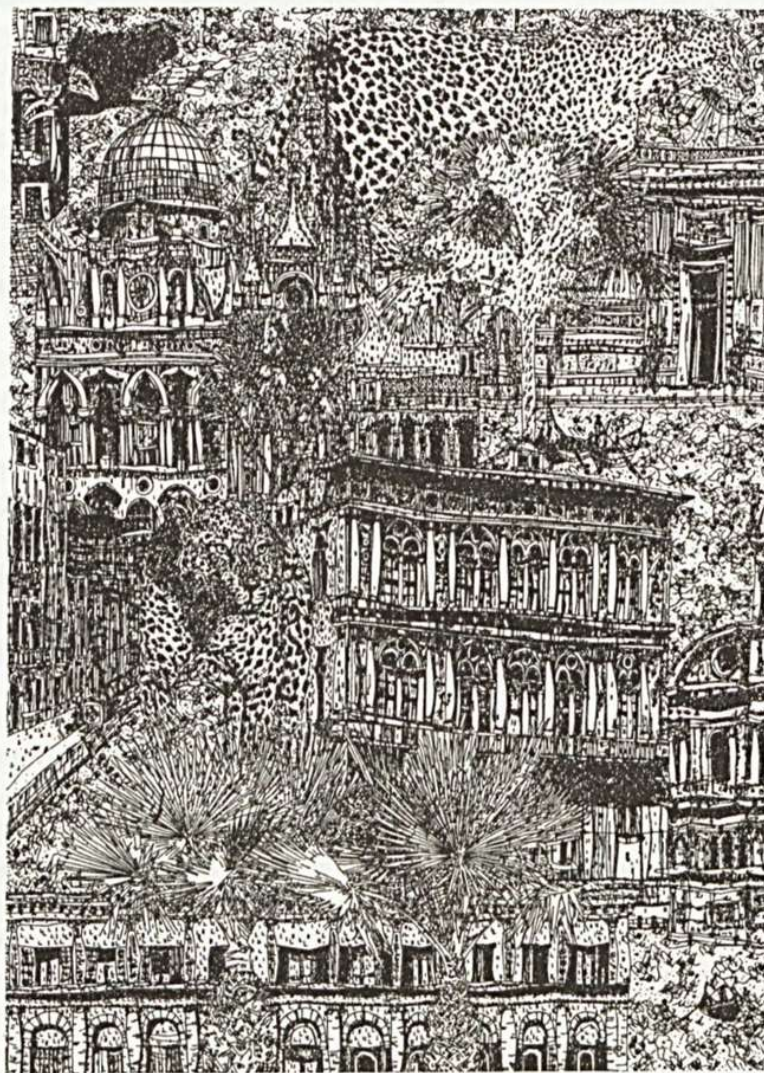
– *Novemberben, az ország más városaihoz hasonlóan, kettős hatalom alakult ki. Hivatalosan a szovjet tankokkal kormányzásra jutott Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány és a szerveződő Magyar Szocialista Munkáspárt irányított, mindkettő élén a Nagy Imrét eláruló és hátba támadó Kádár Jánossal, a tömegek azonban inkább a munkástanácsokra és a nemzeti bizottságokra hallgattak. A kettős hatalmat szüntették meg a decemberben végigvonuló karhatalmista sortűzök. A legnagyobb mézárulást a salgótarjáni Vásártéren követték el a városi és környékbeli pufajkások. Jóval több, mint száz a halottak és a sebesültek száma. Megbízható dokumentumok híján az adatok fölött máig vitatkoznak. Levéltári dokumentumokkal 33 férfi, 11 nő és 2 fiúgyermek halála dokumentálható. Jelen volt Ön ezen a szörnyű eseményen?*

– A megyei rendőrkapitányság előtt álltam harmadmagammal. *Vlcssovski Rudi* bácsival még a Belspednél dolgoztam együtt, *Mojzes Ottó* pedig vállalati munkatársam volt, tanár testvérével nemzetőr is. Előttünk az Épfu-telep és három eltolt homlokzati vonalú lakóház. Mi a harmadik mellett álltunk, ott, ahol most a gyógyszer-tár van. Előttünk orosz harckocsik. Nyugodt voltam. A gyerekek óvodában, a feleségem otthon. Az emberek kiabáltak: Engedjétek ki őket! És egyszer csak elkezdődtek a lövöldözések. Rudi bácsi elesett, azonnal láttam, hogy meghalt. A szovjetek nehézgéppuskával lőttek, de ahol én álltam, ott a levegőbe. Egy szovjet katona egy sebesültet húzott be a harckocsi alá, a parancsnoka meg üvöltött rá... Azt mondom, amit láttam... Beszaladtunk a vállalatunk épületébe. Sok sebesültet hoztak oda. Később pedig hátul, a vasút felé eső oldalon hazajöttem. A Vásártér ellenkező oldalán laktunk. Ma is... No, otthon kezdett csak igazán borsódnizni a hátam. Amikor megláttam a feleségem kabátját. Ő ugyanis időközben átment a megyeháza mögötti óvodába a gyerekekért, az ötéves lányomért és a négyéves fiamért, és hazahozta őket. A tüntető tömegben kellett átfurakodnia. Több ezren voltak. Hallotta egy bányász és a pufajkás közötti szóváltást. A cigányember széthúzta az ingét a mellén, és azt ismételte: Ide löjtek! A pufajkás meg ráfelelt: Oda is lövünk... És tényleg oda lőttek! Hogy parancsra-e, vagy félelemből? Nincs írás róla. Lehet, hogy ezt sosem tudjuk már meg... De otthon nem is ez zaklatott fel igazán, hanem az aszszony kabátja. Puszi, puszi, senkinek semmi baja. A zöld lódenkabátja ott lógott az előszobában, a fogason. Hát a kabátoddal mi történt? – kérdeztem. Végig volt löve, hosszában. Volt rajta vagy tizenöt lyuk, a gyerekek fejének a magasságában. Az történt ugyanis, hogy feleségem a kabátját kigombolta és úgy jöttek, futottak hazafelé; a kabát lebegett a testén, és azon át süvítettek el a lövedékek... Máig fel nem tudom fogni, hogyan vetemedhetek emberek ilyen aljasságra, mint a pufajkások. A logikát, a reflexeiket nem értem. Hogy lehet fegyvertelen emberekre lőni?! Csak azért, mert más nézeteket vallanak... Elég magyarázat, hogy részegek voltak; hogy

így lealjasodtak? Nem hiszem. Ártatlan fiatalokra, asszonyokra, gyerekekre lőtek... Ezt nem foghatom fel ésszel.

A szállítási csoportvezető és nemzetőrparancsnok Deme Attila igazi megpróbáltatásai csak ezután következtek; mint minden forradalmár és szabadságharcos számára. A győzelmet kierőszakoló kommunista állampárti diktatúra, mely a proletárokkal takaródzott, és népköztársaságnak aposztrofálta berendezkedését, valójában egy szűk réteg, a pártapparátus, az úgynevezett nomenklatura diktatúrája és köztársasága volt. Alapvetően saját hatalmának a konzerválása céljából csapott le könyörtelenül és kíméletlenül a „demokratikus szocializmus” eszményét vallók vagy éppen a több párti, parlamentáris polgári demokráciában gondolkodók táborára, a vezetőkre és az egyszerű közkatonákra egyaránt. Jól megtervezve emelték ki a közösségek legbefolyásosabb embereit, iskolai végzettségre, foglalkozásra, vallásra és életkorra tekintet nélkül. Ma úgy mondanák: levadásztuk őket.

A börtönökben és az internálótáborokban sok különös és embertelen dolog történt, mert történhetett – de emberi is. Napokig tudna róla mesélni az egykori nemzetőrparancsnok, Salgótarján díszpolgára. Az azonban már csak egy másik írás keretei között fér el.



G. TORONYI JUDIT

A választójog a századelőn a salgótarjáni választói névjegyzékek tükrében*

1848 egyik alapvető, a polgári átalakulást segítő és jelentő vívmánya az országgyűlés népképviselési alapra való helyezése volt. A népképviselés elve pedig értelem szerűen a választójog szabályozását jelentette, amely az 1848. évi V. tc-ben öltött testet. A 48-as törvény – mint az áprilisi törvények többsége – liberális volt, de kompromisszumos jellegű. Liberalizmusa abban állt, hogy vagyoni, jövedelmi és értelmiségi cenzussal biztosította a választójogot a 20. életévüket betöltött férfiak számára a választhatóságukat 24. életévükön túl. Liberalizmusának mértékét jól jelzi, hogy a szabadelvűség mintaállamaként jellemzett Angliában magasabb cenzusok léteztek.¹

Gyakran felmerülő kérdés volt a századelőn – elsősorban az ellenzék részéről –, hogy a szabadelvű haladás mércéje lenne a politikai jogok kiterjesztése. A választási programokban a választójog reformja sarkalatos pontként szerepelt, mint elérendő cél. Az 1910-es évek elején beterjesztett törvényjavaslatok szerint az ipari munkásság lenne az a társadalmi csoport, amelynek a jogkiterjesztés nagyobb lehetőséget adna arra, hogy tagjai részt vegyenek a közéletben. Szintén új törekvésként jelentkezett az általános és titkos szavazás bevezetése a nyílt állásfoglalással szemben. A kormánypárti *Nógrádi Hírlap* 1913. január 12-i számában a választójogi reformról megjelent cikkében igen határozott véleményt mondott ennek lehetőségéről:

„Oly biztos katasztrófához vinne az előre látható fejtelenség, melynek példáját csak a párisi kommun rémuralmában láthattuk. Nekünk igen is szükségünk van a választói jognak nem hirtelen, hanem lassúbb ütemben bekövetkező kiterjesztésére, úgy hogy zökkenők nélkül érzük el a népjogok kiszélesítésének tényét.”²

A választójogi reformtervezet legnagyobb indulatokat kiváltó fejezete lett és elmentmondott minden jogkiterjesztési szándéknak a választói jogosultság korhatárának felemelése 30 éves korra. A *Felsőnógrád* 1913. március 8-i számában Tisza István gróf – a parlamentben elhangzott beszédéről szóló tudósítás alapján – ezzel kapcsolatban annak a véleménynek adott hangot, hogy „ha látjuk, hogy a demagógia minden tényezője mennyire összefog a 30 éves korhatár ellen, csak azt bizonyítja, hogy ez a korhatár a leghelyesebb cselekedetek egyike.”³

Hosszas viták és huzavonák után végül az 1913. évi XIV. törvénycikk az országgyűlési képviselők választásáról 1913. április hó 30-án szentesítést nyert, és az országgyűlési képviselőválasztó kerületek számának és székhelyének megállapításáról szóló 1914. évi XV. törvénycikk kihirdetési napján, azaz 1914. év március hó 31-én életbe lépett. Igaz, az életbe lépésről csak annyiban beszélhetünk, hogy a törvényt

* A tanulmány bővebb változata megjelent a www.archivnet.hu 8. évfolyam 2. számában.

alkalmazva írták össze a választásra jogosultakat, de a háború kitörése miatt választásokat már nem tartottak az új szabályozás szerint. Az első világháborút követően, 1919-ben jelent meg az a választásokat szabályozó miniszterelnöki rendelet, amelynek alapján lebonyolították az 1920. évi választásokat.

Az 1913-as törvény – hosszú évtizedek nagy nekirugaszkodásaképpen – 1 272 755-ről 1 627 136-ra (mindössze 28%-kal) növelte a választók számát, ami az összlakosság mintegy 8,7%-át jelentette. Részlegesen a törvényhatósági városokban elrendelte a titkos szavazást, ami annyit tett, hogy a megemelt számú 435 választókerületből 66-ban ezentúl ekképp járhattak el.⁴

Mivel az 1848., 1874. és 1913. évi törvények vagyoni, adózási képesség, iskolázottsági illetve életkori cenzushoz kötötték a választói jogosultságot (a nőket mindhárom törvény kizárta a választói jog lehetőségéből), ezért községenként és városonként össze kellett írni azokat a férfiakat, akik megfeleltek a hatályos törvény cenzusainak.

Salgótarján nagyközség választásra jogosultjainak névjegyzékei⁵ alapján az alábbiakban elemzem, hogy milyen hatásai voltak az 1913. évi törvényi szabályozásnak a választójog tekintetében az 1874. évihez képest.

Az 1913 decemberében lezárt, 1914. évre elkészült névjegyzék (továbbiakban 1914-es névjegyzék) még az 1874. évi XXXIII. törvény alapján írta össze a választásra jogosultakat, az 1916 decemberében lezárt, 1917. évre készült névjegyzék (továbbiakban 1917-es névjegyzék) már az 1913. évi XIV. törvény szerint járt el.

Az 1914-es névjegyzéken a név, életkor és foglalkozás megjelölése mellett a cenzusok kategóriáit régi jog, földbirtok, házbirtok, jövedelem és értelmiségi jog alapján határozták meg. Az 1874. évi XXXIII. törvény⁶ az alábbiak szerint állapítja meg a választásra jogosító, minimálisan szükséges cenzushatárokat: meghagyja a választójogát azoknak, akik 1848 előtt is választók voltak, és 1872-ig valamelyik választói névjegyzéken szerepeltek. Ők a régi jog alapján választhattak továbbra is. A városokban házadó alá eső, legalább három lakrészes ház vagy 16 forint tiszta jövedelmet hozó földbirtok volt a cenzus legkisebb határa, a nagy- és kisközségekben megmaradt az úrbéri értelemben vett $\frac{1}{4}$ telek. A jövedelem nagyságát – ház, föld, saját tőke után – legalább 105 forint tiszta jövedelemben minimalizálta a törvény. Ugyanekkora jövedelemben határozta meg a kereskedők, gyárosok, kézművesek cenzusát, és a kézművesek esetében újra legalább egy segéd után fizetett jövedelemadót szabott kitételnek. Újdonság a választók között az állami törvényhatósági és községi tisztviselők megnevezése, akik minimum 500 forint évi jövedelem után fizettek adót. Tekintet nélkül a jövedelemre, választói joggal rendelkeztek a tudományos akadémia tagjai, tanárok, akadémiai művészek, tudorok, ügyvédek, közjegyzők, mérnökök, sebészek, gyógyszerészek, okleveles gazdák, okleveles erdészek és okleveles bányászok, lelkészek, segédlelkészek, községi jegyzők, iskolai tanítók, okleveles kiseddévők.

Az 1917-es névjegyzék is tartalmazta a választók nevét, életkorát, foglalkozását és a választói jogosultságot. Az 1913. évi XIV. törvény⁷ az alábbiak szerint állapította meg a választói jogosultsághoz szükséges cenzusokat: megtarthatták választói jogukat azok, akiket az 1874. évi választói törvény alapján az 1913. évi ideiglenes névjegyzékbe már felvettek. A hat elemi végzettségűek közül, akikre két korona egyenes adót róttak ki. Választók voltak az önálló iparosok, a nem alkalmi napszámosok,

állandó alkalmazottak, vállalkozásban segítő családtagok és altisztek. Legalább 20 korona egyenes adóval rendelkező személyt lehetett a választói névjegyzékre felvenni, ha hivatalos okmánnyal nem, csak külön bizottság előtt tudta bizonyítani írni-olvasni tudását. A losonci *Felsőnógrád* meghatott sorokban írta le tudósításában azokat a pillanatokot, amikor a losonci városházán 102 szavazójelölt vizsgára jelentkezett a kijelölt bizottságok előtt:

„Új idők fuvallatát érezzük, mikor az írás és olvasás vizsgájára jelentkező mintegy másfélszáz munkás és iparos előtt megnyíltak a vizsgázó helyiség ajtói. Azok az emberek vonultak fel, akiket a szegénység és más szerencsétlen körülmény megfosztott attól, hogy legalább az elemi iskola osztályait végigjárják. A tudás szomja azonban pótolta azt, amit a szegénység s az étellel korán megkezdett harc elmulasztott, és a meglett emberek megtanulták az írás és olvasás mesterségét akkor, amikor az élet küzdelmes útján egy pillanatra megállhattak pihenni.”⁸

Aki egyáltalán nem rendelkezett az írni-olvasni tudás „különös kellékével”, annak legalább 40 korona egyenes adó fizetőjének kellett lennie.

A választói jogosultság életkori határát is az iskolai végzettségtől tették függővé, ugyanis a korhatár a magasabb értelmiségek számára 24 év volt, míg a többieknek 30 év. A törvény magyarázata szerint, a korrallal együtt járó megfontoltság és komolyság az, ami indokoltá teszi, hogy az alacsonyabb iskolai végzettségűek választói jogosultsághoz szükséges kor határa magasabban legyen megállapítva. Választók voltak tehát a képzetesebb értelmiségek közül a tisztviselők, lelkészek, tanárok és tanítók, diplomások, az Országos Színészegyesület tagjai.

Az 1914. évi XV. törvénycikk Nógrád vármegyében a választókerületek számát nem változtatta meg, továbbra is hat választókerületben (balassagyarmati, losonci, rétsági, salgótarjáni, szécsényi és sziráki) szavazhattak a választásra jogosultak. Az 1914. évhez képest annyi változás történt, hogy az addigi füleki kerületet felváltotta a salgótarjáni. (Az 1914. január 1-jétől életbe lépett közigazgatási törvény⁹ rendelkezett arról, hogy a füleki helyett létrejön a salgótarjáni járás.)

Salgótarjának a századelőn megindult látványos növekedése és fejlődése indokolta mind a járási, mind a választókerületi székhelyé tételét. A 19. század végén a barnakőszén-bányászat centrumaként új perspektívát kapó kisközségben a népességszámra is meghatározóan hatott az ipari üzemek jelenléte, hiszen a település ekkorra már nem tudta biztosítani a termeléshez szükséges munkaerőt. Az ipar munkástoborzásra kényszerült, így elindította az új betelepülők folyamát. Salgótarján lakosainak a száma 1842-ben 900 fő volt¹⁰, amely az 1910-es évre 13.746 főre emelkedett¹¹.

Az I. világháború kitörése természetesen Salgótarján lakóinak életére is rányomta bélyegét.

„Salgótarján a világháborúban sajátos helyzetben volt, mert az Acélgyárat és a bányákat (SKB Rt., ÉKI Rt.) hadiüzemmé nyilvánították. Ennek ellenére az első két évben voltak katonai behívások mindkét helyről. A bánya munkáslétszáma mintegy 1600, az Acélgyáré pedig több mint 200 fővel csökkent. A Hirsch és Frank Vasöntöde és Gépgyár (közismert későbbi neve Tűzhelygyár) a hadsereg megrendelésére kézi-gránátot és tüzérségi lövedéket gyártott, ezért elkerülte a behívásokat. A hadiüzemek vagy közvetlenül a hadsereg számára termeltek, vagy – mint a bányák – a hadiipar működését biztosították. Az ott dolgozók többsége pedig hadimunkás volt.”¹²

Most nézzük meg, hogy a nehéz körülmények ellenére, hogyan alakult Salgótarján választói jogosultsággal rendelkezőinek összeírása 1914. és 1917. évre?

Az 1914-es salgótarjáni választói névjegyzéken 621 fő rendelkezik választói joggal, amely létszám az 1917-es névjegyzéken 1431-re emelkedett. A növekedés jóval meghaladja a 28%-os országos átlagot, majdnem két és félszerese az 1913. évi törvény alapján összeírt választásra jogosultak száma az 1874. évi törvény szerintinek. A lakosságszámhoz viszonyított arányok is eltérnek az országos átlagtól. Az 1914-es választói létszám 4,5%-a Salgótarján lakosainak, az 1917-es 10,4%. Az 1917-es összeíráskor már két választói kerületre osztották Salgótarjánt. Az I. körzet a belvárosi területeket fedte le, a II. körzet összeírásában a bányatelepek (Somlyóbánya, Salgóbánya) választásra jogosultjai szerepeltek leginkább.

Az 1914-es évre földbirtokos választói jogosultság alapján 7 főt írtak össze, házbirtok alapján 100-at, jövedelem szerint 425-öt, és 89 főt értelmiségi jogon tüntettek felt ezen a névjegyzéken.

1917. évre az összeírásnál az 1913. évi törvény szabályozása szerint meghagyták a választói jogát azoknak, akik az 1874. évi XXXIII. törvény alapján is választók voltak. Ez Salgótarjában 312 főt jelentett.

A korábbiakhoz képest magasabb volt az értelmiség aránya. A névjegyzék szerint 121 választó. Az elemi népiskolai VI. osztály vagy ezzel egyenértékű képzettség mellett legalább 2 korona egyenes állami adót fizetett 7 fő, önálló iparos vagy kereskedő volt 5 fő, ipari üzletnél vagy vállalatnál 15-en voltak állandó alkalmazottak, őstermelésnél vezető munkási vagy felügyelői minőségben 1, egyéb köz- vagy magánszolgálatban legalább 3 éve alkalmazott 15 fő volt, katonai vagy csendőrségi kiszolgált altisztként 4-en jelentek meg.

Csupán írni-olvasni tudással rendelkező és legalább 20 korona egyenes állami adót fizető volt 43 választó, önálló iparosok vagy kereskedők legalább egy segéddel 79-en voltak, ipari üzletnél vagy vállalatnál 705-en álltak alkalmazásban, egyéb köz- vagy magánszolgálatban legalább 5 éve alkalmazott volt 21 fő, segítő családtagként ketten, katonai vagy csendőrségi kiszolgált altisztként egy ember választhatott 1917. évben.

Írni-olvasni nem tudó, ha legalább 40 korona egyenes adót fizet kategóriába 4 fő tartozott.

Meglepő eredmény volt, hogy csupán 342 olyan választót találhatunk az 1917-es névjegyzéken, aki az 1914-es névjegyzéken is rajta volt. Ez alig haladta meg az 1914. évi választók felét.

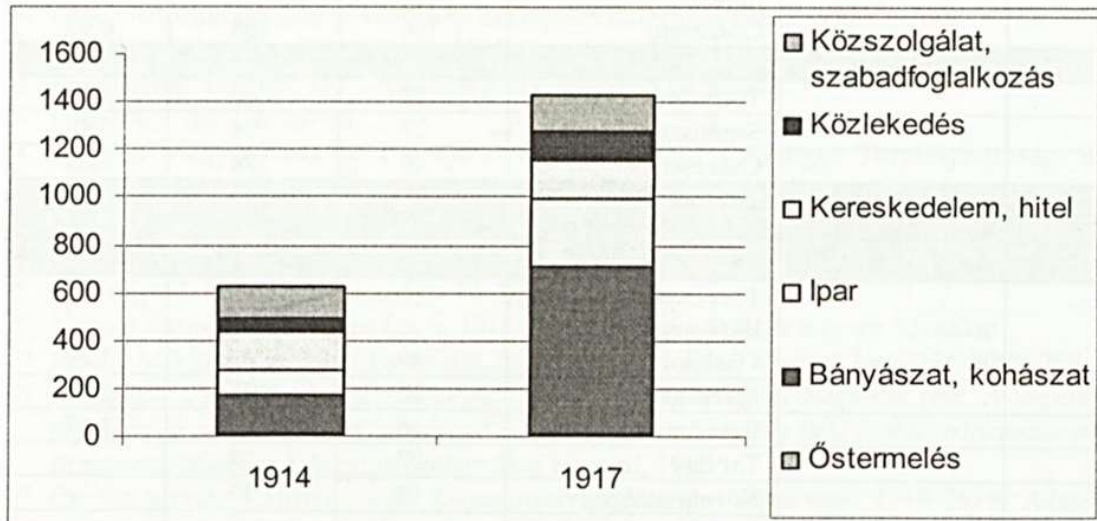
A választásra jogosult neve mellett mindkét névjegyzéken feltüntették a foglalkozását is, amely lehetőséget ad a két év választói foglalkozási szerkezetének vizsgálatára. Miután a névjegyzéken megjelenő foglalkozások száma igen jelentős, szükséges volt olyan nagyobb foglalkozási csoportok kialakítása, amelyek lehetővé teszik az adatok kezelhetőségét.

Az 1910. évi népszámlálásokban használt foglalkozási szektorokat hívtam segítségül a nagyszámú foglalkozási típusok kategorizálására.¹³ Ezek az őstermelés, bányászat és kohászat, ipar, kereskedelem és hitel, közlekedés, közszolgálat és szabadfoglalkozás.

Salgótarjában az 1913. évi törvény leglátványosabb változást a választásra jogosultak létszámában a bányászat és kohászat területén hozott. Igaz a választók

elenyésző létszámbeli csökkenését csak az őstermelésnél és a kereskedelem, hitel szektorában látjuk, a választók összlétszámához viszonyított arányokban a közszolgálat és szabadfoglalkozás besorolásánál is a felére csökkent a választók aránya.

A választók létszámának szektor szerinti megoszlása 1914. és 1917. év



Hogy még követhetőbb legyen a főszektorokon belül az újonnan belépő választók foglalkozás-szerkezetének lebontása, a foglalkozási ágak további részletezésekor az alábbi táblázatban foglaltam össze az eredményeket.

Salgótarján választóinak foglalkozási megoszlása az 1914-es és 1917-es névjegyzék alapján

Sorszám	Főszektor	Foglalkozási csoport	1914-es névjegyzék (fő)	1917-es névjegyzék (fő)	Változás 1917/1914.
1.	Östermelés				
		Földbirtokos	3	3	—
		Kisbirtokos	4	2	0,50
		Gazdasági tisztviselő	2	1	0,50
		Összesen:	9	6	0,66
2.	Bányászat, kohászat				
		Tisztviselő	52	85	1,63
		Művezető, elő- és szakmunkások	105	604	5,69
		Segédszemélyzet	2	18	9,00
		Összesen:	158	707	4,43
3.	Ipar				
		Tisztviselő	—	3	3,00
		Önálló iparos	105	282	2,68
		Segédszemélyzet	—	—	—
		Összesen:	105	285	2,71

4.	Kereskedelem, hitel				
		Önálló kereskedő	51	65	1,27
		Tisztviselők	14	6	0,43
		Egyéb (pl. háztulajdonos)	101	87	0,86
		Összesen:	166	158	0,95
5.	Közlekedés				
		Tisztviselő és díjnok	22	30	1,36
		Segédszemélyzet	27	94	3,48
		Összesen:	49	124	2,53
6.	Közszolgálat és szabadfoglalkozás				
		Törvényhozási és közigazgatási tisztviselők	49	63	1,29
		Igazságszolgáltatás	20	25	1,25
		Egyházi szolgálat	6	10	1,67
		Tanügy	27	27	—
		Közegészségügy	13	13	—
		Irodalom és művészet	2	3	1,50
		Egyéb	16	10	0,62
		Összesen:	133	151	1,14
		Mindösszesen:	621	1431	2,30

Az 1913. évi XIV. törvény jogkiterjesztő hatását az 1917-es névjegyzéken a bányászat és kohászat elő- és szakmunkásai, valamint az önálló iparosok létszámának többszörös növekedésében követhetjük nyomon. Ha figyelembe vesszük, hogy az 1910. évi népszámlálás¹⁴ adatai alapján Salgótarjánban a bányászat és kohászat szektorban 980 kereső szerepel, akkor az 1917-es névjegyzék ugyanezen terület 707 főt számláló választója a 72%-át teszi ki a bányászatból és kohászatból élők salgótarjáni népességének. A névjegyzékekből az is szembetűnő, hogy a gyári munkások aránya jóval felülmúlja a bányászokét. Az 1917-re 604 főt számláló csoportból 436 gyári munkást találunk (72%), szemben a 168 bányással. Az okot a bányászok esetében a fluktuációban kereshetjük. A bányának nagy tömegben a képzetlen munkaerőre volt szüksége. A gyári munkaadók letelepedésre ösztönözték munkásaikat, a szaktudásnak értéke és becsülete volt.

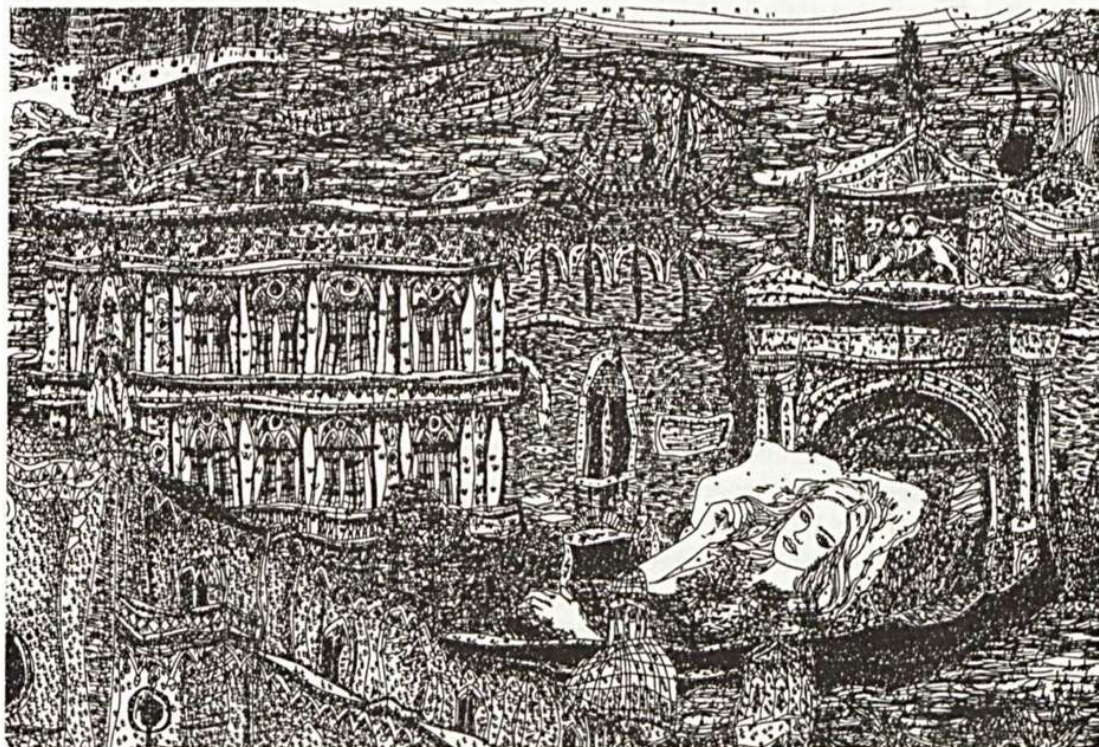
Az ipar más területeiről a választók tekintetében ez a nagyarányú részvétel már nem mondható el, mivel a salgótarjáni iparból élők 2818 keresője¹⁵ már csak 285 választásra jogosulttal, vagyis 10%-os arányban lett reprezentálva az 1913. évi törvény iskolázottsági és jövedelmi cenzusai szerint.

Összefoglalva: Az 1913. évi XIV. törvény jogkiterjesztő hatását vizsgálva azt állapíthatjuk meg Salgótarjánnal kapcsolatosan, hogy ez a bányászat és kohászat területén dolgozók esetében érvényesült leginkább. Bár az 1917-es névjegyzéken szereplők számbeli növekedése jelentős az 1914-es névjegyzéken lévők létszámához

képest, a lakosságszámhoz viszonyított 10,4%-os arány azt mutatja, a nagyközség népességének igen jelentős része továbbra sem kapott törvényes lehetőséget a közéleti jogok gyakorlására.

Jegyzetek

- ¹ GERŐ András: *Az elsöprő kisebbség*. Budapest: Gondolat Kiadó, 1988. 30–32.
- ² *Nógrádi Hírlap*. Balassagyarmat: 1913. január 12. XLI. évfolyam 2. szám
- ³ *Felsőnógrád*. Losonc: 1913. március 8. II. évfolyam 20. szám
- ⁴ GERŐ András: Uo. 67–68.
- ⁵ Nógrád Megyei Levéltár IV. 404. 9. doboz Nógrád Vármegye Törvényhatósági Bizottsága Központi Választmányának iratai 1914–1918.
- ⁶ *Magyar Törvénytár 1872–1874. évi törvénycikkek*. Budapest: Franklin Társulat, 1896.
- ⁷ *Magyar Törvénytár 1913. évi törvénycikkek*. Budapest: Franklin Társulat, 1914.
- ⁸ *Felsőnógrád*. Losonc: 1914. május 31. III/43. szám
- ⁹ *Nógrád Vármegye Hivatalos Lapja*. 1913. december 25. XLII. évfolyam 52. szám
- ¹⁰ SHVOY Miklós: *Nógrád megye leírása*. Salgótarján: Nógrád Megyei Levéltár, 2006. 258.
- ¹¹ *A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. Negyedik rész. A népesség foglalkozása a főbb demográfiai adatokkal egybevetve s a népesség ház- és földbirtokviszonyai*. Budapest: Magyar Központi Statisztikai Hivatal, 1915.
- ¹² Cs. SEBESTYÉN Kálmán–BÓDI Zsuzsanna: *Salgótarjáni események 1918–1919. Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból*. Salgótarján, 2007. 10.
- ¹³ *A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása*: Uo.
- ¹⁴ *A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása*: Uo.
- ¹⁵ *A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása*: Uo.



Idő és nyelviség Kosztolányi lírájában

Kosztolányi lírájának legfontosabb jellemzői a szakirodalom tükrében a nyelviséghez és a halálhoz, és így az időbeliséghez való sajátos viszony. A halál témája mindvégig hangsúlyosan jelen van Kosztolányi lírájában. Utolsó, költészetének csúcspontját jelentő kötetének verseit Németh G. Béla szerint a halálhoz való különböző viszonyulási módok tematizálása jellemzi.¹ Az életidő végességének tudata, illetve az életidő kérlelhetetlen múlásának tapasztalatából származó szorongás, az idő múlásának gyorsasága felett érzett döbbenet és rémület mindvégig meghatározó a lírai életműben. A versek folyamatosan reflektálnak az életidő múlására, illetve minduntalan számlálják az élet éveket.² Az életidőre, az élet múlására való folyamatos reflexió mellett az életmű a verseskötetek egy részének címével is egy adott élet linearitásának laza narratív keretében helyezi el a verseket, hiszen *A szegény kisgyermek panasza*, *A bús férfi panasza*, illetve a *Számadás* hármasa a három emberi életkor (a reneszánsz festményeken pl. olyan gyakran megjelenített) toposzára utal.

Az életidő, illetve a halál felé haladó létezés állandó tematizálása helyenként persze nagyon összetett, nem lineáris időstruktúrákat hoz létre, mint pl. az *Ébredés* című versben. Ennek a szövegnek a temporalitással kapcsolatos érdekességét az adja, hogy a nap és az élet hasonlóságának Arisztotelésztől kezdve ismert toposzát idézi fel, de negatív módon. A reggel, az ébredés és a feltámadás képzetének hasonlósága, illetve a reggelnek mint új kezdetnek a képe gyakori motívum Kosztolányi lírájában is.³ Az *Ébredés*ben a reggel „mindennapos feltámadásként” jelenik meg, vagyis nem pusztán az újrakezdés metaforája, hanem egy paradox időstruktúra eleme: a mindennaposság szukcesszivitása ellentétben áll a feltámadás egyszeriségével. A vers ezzel egyben a kötet címét is különös módon kontextualizálja: „de mert álmodba mindezt elfeledted, / oly frissen-új, ködös a számadás.” A ‘számadás’ mint az életút kitüntetett, összegző, integráló hermeneutikai aktusa ezzel temporálisan relativizálódik ebben a szukcesszivitást megjelenítő kontextusban. Akárcsak a kötet kiemelt jelentőségű záróversében, az *Ének a semmiről* című költeményben, a felejtés motívuma itt is fontos szerepet kap: „már megtudod, nem él sok-sok szeretted, / ki éjjel élt s szivedbe bánat ás, // de mert álmodba mindezt elfeledted, / oly frissen-új, ködös a számadás”). De míg ott ez a felejtés által megjelenített időnkívüliség egy tágabb értelmű időtlenséggel, azaz a nemléttel azonos („amit ma tudtam, elfelejtem”), ami körbefogja az időbeli létet, addig az *Ébredés*ben olyan időtlenség, amely éppen hogy a múlandóság ellenében működik, nem a szubjektum megszűnése, hanem időtlen létének illúziója. A feltámadás/ébredés ebben a kontextusban tehát nem a nemlétből, hanem az öröklétből való visszatérés. Míg a felejtés az egyik versben a szubjektum megszűnésének metaforája, addig a másikban éppen a múlandóságról való megfélekedéssel függ össze, a vers tehát éppen a végesség metaforájaként értett felejtést rekontextualizálja, és ezzel relativizálja.

Ez a feltámadás maga is egy olyan időbeli folyamatot jelenít meg, amelynek során a szubjektum az álom időtlenségéből, a felejtésből visszatérve visszanyeri saját

aktuális identitását. Ezt az aktuális identitást pedig az határozza meg, hogy az életút egy adott pontján lokalizálódik. A szubjektumnak a tudatát tehát éppen az időbeliséghez való viszonya konstituálja: az életút itt nem kiképződés, hanem az időben nyitott lehetőségeknek a folyamatos elvesztése, veszteségek összessége. Az ébredés folyamata, mint egyfajta mini-Bildungsroman, ennek a másik, negatív időbeli kiképződésnek tudatosulását is színre viszi. Mindemellett a vers önmegszólító formája még ennek az önazonosságnak a lehetőségét is megkérdőjelezi, hiszen az öntudatra ébredés, az önazonosság felismerésének folyamata végig egy megszólított, ezzel elidegenített 'te' esetében történik meg.

Az időbeliség mellett, mint már említettem, Kosztolányi életművének másik fontos jellemzője a nyelvhez való viszony témája. Kulcsár Szabó Ernő koncepciója szerint Kosztolányinak a modernségben betöltött szerepe úgy határozható meg, hogy ő a nyelv eszközjellegű, a szubjektumnak alávetett felfogásán éppen úgy lép túl, hogy a hangzás immanens szépségét hangsúlyozza. A jelentés kérdése, a nyelvi jelentésirányok egymást relativizáló, a szubjektum egységét megkérdőjelező disszeminatív potenciálja még nem reflektálódik ebben a poétikában. A szubjektum tehát még nem oldódik fel a széttartó pozíciókban vagy a jelölés játékában, de már nem is tekinti az önkifejezés eszközének a nyelvet. „A szecesszió a szó izolált szépségét (dekorativitás, egzotikusság, pittoreszk, ornamentikusság stb.) döntően a hangzóság és a látványfelidézés képzeteihez kötötte.” (Kosztolányi például akusztikus szubsztancialitást tételezve jelölte ki a tíz legszebb magyar szót.) A „szépség így az egynemű beszédszerű hangzásban, a *mondás* monologikusságában nyilatkozott meg.”⁴ Az „akusztikus szubsztancialitás” viszont valamiféle atemporalitást sejtet, a nyelv ezek szerint nincs lényegi kapcsolatban az idővel.

De vajon milyen módon függ össze a Kosztolányi-életműnek ez a két meghatározó aspektusa? Hogyan kapcsolható össze az időbeliség tapasztalata a hangzás immanenciájával, az „akusztikus szubsztancialitással”? Illetve milyen viszonyban áll a Kosztolányi lírájában az életidő állandó tematizálásából adódó narratív réteg a nyelvi struktúrákkal? Molnár Gábor Tamás az *Őszi reggeli* kapcsán éppen ezt a kettősséget tematizálta, hiszen ezt a művet a költemény öntükröző, vagyis atemporális nyelve és az utolsó két sorban megjelenő időbeliség tapasztalata közötti belső feszültség jellemzi.⁵ Az első nyolc sor az esztéta nyelvfelfogás jegyében íródott: a szépség, amely tematikusan a versben fenomenálisan megjelenített entitásoknak a jellemzője, egyben a hangzóságára és a szöveg metrikai kidolgozottságára is vonatkoztatható. Ez az öntükröző nyelv nincs alávetve az időbeliségnek, az utolsó két sor viszont éppen az időbeliség tematizálásával értelmezi át ezt az esztétista szövegrészt. Az életműnek ezt a kiemelt jelentőségű darabját tehát éppen ennek a két összetevőnek a feszültsége határozza meg, elképzelhető tehát, hogy a nyelv és az idő összefüggése meghatározó jelentőségű az életműben.

Érdekes, hogy az a szövegrész, amelyet Kulcsár Szabó Ernő meghatározó tanulmányában Kosztolányitól az esztétista nyelvhasználattal kapcsolatban idéz (A *Meztelenül* kötet *Költő* c. verséből),⁶ a nyelvet valójában éppen az időbeliséggel kapcsolatban tematizálja. A nyelv és az idő kapcsolata ezek szerint egy kettős struktúrával írható le: a nyelv egyrészt maga is *példázza* az időt, amennyiben a nyelvi jelek egymásutánja maga is a múlandóság és a veszteség reprezentációja: „nincs semmi más, csak a szó, mely / példázza az időt, s úgy múlik el, hogyha beszéljük, / mint ütőereink gyors

kopogása s ha látjuk, / olvasva szemünkkel, akképp tűnik tova, mint az / emlékeink az élet ütemére.” Másfelől viszont, amellet, hogy a nyelv maga is éppolyan tünékeny, mint az élet, amit rögzítenie kellene, a nyelv értéke mégis abban áll, hogy képes megőrizni a dolgokat: „De belőle ébred meg minden, ami elmúlt, / ő rakja egészbe azt, ami csonka, / föltámasztva a holtakat, egybefűzve őket, akik élnek”. Úgy tűnik tehát, hogy a vers két egymásnak ellentmondó állítást tesz a nyelvről. A nyelv, ami azáltal képes reprezentálni a fenomenálisan hozzáférhetetlen időt, hogy őt magát is az időbeliség határozza meg (szemben pl. az órával, ami térbelileg teszi hozzáférhetővé a percepció számára az időt), éppen saját temporális létmódja miatt alávettetik az idő hatalmának, később viszont éppen a nyelv lesz az az erő, amely képes az időt legyőzni azáltal, hogy a múlandóságnak kiszolgáltatott dolgokat behelyezi egy időtlen jelen örökkévaló ragyogásába. A két állítás azonban nem mond élesen ellent egymásnak, minthogy a nyelv jelene egy egészen sajátos létmódú jelenidő. A struktúra paradox: az elmúlt dolgok léte, jelenvalósága egy olyan médiumra van utalva, amely anyagával maga is a múlandóságot jeleníti meg („példázza”). Látható, hogy az elmúlt jelenléte nem magának a dolognak a jelenvalósága, hanem egy hangsúlyosan nyelvi jelenlét; a dolgok, amelyeket az idő lerombolt, most egy újfajta jelenlét paradox időbeliségére tesznek szert: nyelvi meglétük saját hiányukra utal vissza, mostbeliségük egyfajta temporális, örökké elmúló, vagy már eleve múltbeliként létező paradox jelenlét.

A nyelvi jelek ilyenfajta temporalitására, illetve a hangzásnak és az időbeliségnek az összekapcsolására elsősorban *A bús férfi panaszai* kötetben találhatunk példákat, ezért a következőkben ebből a kötetből vizsgálom meg néhány verset. Mint Bazsányi Sándor felhívta rá a figyelmet a kötet *Most elbeszélem a hónapot* című hosszúverse kapcsán,⁷ a 'most' jelölő a szövegben egyszerre utal az elbeszélés aktusára, illetve az elbeszélte esemény jelen idejére. (Mint látni fogjuk, a 'most' nem csupán ebben a szövegben szerepel kitüntetett jelölőként.) A 'mostot' tehát a fentebb elemzett paradox időbeliség jellemzi, így ebben a temporalizált jelenbeliségben lehet megragadni a Kosztolányi-versek sajátos időstruktúráját. A szövegekben olyan most-pontok kerülnek egymás mellé, íródnak egymásba, kerülnek fedésbe egymással, melyek különböző idejűek. A szöveg így tehát nem más, mint az idő térbeliesülésének és a tér időbeliesülésének a közege. Az életidő múlásának folyamatos dokumentálása mellett tehát az idő a nyelvben térbelivé válik, az egyes idők átjárhatóvá lesznek. Erre a paradox időstruktúrára reflektál tematikusan a hátrahagyott versek egyik darabja, az *Én mindig temetek*: „Temetem a tegnapomat / s azt, ami most van, / a fénykarikát, mi / táncol a tollamon, míg szívem szavára / eleven lehemmel lélekzem e verset. [...] Annyi bánatom van, amennyi örömem. / Annyi halottam van, ahány pillanatom.” A dolgok, amiket a költemény említ, elvesztésük folyamatában jelennek meg, de az elveszett dolgokból, miközben felemlégetik őket, a költemény építőkövei lesznek. Paradox módon tehát a versírás maga a temetés, az elmúlt dolgok a versbe temetődnek bele, múlt idejük tehát a vers jelenével lesz azonos. A dolgok felemlítése, felidézése azonos a múltba utalásukkal, távollétük tudatosításával. Ebbe a különös időstruktúrába a versírás jelene is belekerül, hiszen mint az idézetből látjuk, a vers írója a versírás jelenét már eleve az elmúlás idejeként írja le: „Temetem a tegnapomat, s azt, ami most van”. (Ahogy egyik cikkében fogalmaz Kosztolányi: „Elérkeztünk arra a pontra, mikor az író már nemcsak tárgyát látja,

melyet meg kell írnia, hanem önmagát is, és pedig abban a pillanatban is, amikor ír.⁸⁾ A nyelv tehát nem képes önmagát megragadni az írás aktusában, nincs jelen önmagának, az önreflexió tehát lehetetlen. Az írás, az önreflexió mostja tehát egy olyan meghasadt pillanat, ami egyszerre jelen és múlt idő, csakúgy, mint a versben megnevezett dolgok múltja.

A mostnak erre a sajátos temporális struktúrájára további érdekes példa lehet a *Most az álom vizébe gázolok* kezdetű játékos kis versike *A bús férfi panasza*i kötetben. Itt az az érdekes, hogy a kétféle most, az elbeszélés idejének mostja és az elbeszélte cselekvés mostja egybeesnek, két különböző most olvad egybe, ennek eredményeképp viszont a most meghasad, leválik egy abszolút jelenként elképzelt mostbeliségről. A 'most' polikroniája jelzi a jelen paradox temporális struktúráját, amelyben a mostok összeolvadhatnak és szétválhatnak, a különböző jelenek átjárhatóvá lesznek, mint egy időbeli labirintusban. A kétféle mostnak ez az egybeesése vezet el ahhoz az érdekes poétikai játékhoz, amit a vers végén megfigyelhetünk. Ez a szösszenetnyi szöveg egy lineáris mozgásra épül: a beszélő én egyre mélyebben jár az álom vizében, de a folyamat végpontja, az elmerülés pillanata kimondatlan marad. A verset felépítő narratíva végpontja, amely felé az egész vers irányul, reprezentálatlan, ez adja a szöveg „csattanóját”. Az elmerülés pillanatának kimondása tehát hiányzik, viszont tudjuk, hogy a vers éppen azért fejeződik be, mert a beszélő én elnémul az elalvás pillanatában. Az elmerülés pillanatának reprezentációja tehát éppen a hiány révén van jelen a versben (ezt a hiányérzetet erősíti az utolsó sor rövidsége is, hiszen a második sor hendekaszillabuszára itt egy öt szótagos sor felel, vagyis hiányzik hat szótag, ami mennyiségileg éppen elegendő lenne arra, hogy a lírai én egy tömönlatban kimondja, hogy ő most éppen elalszik). A történés és a történés elbeszélésének mostja tehát egybeesik, ez vezet el oda, hogy a narratív végpont reprezentációja éppen a reprezentáció hiánya, az üres papír jelentéssé válása révén reprezentálódik a versben. Így viszont az üres, be nem írt papír is bevonódik a vers terébe, a láthatatlan alap, a versek közötti fehér felület, amire a vers íródik, jelentéstelen, üres felületből a vers részévé lesz. Nem véletlen tehát az sem, hogy éppen ez a költemény hoz létre nagyon erős intertextuális viszonyt az előző kötet egyik versével. A szöveg intertextusa *A szegény kisgyermek panasza*iban található *Oly jó ébredni* kezdetű vers, amelyben ezt olvashatjuk: „Álmom messzeszédül / s a tegnapi szobát már láthatom, / ha fuldokolva – az álom vizébül – / a paplanomra nyújtom a karom. // Ez itt a part már”. A vers beszélője tehát elalszik *A bús férfi panasza*i kötetben, és az előző kötetben ébred fel. Az idő átjárható, a szövegben implikált beszélő visszatérhet egy másik 'most'-ba. A fehér lapon térbeliesült mostok az időnek egy másfajta struktúráját alkotják meg, mint a versek tematikus rétege, amely az életidő múlásáról, linearitásáról beszél. Ha minden most egyszerre jelenbeli és múltbeli, akkor lehetővé válik közöttük a közlekedés, akár csak egy nagy szövegteremben, vagy labirintusban. Az intertextuális viszony bizonyos értelemben megvalósítja a visszatérés vágyát, amit a már említett *Ébredés* megfogalmaz. Ott, mint láttuk, az álom az az időszakasz, amiben az életút egy adott pontján lokalizálódó én elfelejti az addigi élet fájdalmait és veszteségeit, és visszatér a tiszta időtlenségbe. Az álom vizéről szóló, elemzett versek textuálisan lényegében megvalósítják ezt a vágyott visszatérést (hiszen, mint Freudtól tudjuk, az álom nem más, mint vágyteljesítés, legalábbis Freud annak tartotta az ismétlési kényszer felfedezése előtt). A nyelv ezek szerint az elfojtott tartalmak

hordozója, illetve a lineáris időbeliséggel szemben egy másfajta, elfojtott, paradox időbeliség médiuma.

A *Légy áldott, régi hely* kezdetű költeményben a hang az emlékezettel kapcsolatban képződik meg. A „régi” jelzővel összekapcsolt jelölők azonban nem utalnak szövegen kívüli referensekre, hiszen értéküket a közös jelző adja, ami a temporalitást tematizálja. A felsorolt elemeket a „régi” minősége kapcsolja össze, így azok lényegében nem önértékükön szerepelnek a versben, hanem az elmúltak a reprezentációi lesznek, a múlandóság, az idő reprezentánsai, hiszen az idő önmagában, tárgyként nem jeleníthető meg. Az aposztrófé viszont jelenvalóvá teszi az elmúlt dolgokat, nemcsak a megszólítás aktusa, hanem annak jelenidejű igemódja miatt is. Az elmúlt dolgok jelenvalóvá lesznek a versben, miközben jelenlétük éppen a múlandóság reprezentációja a szövegben, jelenlétük tehát az a paradox, nyelvi, temporálizált jelen, amit az előzőekben már megfigyelhettünk. A hang viszont az elmúlt dolgok megáldásának a performatív aktusában létesül, amelyeknek megidézéséből, jelenbelivé tételéből létesül a szöveg. A „megáldás” performatív aktusa, az áldásadás képessége kivételes autoritással ruházza fel a beszélő szubjektumot, ez az autoritás azonban egyúttal le is épül a szövegben, hiszen a megáldás csupán a múlandóság tematizálásának aktusával egyenlő. A beszélő hang elveszti identitását, mivel jelenléte éppen a múlandóság által hordozott távolléthez tartozik. A megidézett dolgok pedig nem annyira egy identikus szubjektum tudatos emlékezetének objektumai, hanem hangsúlyosan nyelvi létezők, amennyiben, ahogy a vers első strófájában láthatjuk, mindannyian rím��avak, így tehát elsősorban hangalakjuk, hangzásuk révén kerülnek bele ebbe a szövegbe. E jelölők tehát nem annyira a látvány felidézése, hanem önmaguk akusztikus létére utalva kerülnek a szövegbe, a referenciájuk lényegében önnön hangzásuk.

Az időbeliség és a hangzás a második strófában explicit módon kapcsolódik össze, hiszen itt a vers éppen a zajjal és a csenddel hozza összefüggésbe az időbeliség problematikáját: „Légy áldott, régi zaj, / légy áldott, régi csend, / mely mint egy messzi jaj, / álmomba visszacseng”. A csendet az idő változtatja hanggá, a hang így nem más, mint a temporális elkülönözödés jelölője. A csend csengéssé válik az időben, az emlékezetben való ismétlés hanggá változtatja a hang hiányát. Ilyen módon a hang emlékezés önmaga negatív eredetűre, a temporális veszteségre, különbségre. A hang tehát nem a szépség immanenciájának, hanem éppen a temporális különbségnek a helye, jelenvalósága az a temporális jelen, amelyről fentebb esett szó. A csend hanggá válásáról azonban a szöveg nem csupán tematikusan beszél, hanem nyelvileg is színre viszi, hiszen a rímben a csend ténylegesen csengéssé változik. Az első strófában a nyelvi elemek temporális jelene a második strófában a szöveg belső temporalitásává alakul, a vers tehát több szinten is színre viszi a nyelv sajátos időbeliségét. A nyelv auditív potenciálja, amely olyannyira foglalkoztatta Kosztolányit, a rímben tapasztalható meg a legintenzívebben, ez a szöveg azonban a hangot és a rímet a temporalitás reprezentációjaként, az időbeli elkülönözödés reprezentációjaként értelmezi. A rím��avak összhangzásában nem valamiféle közös, mitikus-mágikus lényegiség, hanem a távolság jelenik meg, válik hangsúlyossá.

Mínthogy azonban a vers egy olyan kötet kontextusában íródik, ami maga is megidéz egy másik kötetet, rímel egy másik kötetre, a rím és a narráció kérdése érdekes módon kapcsolódik össze a szövegben. A narratív ismétlés ezek szerint

nem egy pozitív entitás időpillanatainak struktúrája, hiszen a narratívában, akár csak a rímben, nem valami pozitív, identikus dolog artikulálódik, hanem a különbség jelenik meg, az ismétlés és a hangzás pedig éppen önmaga negatív oldalát, a temporális veszteséget reprezentálja.

A szív és a lélek, amik a szövegben először a harmadik versszakban tematizálódnak, a 'hó' és a 'hő' rímhívó szavakra adott válaszként vonódnak a versbe. A két jelölő, amelyekből „a szív épül”, ismét csak hangsúlyosan nyelvi létezők: miközben ellentétük révén valamiféle lelki intenzitásra is utalhatnak (a 'hó' a fehér szín révén kapcsolatot létesíthet az első strófában említett tejjel, a 'hő' pedig visszautal a lázra, miközben a hó a hideget is felidézi, ami a hővel szembeállítva a létezés ellentéteire utalhat), a két jelölő között a kecskerím révén létesülő hangzásbeli viszony nem engedi eloldódní azokat a nyelv hangzó aspektusától.

Az utolsó versszakban ezek után egy explicit önreflexió zárja le a verset, amelyben a hang a „régí lantot” szólítja meg. Ez az utolsó strófa abban különbözik az előzőektől, hogy nem felsorolást tartalmaz, hanem a megszólított lantot identifikálja. Az, hogy a lant a szenvedés megszüntetésének eszközeként, illetve a halál mint transzcendens jelenlét lehetőségeként („kinyíló égi sír”) értelmeződik, látszólag a szöveg esztétizáló nyelvfelfogására utal. Az itt is hangsúlyos 'régí' jelző azonban megkérdőjelezi a lant identitását, minthogy problematikussá teszi a megszólaló hanghoz való viszonyát. A jelző révén a lant temporálisan elválasztódik a hangtól, kérdéssé válik, hogy a hangzásban megtestesülő ilyesfajta jelenlét azonos-e magával a verssel, vagy a vers hangja éppenhogy ennek a különbözőségnek a tematizálásából nyeri létét. Ha a vers hangja a régi lanttól ered, akkor hangja önmegszólítóvá válik, és ezzel meghasad: saját maga számára elmúltként, „régiként” van jelen. Ha viszont a vers hangja nem a lanttól ered, akkor pedig önmagát kérdőjelezi meg, mint gyógyító erőt (hiszen nem azonos azzal a lant hangjával, amelynek ez hatalmában áll).

A *Hatalmas ősz* kezdetű vers hasonló időstruktúrát visz színre. A versben a metaforák organikussága utal arra, hogy a vers az emberi életet valamifajta szervesség, koherencia jegyében gondolja el. A nyelvi struktúra alapján azonban a képlet valamivel bonyolultabbnak tűnik. Az első sor, ami címként is funkcionál, a későbbiekben megszólítássá íródik át. Ez a váltás temporalizálja az adott nyelvi elemeket, hiszen az ige nélküli szókapcsolat, ami egyben címként is működik, egy olyan poétikai eljárást idéz meg, amely *A szegény kisgyermek panasza* volt jellemző, hiszen ott gyakran találkozhattunk hasonló verskezdetekkel. Ezek a poétikai eljárások ott a tárgyakra rácsodálkozó gyermeki attitűdhez tartoztak. Ezek a versek többnyire leírásokból álltak. A *hatalmas ősz* ennek az eljárásnak a megidézésével, és az előző kötet tapasztalatára épülő olvasói elvárás felkeltésével és megghiúsításával temporalizálja a szöveget, hiszen nem mint a vers megjelenített témáját, hanem mint megszólított szubjektumot ragadja meg az ősz. Minthogy az ősz egyben a vers címe is működik, így magát a verset is identifikálja, a megszólítás egyben magának a versnek az identitását is temporalizálja. Az ősz tehát, amely Kosztolányi életművének kontextusában eleve olvasható az emberi érettség metaforájaként, az aposztrófé révén eltávolítja az éntől. A 'hatalmas ősz' a megszólítás révén tehát egyrészt mint a költemény címe temporalizálódik a szövegben, másrészt pedig az érettség és kiteljesedés metaforájaként elválik a beszélő szubjektumtól. Ezután pedig a vers beszélője egy második áttétel révén erre az elidegenített tropologikus

szubjektumra ruházza meglétként, birtokoltként azt a teljességet, amit ő maga veszteséggként tematizál. („Te jó, te nagy, / ami akartam lenni, régen, egykor, / most az te vagy. // Igaz, egész, / mely önnön-magát bátran koronázza / s az éjbe néz”.) Vagyis tematizáltan egy metaforikus, nyelvi szubjektumhoz kapcsolja azokat a minőségeket, amelyek egyébként is az őszhöz tartoznak (legalábbis Kosztolányi más versei alapján). A megszólított metaforikus szubjektum, ami a versben egy textuális értelemben vett temporális váltás eredményeképpen létesül (megnevezett, élettelen dologból megszólított létező lesz), olyan minőségéket birtokol, amelyet a megszólító beszélő saját oldalán hiányként tematizál. Vagyis a vers poétikailag hasonlóan működik, ahogyan a már említett *Én mindig temetek* tematikusan beszélt a versírásról. Az ősz mint metaforikus szubjektum a nyelv és a vers allegóriája, amelyben a dolgok jelenléte egyfajta paradox, temporális jelenlét, amely nem fedlekedik meg önnön hiányáról, csakúgy, ahogy a *Légy áldott* kezdetű versben a hang immanenciája egyben a temporális különbség helye is.

Az első strófa tehát kettős keretet hoz létre: a költeményben megjelenő minőségek jelenléte egyfajta paradox jelenlét. A későbbi nominális strófák ebbe a hiányból és meglétből álló kettős keretbe íródnak: a harmadik strófában tematizált „igaz, egész” minőségek így kétféle létmodalitással rendelkeznek: az ősz felől a meglétével, a beszélő szubjektum felől a hiányával. A nominális tagok által megfogalmazott minőségek szukcesszív sora (igaz, egész, bölcs, bús, gögös, szép) és az állítmányokban megmutatkozó széttartó létmodalitások (akartam lenni, leszek, te vagy, vagyok) így sokszorososan disszeminálják egymást, megakadályozva, hogy a szövegben, egy integrált, szubsztanciális entitás jöjjön létre, amely azonos saját minőségeinek összességével.

Jegyzetek

- ¹ NÉMETH G. Béla: *Az elgondolhatatlan álorcái*. In.: Uő., *Hosszmetszetek és keresztmetszetek*. Budapest: Szépirodalmi, 1987. 208–222.
- ² A harmincas évekre példák: „Érezni a távol ködét. / A fák zúgnak: harmincöt év.” (*Már elmondtam, mint kezdtem el*); „Most harminckét éves vagyok” (*Most harminckét éves vagyok*); „Harminckét éve járok hóbe-hóba, / s az életemnek kedve már hunyóba” (*A nagyvárosban életem*). A negyvenesekre: „De most fölördítok egyszerre! Negyven!” (*Ordítás az erdőben*). Az ötvenesekre: „Ötven leszek már. Nemsokára ötven.” (*Délutáni álmom*).
- ³ Pl. a *Nagy a reggelben*: „Gyermek vagyok én is ilyenkor / csupa kezdés”, vagy a *Kávával és kacajjal jó a reggel*, illetve *A repülő* kezdetű versekben.
- ⁴ KULCSÁR SZABÓ Ernő: *A kettévált modernség nyomában. A magyar líra a húszas-harmincas évek fordulóján*. In.: *„de nem felelnek, úgy felelnek”*. Pécs: Janus Pannonius Egyetemi Kiadó, 1992, 32.
- ⁵ MOLNÁR GÁBOR Tamás: *Költőiség, köznapiság, konvenció*. Kosztolányi Dezső: *Őszi reggeli*. In.: *Tanulmányok Kosztolányi Dezsőről*. (Szerk. KULCSÁR SZABÓ Ernő, SZEGEDY-MASZÁK Mihály) Budapest: Anonymus, 1998. 25–36.
- ⁶ KULCSÁR SZABÓ: i. m. 34.
- ⁷ BAZSÁNYI Sándor: *Karbunkulus. A (szegény kis) bús férfi panasza Kosztolányi Dezső Most elbeszélem a hónapot... kezdetű versében*. *Alföld*, 2002/3. 64–65.
- ⁸ KOSZTOLÁNYI Dezső: *Új célok felé*. In.: Uő., *Nyelv és lélek*. Budapest: Osiris, 1999. 273.

Önreprezentáció és „magánmitológia” a kései Szabó Lőrincnél

(A *Tücsökzene* és a *Vers és valóság* sajátosságairól)

I. Önreprezentáció és irodalom (költészet)

Az alábbiakban Szabó Lőrinc 1940-es évek közepétől haláláig (1957) tartó pályaszakaszaán keletkezett két művével, a *Tücsökzene: Rajzok egy élet tájairól* (1947 – második, további tizenhét verssel megtoldott kiadása: 1957) című életrajzi versciklusával és a *Vers és valóság* címmel ellátott verskommentár-gyűjteményével kívánok foglalkozni. E két mű (egy „életrajzi” versciklus és egy tulajdonképpeni „személyes” dokumentum) vizsgálatával arra a kérdésre keresem a választ, hogy velük/általuk a költő milyen eltérő ön(re)prezentációkat hajt végre, azaz az „én” színrevitele hogyan történik meg a jellegükben eltérő, ám – állítható – „céljukban” egyező művek megalkotásával. Ez elsősorban a művekből kiindulva történik, de nem csupán azok felhasználásával. Az irodalomtörténet és az irodalomelmélet tanulságainak figyelembe vételével ugyanis érvényesebb, átfogóbb megértéshez juthatunk, mint ha csupán magára a szerzőre hagyatkoznánk.

A „termékeny nyugtalanság költője”¹ kötetről kötetre haladva önmaga kifejeződésének, kifejezhetőségének módozatait keresi és igyekszik színre vinni. Szabó Lőrinc költészete – az első kísérletezések: a *Föld, Erdő, Isten*; a *Kalibán*; a *Fény, fény, fény*; A *Sátán Műremekei*, a tárgyi-intellektuális költészet után – *alapvetően* személyes lírává válik a *Te meg a világ* 1932-es nagy szintézisével. A hazai irodalomértés is ettől a kötettől számítja „kiforrott” költészetnek (és költői személyiségnek) a Szabó Lőrincét. Ekkor jut el ugyanis a korábbi alkotásain való határozott túllépéshez, s megújított költői személyisége bejelentéséhez. S ezzel együtt a kötet egyes darabjaiban a 20. századi magyar líra csúcsteljesítményeihez.

Kabdebó Lóránt az életmű két kiemelkedő, sőt, bizonyos értelemben egymást tükröztető pontját a *Te meg a világ*ban és a *Tücsökzenében* jelöli meg.² A kutató szerint ezek azért értékelhetők nagyszerű teljesítményekként, mert bennük, általuk a költői személyiség megújítására tesz – sikeres – kísérletet Szabó Lőrinc. Nagyszabású szintézis és (együttal) gyökeres belső megújulás műve mindkettő. (Hiszen tegyük hozzá: a költői fejlődés Szabó Lőrincnél együttal mindig „emberi” megújulást is jelentett, illetén egy-egy önmagával vívott, s a versek zaklatottságában leképeződő heroikus küzdelem eredményeként is értékelnünk kell a köteteket.) Emiatt is páratlan alkotások ezek irodalmunkban: a Nyugatos nemzedékek más költőinél nemigen találunk ilyen tisztán kimutatható csomópontokat, nagyszabású ívességet. A *Te meg a világ* „az emberi személyiség önmegvalósításának igényét jelenti be”; a *Tücsökzene* pedig – az életrajzi én egészének és a korábbi költői „én”-eknek az újragondolása és újraírása gyanánt, mint az önreprezentáció egy még direkter megnyilvánulása – „nagy

ívű kísérlet arra, hogy összeállítsa egy élet töredékeiből a nem töredékes személyiséget.”³

A két kötet között eltelő tizenöt esztendő azonban korántsem szabad zárójelbe tennünk. A közties idő eredményei (A *Különbéke*, a *Harc az ünnepért*, a *Régen és Most* gondolatai, poétikai formációi, újuló témái és tapasztalatai) egy/az újabb továbblépés felé viszik ugyanis költészetét. Amelyben a tapasztalt világ változásaival a struktúra változása is rendre együtt jár.

II. Szabó Lőrinc „lírai önéletrajza”

Bemutató, megmutatkozás értelmében az önreprezentáció eredetileg a közvetlenül ábrázoló művészetekhez, azon belül is a képi megjelenítéshez köthető. A rajzművészet, a festészet: mimetikusan „másolja”, képezi le a valóságot, s így, egydimenziós képek által tárja elénk annak részeit (tájat, tárgyat, embert stb., kivéve: a nonfiguratív ábrázolások). A festett portréknak az irodalomban az (ön)életrajzok feleltethetők meg leginkább – hiszen mindkettő „kép”, mindkettő lezárt (minthogy valami teljességre törő) struktúra, s lehet mindkettőnél az ábrázoló és az ábrázolt akár ugyanaz a személy is. Ez az „önarckép”. Ám bajos együtt tárgyalni a kettőt, mivel az írott „én”, az önéletrajz történeti kontextusba ágyazza a figurát, a portré pedig más struktúrát képez: vizuális képet. Utóbbi egy dimenziós csupán, a nyelven megképződő önéletrajz azonban multimediális, ahol a nyelv alapvető jellege, hangzóssága mellett a „képiség” is megjelenik (bár ez utóbbi is nyelvi alapokon áll). A *Tücsökzene* már címében is megjeleníti ezt a kettős létmódot: a hang általi létesülést és működést a bogárhang címbe vevésével (és komplex textuális-zenei működtetésével⁴), s a képi megalkotottságot az alcímmel: *Rajzok egy élet tájairól*. Narratív jellegű az epikus kerettől lesz az egész: a tematika (a történeti-önéletrajzi ív) és a sajátos (a második változatban már ciklusokra tagolt) szerkezet együttese adja ki ezt.

A huszadik századi magyar irodalomban majdnem minden jelentős író megalakította nagyszabású önreprezentációját: önéletrajzát. Ám míg a kortársak (Móricz, Kassák, Márai, Németh László, Illyés Gyula stb.) prózában írják meg e műveket, Szabó Lőrinc lírává oldja életrajzát is. A költő alapvetően lírába oltott, már a kezdetektől költészetté sűrített *élete* után mit is várhatnánk? „Életrajza” szükségszerűen, s jellemzően kapta a „lírai költemény” formáját.

Persze mindig csak idézőjelben beszélhetünk önéletrajzról, hiszen az sosem lehet a valóságosan élt és élő szubjektum életének és személyének teljes és hű reprodukciója. Az önkényes arányok, az utólagos értelemadás, a közvetítő közeg (a nyelv) elégtelenül „áttetsző” volta, a szelektív emlékezés, a szubjektív konstruáltság és még számtalan más okozza ezt.⁵ Inkább mindig csak elnagyolt portréről. A „mindent visszaadás” lehetetlenségével természetesen a költő is tisztában van, nem lehetséges, de nem is szándékozik minden apró élettényről, mozzanatról beszámolni. Erről a *Vers és valóságban* maga is szól; a bizonyos dolgokat (akár szándékosan) elhallgató, azokat homályban hagyó alkotási módot, a *Tücsökzene* megalkotási módszerét el is nevezi: „léckerítés-módszernek”.⁶

E belátások ellenére Szabó Lőrinc fájdalmas tapasztalatként éli meg, hogy amiről viszont beszélhetne a költeményekben, az is eleve kiszolgáltatott: mégpedig magának a lezárhatatlan, mindig „történő”, de ilyen minőségében is sok szempontból determinált (saját) életnek, a „mindennapi” létezésnek. „A költészetet tápláló életrajz

problematikusságának fájdalmát⁷ tükrözi a rezignált felkiáltás is: „Óh, csak élni ne kellene az élethez!”⁸ Így válik, ennek ellenében majd ars poeticává a következő gondolat: „a megélt költemény a legszebb”, illetve ugyanitt kiált fel élményekkel (főképpen – s ismét – zenével) telten: „ez az én élt versem!”⁹ Hiszen szinte minden alkotása ilyen megélt költemény, s még inkább ilyen „élettel teli” lehet(ne) ezek alapján a *Tücsökzene*. Innen nézve még érthetőbb a „megszállottság” a tücskök írásakor. – Szabó Lőrinc számára azonban nem az életrajzi narratíva jelenti az „életet”, hanem a kívánt létezési mód maga: az alkotásfolyamatban létező, abban feloldódó, s ekként harmonikussá váló „én” világa.

Szabó Lőrinc művével kapcsolatban sem a referencialitás (valóságvonatkozás) mértéke, foka a fő kérdés, hanem inkább az, hogy mi a tulajdonképpeni célja/tétje a költő számára ennek a vállalkozásnak? Mit kíván általa elérni? Ha tudja, hogy eleve lehetetlen önmaga, életrajza hű megalkotása, utánalkotása, akkor mégis mi vezeti tollát? Hát ez: a megújulás lehetősége. Alkotáslélektani okai vannak tehát a *Tücsökzene* megszületésének. Ami viszont több hozadékkal is jár: egy megújult poétika is kikerül ebből a személyes küzdelemből. Létrejöttének tehát olyan, mondhatni egzisztenciális oka volt, mint amelyet a korábbi *Te meg a világ* kötetnél is láthattunk. Ugyanezt az alapvető megújulást vitte véghez a költő ezzel a későbbi szintézissel is. Tekintsük meg: hogyan.

III. A Tücsökzene világa

1945 augusztusától kezdenek íródni az első azonos formájú (18 soros, párrímes, jambikus) versek, melyekről hamarosan kiderül, hogy igencsak egy irányba mutatnak, sőt, ahogy *Naplójában* írja a költő: az egész talán majd „életrajzot pótolhat”.¹⁰ A másfél éves alkotásfolyamat eredménye egy nagy tematikai és költői (poétikai) szintézis: az életrajzi narratívába illesztett művészi pálya és poétika összegezése. Mégsem ez a szintetizálás a tulajdonképpeni cél – ez a mind elvontabbá váló kései darabok („meditációk”) sorából is kiderül –, hanem az új emberi és költői személyiség megteremtése, azaz az említett nagy újjászerveződés. Kabdebó ezt a Szabó Lőrinc-i „(a) műalkotás rendjén belüli rendteremtési igényt” „személyiséglátomás”-nak nevezi.¹¹ A mű egy pontján ez a fordulat ki is tapintható: ott, ahol a költő az életrajz fikatív keretében eléri a megírás jelenéig (a *Budapest* ciklus bizonyos verseiben).¹² Határozottan érezhető, hogy ezek után mindinkább felhagy az epikus szálal, s az életrajzi narratíva lazulásával már ismét „valódi” lírát, új költészetet művel. Emiatt a töredékes szerkezet miatt sem beszélhetünk klasszikus „fejlődésregényről”, bár a „Bildungsroman”-nak bizonyos fokozatai kimutathatók a műben (idill, epepeia, új költészet).¹³ Sőt, a nagyfokú polifónia – a műben szereplő hangok, személyiségek, „dimenziók” megsokszorozódása és egymásba fonódása – miatt egyáltalán nem beszélhetünk homogén műről.

A *Tücsökzenét*, úgy vélem, ilyen komplexitásában kell látnunk. Ugyanis egyfajta *magánmitológiáról* van szó. Ennek kimutatásához a mű sokrétű világának egészében kell elmerülnünk. Az alábbiakban csupán néhány fő réteget kívánom sorra venni.

1. Ha először is a műben megképződő személyiség(ek)re vagyunk kíváncsiak, akkor – némiképp leegyszerűsített módon – egy hármasságról (hármasságról) beszélhetünk.¹⁴ Az „*Egy Volt a Világ*” élményével leírható gyermekkort, az idillt (mely a *Miskolc*, a *Balassagyarmat* és részben a *Debrecen* fejezetekben képződik meg)

az „én” és a „világ” egyre nagyobb fokú elkülönöződésével, a „bent” és a „kint” kínzó feloldhatatlanságával jellemezhető kamaszkori-felnőttkori létélmény követi. Ez már a „Széthullott Világ” állapota (a *Debreceen* ciklusban már találunk ilyen felhangokat, de leginkább a *Budapest* ciklus első felében). Erre egy újabb megváltozott „világ” épül majd, mégpedig éppen a fent említett váltás, szemléletváltozás eredményeként. Ez az új létmód (világrend) aztán majd a végső feloldódásba, *Az elképzelt halál* ciklus misztikus-transzcendens álomvilágába torkollik – ezzel oldja meg Szabó Lőrinc, hogy az epikus keret, az életrajzi ív se bomoljon fel egészen. Ez utóbbi ciklusban ér el a költő a megírás tulajdonképpeni tétjéhez: a megújuló (a megújulást magában hordozó) poétika kezdetéhez: az egyre metafizikusabb szemléletű versekhez.

De emellett (egy másik megközelítés felől) joggal ide citálható Jacques Derrida struktúra-elgondolása¹⁵ is: a történelemben, a „kultúrában”, de más narratívákban (struktúrákban) sem feltételezhetünk egy adott középpontot, rögzített „fix hely”-et, hiszen minden konstruált történet – tegyük hozzá: így az „én” története is – csakis történő létében, dinamikájában gondolható el, s csakis így működtethető, mint valami „egész” része. Nem jelenteném ki azért, hogy a *Tücsökzene* „posztmodern” mű, mindenesetre meggondolkodtató, hogy a struktúráját alapvetően szervező központi „én”-figura (mint „hangok” összese) ilyen nem fix helyként uralja-alakítja a művet.¹⁶

2. A mű világának gazdagságát másfelől annak „enciklopédikussága” adja. Ez részben a *Tücsökzene* erősen intertextualizált jellegére vonatkozik.¹⁷ A mű azon túl, hogy „a személyiség enciklopédiája”,¹⁸ sok más narratív vonulatot is magába sűrít. Hiszen a szöveg-összeszővődés szinte az összes lehetséges módon megnyilvánul a műben. Így válik valóságosan is a magánmitológia részévé, vagyis saját textussá, s újra valósággá váló élményanyaggá a (re)konstruált „én”-ben az összes ismert mese, történet, olvasott mű, megismert sors, mindenkori otthonok és utazások színhelyei, más élettörténetek, sőt a bármilyen képpel vagy hanggal, vagy más módon érzékileg felidézett emlék is mint „narratíva” szerepel a költői tudatban – hiszen a *Tücsökzene* alapvetően nyelvi világában minden azzá válik, *elbeszéltté!* S ezzel együtt (újra) visszavetté, birtokoltta, „sajáttá” minden, ami benne foglaltatik. Az egész mű így lesz egy interiorizált mitológia, saját világ aztán. Mindezt a narratív szövevényt persze – nem győzzük hangsúlyozni – a finom gondolatiság, s az érzékek működ(tet)ése (akár már a tücsökzene motívumnak a folyamatos-strukturáló jelenléte, mely ugyanakkor a „zenei” szerkesztettséget is okozza¹⁹) oldja lírává, líraivá.

3. A sajátta tett megverselt világ mellett azonban (mind tematikusan, mind szövegszerűen) a saját költészet is feltűnik a műben – ugyancsak jellemzően a *Budapest* ciklusban (de nemcsak ott²⁰). Miután az élet-események elbeszélését mérsékli, s inkább elvontabb, önmagukban is megálló lírai darabok megalkotásába kezd, Szabó Lőrinc mintegy „betoldja” korábbi köteteit a műbe. A *Tücsökzene* 249., *Nyolc verseskönyv* című darabja annak belátása, hogy már nem folytatható a megkezdett módon az életrajz elbeszélése, számbavétele.²¹ Hiszen mindazt, ami ezután következne (az életrajzi narratívában ez a férfikor jelenig tartó elbeszélése lenne), már megírta: korábbi versesköteteiben. Ezen a ponton egy pillanatra felfüggesztődik az egész mű.

A felismerés („*És azután, mi történt azután? - / Elmondtam már.*”) keserű felszólítást szül („*Aki kíváncsi rám, / iktassa be nyolc verseskönyvem, / iktassa most ide, és eleget / megtud rólam...*”), s az „én” történetének, sorsának elbeszélhetetlensége, a belátott kudarc a panaszos ön-értékelést. S az örök tanulságot: a mindennapok esetlegességeitől, gondjaitól elszakadni kívánó költészet alapanyaga (szükségszerűen) mégis csak az élet: a szenvedések és a meg nem értettség közege. A vigasz azonban mint mindig, most is a költészet lesz: a továbblendülés után a 250. „tücsökkel” folytatódik a versek sora – egészen az első változat 352., záró darabjáig... Az előálló törést (azt tulajdonképpen, hogy az életrajzi narratívában „utolérte” önmagát) azonban fel kell valahogy oldania a költőnek. Szabó Lőrinc megoldása: „... összegező versekben leperget gyorsan éveket, egy-egy jelenetnél el-elidőz részletezve, kötetének parafrázisait megírja egy-egy versben, és siet azok felé az életrajzi pillanatok felé, amelyek új, most már a *Tücsökzenétől* függetlenülítható verseket képesek indikálni, illetőleg a bevezető versekben felvetett létbölcseleti problémákra való válaszadás alkalmi lehetnek.”²²

IV. A *Vers és valóság* keletkezése és értelmezése

A Szabó Lőrinc-hagyatékából előkerült verskommentár-sorozatra 1990 óta az irodalmi közvélemény többféleképpen reagált. Tamás Gáspár Miklós például így értékelte a dokumentumot: „*konfessziók a konfesszióról*” (a versekről), továbbá „*öngyötrően kimerítő kommentárok*”-nak, „*életrajzi önleplezéseknek*” nevezte a feljegyzéseket.²³ Fogarassy Miklós *document humain (et litteraire)*-ként, azaz „*emberi és irodalmi tanulságú szövegegyüttesként*” fogja fel, amely „*a maga vegyületszerűségében mintegy rekonstruálja azokat az órákat és napokat, amelyek során halála előtt Szabó Lőrinc végigolvasta és -magyarázta az összes versét*”. Hogy tehát „*a halál pitvarában állva, az elmúlás előérzetétől sürgetve cselekedett így – megszólaltatva önnön személyiségét*”.²⁴ Mindenki szól a műfaj szokatlanságáról, magyarul: világirodalmi páratlanságáról. Kibédi Varga Áron párhuzamot, hasonlóságot tár fel a francia barokk költő, Jean de La Ceppéde (1550–1662) *Théorèmes* című főműve és Szabó Lőrinc *Vers és valóság* című gyűjteménye között.²⁵ Ám míg a francia költő a versekkel egy időben (valódi „szövegmagyarázatként”) írja kommentárjait, Szabó Lőrinc jegyzetei csak jóval később, utólagosan íródnak (elsősorban a művek élményhátteréről). A két önértelmezés közötti legfőbb különbséget (bárhogy nézzük is) azonban egy külső „*változó*” adja, tudniillik az, hogy „*az irodalom helyet cserélt, az önértelmezés tétje ma már nem a teológia és a filozófia, hanem a pszichológia*” – s ezzel együtt jár továbbá az is, hogy „*a huszadik században minden író önéletrajzíró*”.²⁶

Írásom ezen pontján szükséges kifejtetni, hogy miért indokolt Szabó Lőrinc e két kései vállalkozását (*Tücsökzene, Vers és valóság*) együtt/egymás mellett tárgyalni.

Erre a kérdésre részben az esztéta Baránszky-Jób László, a költő jó barátja, egykori szomszédja ad választ Szabó Lőrincre visszaemlékező írásában.²⁷ Itt leírja ugyanis, hogy 1947-ben, a *Tücsökzene* első változatának megjelenésekor a költő azzal kereste fel, hogy készítsen elő papírokat, s köttesse be a lapok közé, mert ő naponta le fogja diktálni neki mindazt, „*ami az egyes versek megértéséhez szükséges*”. Baránszky azonban többször is elodázta a feladatot, mígnem aztán Szabó Lőrinc belátta: barátja

vele ellentétes meggyőződésével és elveivel (hogy ti. „reménytelen vállalkozás a személyiség és az életmű megközelítésének ez a formája”) szemben nem tehet semmit.

Abban azonban tévedett Baránszky, hogy Szabó Lőrinc ezek után végleg lett volna tervéről. Nem tett le róla, mondjuk inkább úgy: egy időre félretette.

1989-ben, a költő halála után több mint harminc évvel aztán váratlanul, egy szinte a „semmiből” felbukkanó kézirat döbrentette meg az életmű iránt érdeklődő irodalmi nyilvánosságot. Az elsők között a Szabó Lőrinc fiával interjút készítő Csala Károly,²⁸ majd Domokos Mátyás számolt be a *Vers és valóság* című, nemsokára nyomtatásban is kiadott, addig titkos kéziratról (Domokos már részleteket is közölt belőle a *Holmiban*).²⁹ 1990-ben aztán Kabdebó Lóránt jelentette meg a dokumentumot úgy, hogy Szabó Lőrinc összes (kommentált) verse után egyenként oda-tördeltette a hozzájuk fűzött megjegyzéseket, „magyarázatokat”.³⁰ A második kiadásban viszont már a versektől független, külön dokumentumként közölte a kommentárgyűjteményt, mégpedig a *Vers és valóság*hoz közvetlenül kapcsolódó, azokkal egy időben született *Bizalmas adatok és megjegyzések* szövegeivel együtt.³¹

Fogarassy Miklós³² és Margócsy István³³ egyaránt felfedezi, hogy a szöveg-együttes hasonlatos Goethe *Költészet és valóság*ához, sőt, szerintük tulajdonképpen – a cím hasonlóságából már rögtön következtethetően is – ennek magyar változata-ként is értelmezhető a *Vers és valóság*. Ám míg Goethe prózában alkotta meg pályáját (annak alakulását) bemutató önéletrajzát, addig Szabó Lőrinc – a *Tücsökzene* után! – a kommentár műfajához fordult hasonló célokért. Margócsy István szerint Szabó Lőrinc azzal, hogy versei „magyarázatát” ilyen módon végzi el, továbbra is a költészet (az élet narratívájával szembeni) elsőbbségét vallja.³⁴ Ehhez azonban még hozzáfűzhetjük: az is lehet, hogy az eltérés valódi oka az volt, hogy az életrajzi narratíva már a *Tücsökzene* vázolásában megtörtént, így annak megisméltése igen-csak hasztalannak mutatkozott volna...

Még több kérdés is felmerülhet e ponton, ebből kettőre megpróbálhatunk most megfelelni.

Az első: miért épp most (1955–1957), élete utolsó két évében történik meg a kiegészítések, versmagyarázatok lejegyzése? A második: miért éppen kommentár formájában, s mit jelent ez a műfajválasztás?

1. Ismeretes, hogy mind a *Vers és valóság*, mind a hozzá tartozó *Bizalmas adatok és megjegyzések* szövegeit egy máig ismeretlen (pontosabban: máig „leleplezetlen”) „íródeáknak” mondta tollba majd két éven keresztül Szabó Lőrinc.³⁵ A (Baránszky-felkérés óta felfüggesztődött) vers- és önkomentálás megkezdésére tehát egészen 1955 júliusáig kellett várnia, amikor is a nagyszabású terv megvalósításában sikerült végre partnerre találnia.³⁶ Ám míg korábban barátjával csupán a *Tücsökzene* 352 versének magyarázatát kívánta megír(at)ni, most már az egész életmű, tehát az összes kötetben megjelent verse élményhátterét sorra lediktálta. Nagyon valószínű, hogy – mint már arról a *Tücsökzene* kapcsán szóltunk – Szabó Lőrinc az életrajzi versciklus megírásával még mindig nem érezte elég „teljes”-nek, mások számára is kellően érthetőnek „életrajzát” – noha beletörödni is látszott ennek megvalósíthatatlanságába –, s ezért, szinte kényszeresen törekedett önmaga újbóli és újbóli kifejezésére. A *Vers és valóság* magyarázatai (máshol így nevezi őket: „igazolásai”) ezért olykor már inkább „magyarázkodásoknak” tűnnek. A kommentárgyűjteményt

többféleképpen is értékelhetjük – és értékeli a magyar irodalomértés. Például egy alapvetően analitikus elme önmaga és művei „szételezésének” (Margócsy).³⁷ Vagy egy sajátos „nagyregénynek”.³⁸ Vagy, mint említettük, egyszerű, egész életművére visszatekintő önvallomásnak (*document humain*), olyan nagy, végső konfesszionális megnyilvánulásnak, mely – személyessége révén – egyébként is majd’ minden művében benne rejlik.

2. A második kérdésre visszatérve (miért a kommentár?), szintén a Goethe művével való szoros összefüggésre (csak most egy másikra) kell utalnunk. Az említett Goethe-életrajz, a *Költészet és valóság* egy szerzői előszót is tartalmaz,³⁹ amelyben a német költőfejedelem műve megszületésének okait, előzményeit tárja – tőle szokatlan módon – olvasói elé. Ebből az előszóból megtudhatjuk, hogy némely (megnevezetlen) barátai egy kívánsággal levélben fordultak a költőhöz – többek között e szavakkal: „... arra kérjük, mutassa be nekünk időrendben az új kiadásban bizonyos belső vonatkozások szerint csoportosított költői műveit, s közölje velünk – még pedig bizonyos összefüggésükben – mindazokat az életkörülményeket és lelkiállapotokat, amik anyagot szolgáltatnak hozzájuk, mindazokat a mintákat, amik hatással voltak Önre, nemkevésbé azokat az elméleti alapelveket, amiket követett.”⁴⁰

Kinek ne jutna eszébe mindezt olvasva a *Vers és valóság* megépülése? Mintha nem is Goethe, de egyenesen Szabó Lőrinc számára érkezett volna a felkérés a versmagyarázat-sorozat elkészítésére. Ám míg Goethe (a kezdeti kommentár-próbálkozások után) végül is letett költeményei „módszeres” megjegyzeteléséről, s helyette a prózai önéletírást választotta, addig Szabó Lőrinc – szinte a német mester helyett is – megalkotta a világirodalom egészét tekintve is páratlan verskommentár-könyvét.

Tehát szinte teljes biztonsággal kijelenthető: Goethe e műve (s nyilván annak előszava) ismeretében, annak „mintaként” való elgondolása révén alkotta meg Szabó Lőrinc a *Költészet és valóság* magyar párhuzamosát, a *Vers és valóságot*. – Ha már Babitscal, Babits műveivel nem sikerült ezt megvalósítani, hát Szabó Lőrinc maga megtette – saját életművéről, saját kommentárjaival... Persze a helyzet bizonyára nem volt ilyen egyszerű; már csak az idézett naplórészletből is látható, hogy valódi belső igény szülte önkomentálásról van szó. Ami pedig egyre szítja a tervet: annak félelme, hogy esetleg félreismerik, s ezzel együtt műveit, életművét is félremagyarázzák („meghamisítják”) majd. – Nyilván ez motiválta már korábban is ezeket az „önismétlő” mozdulatokat, emberi és költői lényé folyamatos megnyilvánításait, egyre monumentálisabbá váló önreprezentációit.

Másfelől megközelítve a problémát: mit jelent a *kommentár* műfajának, mint az önreprezentáció e módjának a választása Szabó Lőrinc esetében?

Michel Foucault szerint a kommentár az ismétlésnek egy formája, egy olyan „másodlagos nyelv”,⁴¹ amely az eredeti textus primátusát fenntartja. A kommentárnak tulajdonképpen „nincs más szerepe – bármilyen technikát alkalmaz is –, csak hogy *vége* elmondja, ami a *mélyben* már csöndesen megfogalmazódott [...], valamint szakadatlanul ismételnie kell, amit pedig még soha nem mondtak ki”⁴². Továbbá „a kommentár csak akkor művelhető, ha van nyelv, még a diskurzus előtt hallgatagon létező nyelv, amely diskurzus révén igyekszünk beszéltetni e nyelvet; a kommentárhoz a szöveg abszolút elsődleges létezése szükséges; és megfordítva:

ha a világ jelzések és szavak szövédéke, hogyan beszéljünk róla, ha nem a kommentár formájában? Ezentúl az elsődleges Szöveg elmosódik, és vele együtt elmosódik a szavak kimeríthetetlen mélysége, amelynek néma léte a dolgokba íratott; csak a reprezentáció marad, amely a nyelvi, őt megmutató jelben jut kifejezésre, általa változva *diskurzussá*. [...]”⁴³ Ilyen értelemben lép önkomentárjai révén kapcsolatba, „diskurzusba” Szabó Lőrinc is korábbi szövegeivel. Az eredmény pedig: művei – s bennük önmaga! – ismételt reprezentációja, és ezzel együtt életműve „aktualizálása” – mégpedig egy sajátos önismétlés („konfesszió a konfesszióról”) formájában.

V. Önreprezentáció és tragikum

Szabó Lőrinc vélhetően a negyvenes évek elejétől tudatosítja, hogy ő a kortárs magyar irodalmi élet valóban nagy formátumú költője (és műfordítója) – ha nem a legnagyobb. Ekkortól erősödik meg benne az a nagyfokú öntudat is, amely önmagában már – nem is alaptalanul – a „hamisítatlan” (és meghamisíthatatlan) művészt láttatja. Ezért sem véletlen, hogy Goethe nevét vissza-visszatérően említi *Naplójában*. Gondoljunk emellett önértékelő kijelentéseire is: „Még nem tudják, még kevesen tudják, hogy mit jelentek a magyar költészetben. (...) A magyar költészet az én nyelvemen beszél. Még sejtelmük sincs róla, hogy mennyit jelentek!”⁴⁴ stb.

A költő pályája során egyre látványosabban törekszik önmaga „megőrzésére”, dokumentációjára – az utókornak. Fennmaradt levelezése, úti beszámolóí, gondosan megőrzött jegyzetei, vázlatai, prózai emlékezései és cikkei, naplófeljegyzései, kisebb-nagyobb egyéb dokumentációi, de legkivált és egyre tudatosabban a *Tücsökzene*, s diktált verskommentár-gyűjteménye, a *Vers és valóság* is mind-mind ennek az öndokumentáló, önmagyarozó hajlamnak és expresszív törekvésnek a bizonyítéka. Ha jobban megnézzük, a költői pályán már korábban is találhatunk különféle önreprezentatív megnyilvánulásokat. A versek és a kisebb műfordítások folyamatos átírása, ezek újra megjelentetése, sőt, az *Örök Barátaink* verseinek tematikus szerkezetű elrendezettsége is szintén ilyen, a szerző meg-megújuló elképzeléseihez igazodó strukturalizálás, s ezzel együtt a friss és újfajta önmegmutatkozás alkalma és eredménye.⁴⁵

A *Tücsökzene* és a *Vers és valóság együttese* – gondolhatnánk – már saját maga számára is „befejezetté”, megnyugtatóan lezárttá (s teljesen kimerítetté) tette az életművet. Ám az utolsó versek sem győzik meg az olvasót arról, hogy az olyannyira kívánt megváltódást ezekkel, ezek által is elérte volna.

A huszadik századi „modern” világ alapvetően determinisztikus létélményét – számos nekirugaszkodás, kísérletezés után – végül Szabó Lőrinc sem tudta meghaladni. Noha – ilyen meg-megújuló próbálkozásokként – szinte az összes létező, számára is hozzáférhető poétikát „végigzongorázta” (megtapasztalva bennük sokféle világrendet), mesteréhez, Babbitshoz (s más kortársakhoz) hasonlóan igazán ő sem tudott a „vak dió”-ból kitörni.

Jegyzetek

- ¹ Vö. NÉMETH G. Béla: *A termékeny nyugtalanság költője (Szabó Lőrincről, röviden)*. In: *Tanulmányok Szabó Lőrincről*. (szerk.: Kabdebó Lóránt, Menyhért Anna) Budapest: Anonymus, 1997, 9–12.
- ² KABDEBÓ Lóránt: *„A magyar költészet az én nyelvemen beszél” (A kései Nyugat-líra összegződése Szabó Lőrinc költészetében)*. Budapest: Argumentum, 1996 (második kiadás), 29.
- ³ Uo., 55.
- ⁴ Erre nézve kiváló elemzést olvashatunk LŐRINCZ Csongor tollából: *„tücsökzenében új tücsökzene”*. *Isméltés, fragmentum és vég Szabó Lőrinc versciklusában*. In.: uő., *A líra medialitása (Hang, szöveg és intertextualitás 20. századi lírai művekben)*. Budapest: Anonymus, 2002. 169–183. (Ered. megj.: *Literatura* 1998/3. 282–311.)
- ⁵ Az önéletrajz „megalkothatatlanságáról” ír Paul de MAN is *Az önéletrajz mint arcon-gálás* című tanulmányában. Szerinte az önéletrajz nem műfaj vagy beszédmód, hanem a megértés figurája. „Kérdés, hogy a referens határozza-e meg a figurát, vagy éppen fordítva: nem lehetséges vajon, hogy a referencia illúziója a figura struktúrájának velejárója, azaz [...] valami olyasmi, ami közelebb áll [...] egy olyan fikcióhoz, amelyik idővel mégiscsak szert tesz bizonyos fokú referenciális termelékenységre?” In: *Pompeji*, 1997/2–3. (Ford.: Fogarasi György)
- ⁶ SZABÓ Lőrinc: *Vers és valóság. Bizalmas adatok és megjegyzések*. Budapest: Osiris, 2001. 183.
- ⁷ KABDEBÓ: i. m. (1996), 236.
- ⁸ Szabó Lőrinc: *Nyolc verseskötet* In: *Tücsökzene* (1947), 249. In: *Szabó Lőrinc összes versei II*. Osiris, Bp., 2000. 152.
- ⁹ SZABÓ Lőrinc: *Vers versek helyett (Levél a Válasz szerkesztőjéhez)* (1948) a *Valami szép* (1956) kötetből. In.: *Sz. L. összes versei II.*, 294–296.
- ¹⁰ SZABÓ Lőrinc: *Bírákhoz és barátokhoz (Napló és védőbeszéd 1945-ből)*. (s. a. r., utószó, jegyzetek: Kabdebó Lóránt) Budapest: Magvető, 1990. 184.
- ¹¹ KABDEBÓ: 1996. 233–234.
- ¹² KABDEBÓ a *Budapest* ciklus első darabjaitól (a 225. verstől), KULCSÁR-SZABÓ Zoltán pedig konkrétan, a 249., e tekintetben valóban „határkő”-jellegűnek mondható darabtól látja a változást. (Még maga Szabó Lőrinc is kiemeli a *Vers és valóság* kommentárjában ezt a helyet.) Ezekről alább szólunk még.
- ¹³ Erre nézve lásd: KABDEBÓ Lóránt: *Szabó Lőrinc életmagyarázata (Tücsökzene, 1945-1947)*. In.: uő., *Szabó Lőrinc pályaképe*. Budapest: Osiris, 2001. 229–235.
- ¹⁴ Itt tehát nem a KULCSÁR-SZABÓ Zoltán-i értelemben vett „személyiségkonstrukciót” (K. Sz. Z.: *A személyiségkonstrukció alakzatai a Tücsökzenében – avagy egy „antihumanista” olvasat esélyei*. In.: *Tanulmányok Szabó Lőrincről*. I. m. 130–142.), csupán a műben megmutatkozó különböző „szereplőket” (a gyermeket, a kamasz-felnőttet és a magára reflektáló, történetét elbeszélő férfit) veszem sorra.
- ¹⁵ Erre nézve lásd Jacques DERRIDA: *A struktúra, a jel és a játék az embertudományok diskurzusában* című tanulmányát. (ford.: Gyimesi Tímea) *Helikon*, 1994/1-2. 21–35.
- ¹⁶ Ehhez vö. KULCSÁR-SZABÓ Zoltán említett, illetve LŐRINCZ Csongor két tanulmányát: 1. *Olvasás és különbözőség(e) – Szöveg és műfaj(ok) viszonya a Tücsökzenében*. In.: uő., *A líra medialitása*. I. m. 133–168., illetve 2. *„tücsökzenében új tücsökzene”*.... Uo. 169–206.
- ¹⁷ Lásd még ehhez: LŐRINCZ Csongor, illetve KULCSÁR-SZABÓ Zoltán írásait.
- ¹⁸ RÁBA György: *Szabó Lőrinc*. Budapest: 1972. 151.
- ¹⁹ LŐRINCZ Csongor: *„tücsökzenében új tücsökzene”*... i. h.
- ²⁰ Hiszen korábban megírt versek soraira, töredékeire, átirataira stb. a *Tücsökzene* más részeiben is bukkanhatunk. (Például: a *Tücsökzene* 251. darabjában, *Az eltűnt Idill* című „tücsök” második sorában az 1923-as *Kalibán* kötet *„Átkozd meg a várost és*

menekülj!” cikluscíme köszön (itt már a vers szerves részeként, soraként) vissza. Vagy másik példa: a 321., *Közös sors* című darab a korábbi *Együtt és külön* című *Különbéke*-vers (1935) későbbi variációja. Stb.)

- 21 KULCSÁR-SZABÓ Zoltán erről: „... innentől lép be a verseskötetekre való reakciók sora [...], innentől az önéletrajz önreflexióiban is végleg elbúcsúzik a »valóságtól«, illetve: egy szintre helyezi azt a fikcióval, az irodalommal”. K. Sz. Z.: I. m. 138.
- 22 KABDEBÓ: 1996. 236.
- 23 TAMÁS Gáspár Miklós: *A rendszerváltás zimankója*. – Szabó Lőrinc: *Bírákhoz és barátokhoz. Élet és Irodalom*, 1991. ápr. 5. (Kötetben: uő., *Másvilág. Új Mandátum*, 1994, 245–254.)
- 24 FOGARASSY Miklós: *A költő árnyéka* (Szabó Lőrinc: *Vers és valóság*). *Kortárs*, 1993/8. 107–110.
- 25 KIBÉDI VARGA Áron: *Az önértelmezés művészete* (Jean de La Ceppéde és Szabó Lőrinc). Megj.: a *Kabdebó Lóránt köszöntése 65. születésnapja alkalmából* című tanulmánykötetben. Miskolc: 2001. 253–256.
- 26 Uo., 255.
- 27 BARÁNSZKY-JÓB László: *Szabó Lőrinc* In.: uő., *Élmény és gondolat*. Budapest: Magvető, 1978. 123–146.
- 28 CSALA Károly interjúja G. Szabó Lőrincel. *Népszabadság – Hétféje* melléklet, 1989. december 30.
- 29 DOMOKOS Mátyás: *Vers és valóság* (részletek). *Holmi*, 1990/6. 673.
- 30 SZABÓ Lőrinc: *Vers és valóság, Összegyűjtött versek és versmagyarázatok I-II.* (szerk. Kabdebó Lóránt) 1990.
- 31 *Vers és valóság. Bizalmas adatok...* id. kiad. (2001). A *Bizalmas adatok...*: személyes – főként szerelmi – kapcsolatokra vonatkozó tájékoztatások (Babitsról, Babitsné Ilonkáról, Bajor Giziről, „Erzsikéről” és „Nagykláráról”), valamint egy rövid, vázlatos „*Kik, mik hatottak rám jelentősen*” című írás. Ezeket szintén az „íródeáknak” diktálta, a *Fény, fény, fény* című kötet verseinek kommentárjai után. (Ezeket az információkat Kabdebó Lóránt közli a *Vers és valóság* utószavában. Uo., 2001, 357.)
- 32 FOGARASSY: uo.
- 33 MARGÓCSY István: *Szabó Lőrinc: Vers és valóság*. 2000, 1993. dec. (Kötetben: uő., „*Nagyon komoly játékok*” – *Tanulmányok, kritikák*. Pesti Szalon, 1993, 202–210.)
- 34 MARGÓCSY: i.m., 204–205.
- 35 Ennek az „íródeáknak” a kiléte máig homályban van, pontosabban: a kutatások eddig még nem szóltak erről a titokzatos alakról. Csak „név nélküli” feltételezésekről olvashattunk eddig, például MENYHÉRT Anna alábbi írásának egy jegyzetében: *Az életet írja, írja... Az élet(történet) olvasása Szabó Lőrinc Vers és valóságában*: „Csak mellékes megjegyzésként: bár az íródeák kiléte ismeretlen, a »kerengő információk«, és a kommentárok egyes kitételei azt engedik sejtetni, hogy egy nőről van szó. (Lásd például a *Titkok* című vers kommentárját.) Ez magyarázat lehetne arra nézve, hogy miért számol be olyan »alaposan« szerelmi ügyeiről Szabó Lőrinc: nem(csak?) a »szexmánia«, hanem az »aktuális nő« érdeklődése is befolyásolja a kommentárok nagy részének irányultságát.” In.: M. A.: *Egy olvasó alibije. Kijárat*, 2002. 63–86. 83.
- 36 A figyelmes olvasó azonban korábbról is találhat az életmű különböző dokumentumaiban az önkomentárra, mint felvetődő lehetőségre való utalást: 1. egy Szabó Lőrincel 1944-ben készített interjú szövegében, és 2. az 1945-ös napló májusi bejegyzései között. (S mindkettő esetben a mester Babitsra való hivatkozás keretei között!) 1. „*Pepita füzet, vajon mi lehet ebben? Jegyzetek? Talán ceruzával gyorsan belefirkált versek? Belelappozunk. Csupa gyorsírás-ákombákom. Mi lehet?* – Babits diktálta nekem ezeket – szól Szabó Lőrinc [...] – *Együtt laktam vele, mint ismeretes – a tizenkilenc éves siheder és a harmincyolc éves költő, ő tanított sok mindenre, nyelvekre, filozófiára. [...] Apró kis*

papírdarabok hullanak ki a füzetből. Ezek Babits saját közlései verseinek élményhátteréről. – Boldog leszek – mondja Szabó Lőrinc –, ha ezekből a Babits-ereklyékből sikerül olyan könyvet összeállítanom, amellyel felidézhetem saját szavait. [...]” stb. Forrás: *Egy óra Szabó Lőrincel Isten és a hivatal között*. In.: *Könyvek és emberek az életemben (Szabó Lőrinc prózai írásai)*. Budapest: Magvető, 1984. 645–648. (Ered. megj.: Magyar Ünnepe, 1944. okt. 6. 15.) – 2. A naplórészlet: „Szerettem volna egy »tanítványnak« elmondani minden versem háttéréből, érzelmi háttéréből a lényegét s a megírás körülményeit. Babits beszélt így nekem valaha a verseiről. Idők folyamán sok elhanyagódott. Egy kevés még megvan. Vajon hol? Nyugat-Magyarországra kerülve még magammal vittem egy részt – jellemző, mivel foglalkoztam Noszlopon! –, és úgy rémlik, mintha a régi, husztonhat éves gyorsírásos firkatúrát még áttettem volna, megfejtve, gépírásba. Elvész, minden elvész, ami csak a fejem segítségével, az emlékeim segítségével érthető. Sőt talán épp az ellenkezőt fogják kiolvasni belőle.” In.: Sz. L.: *Bírákhoz és barátokhoz*. I. m. 56.

³⁷ MARGÓCSY: i. m. 207–209.

³⁸ Többen is „regény”-t emlegetnek, például TAMÁS Gáspár Miklós (i.m., 248.), vagy KENYERES Zoltán *Szabó Lőrinc: Vers és valóság* című írásában In: K. Z.: *Irodalom, történet, írás*. Anonymus, 1995. 253–255.

³⁹ Az általam felhasznált kiadásban, ez: GOETHE: *Életemből (Költészet és valóság. Gyermekkor és diákévek)*. (ford.: Turóczy József) Genius (második kiad.), h. n., é. n. 1–4.

⁴⁰ Uo., 1–2. (Csak zárójelben megjegyzendő: a Goethe által idézett levél szintén kissé talányosnak látszik...)

⁴¹ FOUCAULT, Michel: *A szavak és a dolgok*. (ford. Romhányi Török Gábor) Budapest: Osiris, 2000, 100.

⁴² FOUCAULT, M.: *A diskurzus rendje*. In.: uő. *A fantasztikus könyvtár Válogatott tanulmányok, előadások és interjúk*. (ford. Romhányi Török Gábor) Budapest: Pallas Stúdió-Attraktor Kft., 56.

⁴³ FOUCAULT: i.m., 2000. 100–101.

⁴⁴ SZABÓ Lőrinc: *Bírákhoz és...* i.m., 18–19., 30.

⁴⁵ Erről az *Örök Barátaink* újabb kiadásának utószavában (*Szabó Lőrinc és az Örök Barátaink*) is olvashatunk: SZABÓ Lőrinc: *Örök barátaink (A költő kisebb lírai versfordításai) II*. Budapest: Osiris, 2002. 925–956.



DEBRECENI BOGLÁRKA

Szent Antal disznaja

Tőzsér Árpád: *Szent Antal disznaja*

Miért pont *Szent Antal disznaja*, ez a kérdés motoszkált a fejemben, amikor kezembe vettem Tőzsér Árpád (1935, Gömörpéterfalva) legújabb kötetét, a *Naplók Naplóját*.

A Pozsonyban élő Tőzsér Árpád már általános iskolás korában is vezetett naplót, a naplóiírás szerves részét képezi életének. A jeles író, költő, műfordító műveltségét, munkásságát ismerve bizonyos, hogy valamiféle analógián nyugvó irodalmi kacifánt bodorítja a bárányfelhőt, azaz, a címválasztás utalhat a rejtélyes *Szent Antal megkísértése* „drámai költemény költői prózában” (Hegedüs Géza) jelzővel ellátott Flaubert műre, melyet a szerző két helyen említ. Vajon miért a Flaubert műre tesz utalást az irodalmár? Mert szereti az irodalmi allúziókat? Az sem véletlen egybeesés, hogy az 1967-ben megjelent munkája a *Kettős úrben* címet kapta – reflektálás Nemes Nagy Ágnes első verseskötetére (*Kettős világban*). Naplójából kiderül, hogy 1949-ben iskolájukba érkezett Darvas József író, közoktatásügyi miniszter, és ő, az iskolai ünnepségen, Fehér Klára *Az Előre-órs pályát választ* című könyvét kapta ajándékba. „[...] talán másként alakul írói pályám kezdeti szakasza, ha akkor, tizenhárom évesen nem Darvas Józseffel, hanem, mondjuk, Márai Sándorral fogok kez



ajándékba pedig [...] Nemes Nagy Ágnes *Kettős világbanját kapom*”. (T. Á.)

Az egyén környezetében történő események, (rá)hatások befolyásolják a személyiségfejlődést, az életút alakulását. A valóság változik, ezáltal a létező is változásokon megy keresztül, folyamatosan „viszonyul” saját,

illetve mások életútjához, individuális, kollektív történelméhez. Tőzsér írásában rámutat a történelmi, a környezeti meghatározottság dilemmáira, a társadalmi és az egyéni lét konfrontálódásának eshetőségeire, az egyéni elbeszélés hitelességének problematikusságára. A kisebbségi léttudatra kárhoztatott ember frusztrációjából, fenyegetettségi érzéséből és kirekesztettségéből fakadó kívülállással vizsgálja önmaga, a külvilág, a művészetek helyzetét. Filozófusok, történészek, irodalmárok okfejtéseiből kiindulva fogalmazza meg a személyes életút, a (de)mitologizált közösségek (re)konstruálásának paradoxonjait, lehetetlenségét. Borges olló-, Descartes kauzalitás-elméletét, Platón ideatanát, Tocqueville közösségi nemzedéktudatát, Derrida többdimenziós gondolkodásmódját építi be ontológiájába. Érzi, érezteti a közlés időtávtalbeli avasságát, érvényességének megkérdőjelezhetőségét, tagadja a

napló dokumentum-jellegét, hiteles tárgyi bizonyítékként való felmutatását.

„Naplót írok, tehát dokumentálni akarok valamit. De mit? Bizonyos külső és belső (lelki) történéseket. Lehetséges ez egyáltalán? A dokumentum: hiteles tárgyi bizonyíték. Lehet az írás hiteles tárgyi bizonyíték? Mire a toll a tárgyhoz ér, már csak a szerzőnek a tárgyról való gondolatait, előítéleteit képes bizonyítani.” (T. Á.)

Tözsér, miközben a *Kalligram* folyóiratnak készíti elő 1992–93-as naplóját, készíttetés érez arra, hogy néhány helyen belejavítson a szövegekbe, mert azok eredeti formájukban már nem érvényesek. Fölveti, hogy a módosított és az eredeti anyagot célszerű lenne egyszerre közölni.

Az író belső életéről, pályatársairól és elődeiről gondolkodik, mélységekbe menően feltárja a kapcsolati hálók bonyolult szövedékét, mégis, érezhető egyfajta modorosság feljegyzéseiben, egyértelművé teszi, hogy naplóját nem kizárólag önmaga számára írja, hanem közlésre szánja, ezáltal művének intimitása veszít az erejéből. A konstruktőr elidegenít, jegyzeteit némi távolságtartással, meghatározott horizontról szemlélheti az olvasó, gadameri értelemben. Tözsér Árpád függetleníti önmagától közönségét, nem ad módot a kukkolásra, hiába tárja fel érzelmi életének meghatározó mozzanatait, részletezi realiztikusan betegségének a tüneteit. Mindez azonban a szöveg javára válik, a napló általános érvényűvé teszi az alkotó által recensnek tartott kérdéseket. Olyan témákat feszeget, melyek érdekesek, fontosak lehetnek olvasói számára. Életről, halálról, létezésről, anyanyelvről, nyelvvesztésről, identitásról, hazáról, nemzetről, hitelességről, alkotásról, öregségről, betegségről fejt ki gondolatait, emellett képet ad az 1992–1997 között zajló pozsonyi, felvidéki és – részben – a magyarországi irodalmi

életről, a magyar és a világirodalom kiemelkedő alakjairól.

Visszatérve a legelső kérdéshez, mi-ért pont *Szent Antal disznaja* Tözsér Árpád legújabb munkájának a címe?

A szerző Flaubert művét vallomás-ként értelmezi, még hozzá nem Remete Szent Antal vallomásaként, hanem a *„magányba húzódó, s az íráson kívül minden tevékenységet értelmetlennek tartó”* Flaubert vallomásaként, akit a napló-íróhoz hasonlít *„[...] aki alig várja, hogy befejezze a napi történések, adatok rögzítésének penzumát, s a költészet képlékenyebb világába menekülhessen. Onnan meg persze az „életmásolás” kényelmébe vágyik vissza. Aztán néha úgy menekül ki a szorításból, hogy a naplóiban is szabadon alakítja az életét.”* (T. Á.)

Tözsér Árpád naplója nem fikció, idő-ről-időre megjeleníti a történéseket, mégis szabadon alakít, teremt, mint bárki más, ő maga dönti el, mit tart fontosnak, mit emel ki hat év eseményeiből, megnyit árul el önmagáról, az általa felfogott és megtapasztalt valóságról, milyen példákön keresztül, milyen formában, terjedelemben mutatja be nézeteit.

„A Szent Antal... modern Visio Philiberti, a látomások, vallomások, fikciók gótikus-romantikus, teremtés előtti kavargása. Eredetileg, állítólag volt benne egy realista elem is: a szent disznaja. [...] az akkor éppen romantikus Flaubert nem szenvedhette a realista disznót, s ezért hagyta ki a könyvéből. Persze, isten tudja!” (T. Á.) Lényege azonban, hogy, miként Szent Antalt, az író is *„a lehetőségek végtelene kísérti.”* (T. Á.) A kísértések pedig a lehetőségek, és a kiváló témák mellett vonzzák a tévedéseket, magukba rejtik a veszélyeket, így a megismerés veszélyét is. Talán igaz a Mándy Iván-féle történet, mely szerint a francia romantikus azért takargatta a disznót, illetve írta át művét az elejétől a végéig, mert a jószág páduai Szent Antalnak

volt az attribútuma. Az is elképzelhető, hogy páduai Szent Antalnak csak azért volt disznaja, mert kiszorította Remete Szent Antal kultuszát, így ráhagyományozták elődje viselt dolgait. Az ember törékeny, mulékony, esendő, tudatosítja

olvasóiban a szerző, könnyen megfer-tőződhet „Szent Antal tüzével”, amelyben nem tartja tiszteletben a „disznóságok” védőszentjét...

(Kalligram, Pozsony, 2008)

SZÓKE KORNÉLIA

Egy félistennő földi élete

Szilágyi-Nagy Ildikó: *Valami jó testnyílás*

Szilágyi-Nagy Ildikó első önálló prózakötete a *Valami jó testnyílás*, 33 rövid egyenként pár oldalas írásokat tartalmazó novellagyűjtemény. A közölt szövegek alapélménye csaknem minden esetben az az életérzés, amely egy – a harmincas éveikhez közeledő – csinos, művelt, magabiztos nőt jellemez, aki társadalmi állását nézve, vagy *táncos*, vagy *festő*, vagy *tanár*, illetve *újságíró*, kivételes esetben *anya* szerepekben működik. A karakter, bármelyik is legyen az előzőek közül, alapvetően sikeres, szép alakja és tehetsége miatt a külvilág – főleg annak nőtagjai által – irigyelt személyiség, aki rendkívül öntudatos, engesztelhetetlenül határozott, így előre semmit sem tervez, és utólag semmit sem bán.

Életének privát oldalát nézve, a karakterek mindegyike egyetlen személy, aki – bizonyos tulajdonságait tekintve – korunk talán tipikusnak mondható nőfigurája. Ez oldalról szemlélve pedig a *görbe tükkör*, aki még nincs harminc, de



mondhatni agyontépázták az élet (szerelmi) viharai; az egyik kapcsolatból a másikba zuhan; és vonzalma általában az idősebb, jó egzisztenciájú családos embereket célozza meg. „Csak az elmúlt fél évben három pasiba szerettem bele – persze az állandó szerelmeim mellett. Már ha van olyan, hogy *'beleszeretni'*. Mert lássuk be, egy nő az én előéletemmel, ha elég értelmes, már rég leszámolt azzal a jelölővel, hogy *'szerelem'*.” (17.) Bár a kötetben teljes valóságában, és minden hozadékával kibontakozik az a viszonyrendszer, amely a (szeretői) férfi-női viszonyt meghatározza – a kezdeti rajongástól kezdve, az elszigetelődésen és terhességen át, az éles konfliktushelyzetekig – a teremtett szituációk az ironikus narrátori nyelvnek köszönhetően sokkal inkább mosolyt keltően komikussá válnak ahelyett, hogy a maguk realitásában keserűen bukkanjanak elő. Nem a helyzet komolyságával van a baj – ennek legtöbbször nagyon is tudatában van a beszélő

– a főhős nő remek humorérzéssel rendelkezik, és elvicceli az egyébként komolynak tűnő helyzeteket, akár az egyéni számvetést is a saját életével. „*De minek nekem ennyi pasi, egy is sok, úgyhogy elhatároztam, holnaptól minden másképp lesz. Megismerni, megszeretni, megszerezni – ehhez fogom tartani magam ezentúl. De a stratégiámról hamar kiderül, hogy valójában saját farkába harapó Marilyn Manson*” (45.). Hasonlóan élcelődik, és kommentál olyan szituációkat is, amelyeket érintve más kellemetlenül feszengene. „*– Te az ott nem a feleséged? – kérdeztem, és ő úgy tett, mintha az ott nem a felesége lett volna a szeretőjével, és a nő is úgy tett, mintha nem a férje lett volna a szeretőjével (velem)*” (66.).

Kötete Charles Baudelaire-től származó idézettel kezdődik, egy ajánlás első soraival, amit a költő Arsène Houssay írónak írt. Arról számol be francia kortársának, hogy legújabb kötetének (*A fájó Párizs*) darabjai bár egyetlen összefüggő testet alkotnak, a szövegek tetszőlegesen feldarabolhatóak, helyükről kiemelhetőek anélkül, hogy megbontanák az elbeszélés folyamatát, és megzavarnák az olvasói megértést. Ez a megállapítás a *Testnyílás* szerkezetére is igaz, novellái lazán kötődnek egymáshoz, és akár külön-külön is megállják a helyüket. Mégis érdekesebb egymás folytatásaiként olvasni őket, mintha egy szerelmi történet kibontakozásának egy-egy állomásai lennének.

A kötetnyitó novella (*Festmény*) hősnője éppen arra az elhatározásra jut, hogy megcsalja akkori barátját egy mazdás férfival, majd a következő novellában (*Hattyú tava*) meg is jelenik a(z első/egyetlen?) potenciális jelölt, egy háromgyerekes családapa személyében, aki történetesen orvos, majd a harmadik novellában (*Copélia-baba, bábus életrekeltős történet*) az aktuális baráttal való

szakítás után, teljes valóságában realizálódik ez az „új szerelem”. A későbbi novellákban (*Triatlon-utánpótlás, Ruhadarabok, Boldog karácsony, Szívkirálynő*) már azt a nőt látjuk, aki benne él ebben a viszonyban, hétköznapjaiban dolgozik, sportol, de a karácsonyait mindig barátjával tölti, vagy pedig – egy ételmérgezés következtében – teljesen egyedül, és egykori szívkirálynőként mára a szeretője feleségével rémálmodik. „*Én meg csak álltam villámsújtottan, mint egy Puskin-regényben. Holott tudtam, hogy ez a szívkirály nem az enyém, csak én használok*” (28.). Mindezt tetőzve, egy rutinvizsgálat alkalmával még az is kiderül, hogy gyereke lesz (*Alhas, felhas. Anatómiai kalandjaimból*), majd arra is példát láthatunk, hogy betelik a pohár, és a szeretőjére zúdíttja minden elégedetlenségét: „*mert különben már mindkettőtöknek kurvára elege van a másiktól, nekem meg abból, hogy állandóan szervezkedni kell, meg a feleséged kibaszott kis szemétkedéseiből, amiket te észre sem veszel, mert olyan naiv vagy, hogy a kurvákat sem ismered föl az út mellett, pedig némi-lyik csak bugyiban ácsorog ott. Azt hiszed, napoznak*” (68.). A főhős nő ábrázolásában is élesen kidomborodik az az irónia, amely az efféle viszonyok írói megítélését jellemzi. Bár a főszereplő alakja a szókimondása és a humora miatt alapvetően nem taszító (természetessége miatt meg is kedveljük kicsit), viszont naivitása, érdektelen dolgokért való lelkesedése, eléri azt a hatást, hogy egyénisége az olvasó számára a legkevésbé sem vehető komolyan. Zűrös életében úgy kell neki elmagyarázni, mert önállóan képtelen belátni azt, hogy kapcsolata komolytalan (*Egy pénteki nap*), és amíg éppen aktuális szakítása miatt bög, megeszik a tényérből a paradicsomsalátát (*Hogy én mikén tudok bögni*). Életében kardinális probléma saját külseje (öltözködés, karcsúság,

intimgyanta), és eleven kérdésként foglalkoztatják szeretőjének testi funkciói is, az emésztés, az étkezés, az ürítés. „Bármilyen bőrkiütést azonnal fölfedezek, és lámpa alatt tanulmányozom. Különösen az emésztés érdekel: nem rossz-e neki, ha sokat eszik egyszerre, mert nagyon éhes. Úgy képzelem, olyankor a gyomor egy nagy savtenger és rögtön szétmarja a leérkező falatokat [...] Nem rossz-e húst enni? Milyen érzés a bor emésztése, amit én rögtön kihányok? Hogy tud megenni olyan dolgokat, amitől én rosszul leszek? Nem pisil-e pirosat, ha sok céklát eszik?” (105.)

Az olvasó jól szórakozik végig a kötet során, az író nő rövid világos mondataival, az élőbeszédhez hasonló természetességgel megtalálja azt a hangot, amely első pillanattól fogva magához ragadja a figyelmet és az olvasói érdeklődést. Kezdetben talán érezhető az a hiány, hogy ez az öntudatos hang, ez a magabiztos fellépő, a maga hétköznapi

témáival és a maga természetes nyelvével ugyan megszólít bennünket, de mégsem érezzük, hogy kapunk tőle valami kevésbé hétköznapi, valami maradandót. Eleinte furcsa is legyűrni ezt a talán esztétikainak mondható igényt, és mindenképp tudomásul venni azt az írói állásfoglalást, hogy ezek a novellák egy olyan széles térbe tartoznak, ahol a költészet világa olyan tágas, hogy a birka és az elefánt is elfér benne, eszerint tehát miért ne férhetne el ez a fajta elbeszélésmód is? Hiszen – folytatva a kötetbeli érvelést – a költészet esetében tágas terekről, és nem kis gyerekszokniról van szó (amely befűlledt az értelmezői közösségek kiscipőjébe). Mindezt belátva nagyon is élvezni és értékelni tudjuk Szilágyi-Nagy Ildikó igencsak életszerű novelláit.

(JAK-L'Harmattan, Budapest, 2008)



Nyelvi kakaskodás

Báthori Csaba: *Csendélet kakassal*

A nyelv az a hely, ahol a létezés és a hozzá társuló dolgok tudatosulnak. Ezzel szemben a költészet a nyelvet olyan helyként használja, amelyet átsző(het)nek tudatosíthatatlan elemek, jelek, hangok. A költő általában a szavak zeneiségére is építő intellektuális mezőt teremt műve létrehozása során. Miközben megszólít, nem pusztán tényeket közöl, hanem a tudat alá próbál hatolni. Hatni akar, nem közvetíteni. Jelezni, nem jelölni. Élményt teremteni a fül, a személyiség számára, vagy egyenesen irritálni az ember legmélyebb regisztereit. Meghaladni a nyelvi eszközeiben rejlő lehetőséget, mintegy kitérít a belátható, nevesítés által létező univerzumot.

Az 1981–1996 között emigrációban élő költő, esszéíró, műfordító Báthori Csaba a *Csendélet kakassal* című verseskötetében a non-sense-költészet felől halad a sense-költészet felé – mint azt a borító fülszövegéből is megtudhatjuk. Beszédmódja az avantgárd Magyarországon meg nem honosodott futurista, dadaista gyakorlatát követi: abszurd tartalmú, logikát nélkülöző szókapcsolatokra épít, konkrét jelentéssel nem bíró szavakkal él. Ugyanakkor, ha kísérletet teszünk a primer olvasattól való elvonatkoztatásra, lefejtjük a sorokról az abszurd látomásokra, víziókra emlékeztető képeket, előbukkan egy Báthori-féle, esendőségre fókuszált lételmélet.



Már az *Invokáció* című kötetnyitó versében fohászát nem a műeposzok múzsájához intézi, hanem a mindennek fölött állóhoz, ekképp: „Kukkants le rám, istenem”. Nem egy ihlet adóért emeli szavát, hanem annak nélkülözését könyörgi, mint olyan medve, aki repülni kénytelen a „gyöngébb nem” gyűrűjében. Kimenekítést remél: „Nők között fogyok [...] / Integrál egy teli hárem. / Isten úr, ez szörnyű! Ómen”.

Báthori Csaba a kötet *Csobbanás a Moszkva téren* című első ciklusában nyelvi és logikai abszurdokkal dolgozik. A *Balha a pokolban* balhája – „reszket” (a versgenerált derűtől meg a jobb-hájam), lába „mintha kéklene” – hideglelős, „vet keresztet / felibe-harmadába”, mintha a fohászt bérelné, s az érte kapott jutalom egy előre meghatározott részét át kellene adnia az eredeti tulajdonosnak, azaz a csípés ördögi lángját érző szerzőnek. Másfelől jelzi a balha keresztvetésének álságos voltát: „Hisz még [...] az égben?” S azonnal kilátásba is helyezi a büntetést: „Minden barna, goromba / balha lepottyan a pokolba”, vagyis kikerül a hajból/hájból. Innen már nem túl jelentős ugrás, hogy – az, ami a harmadik versszakban számba vett lények számára égő fájdalmat jelent, az a balhának paradicsomi állapot – minden relatív.

Nem kívánok belebonyolódni az első ciklus címadó verse kapcsán, miféle

társadalmi játszmák, rétegek mozgásterére (volt) a budapesti Moszkva tér, s ennek ismeretében hogyan képes „egy bálna, egy egérke” elmerülni „egy Moszkva téri / pocsolójában”, csobbanni „a száraz Moszkva térre”, hogyan lép be a képbe a két „kelmés” „széki néni”, akiknek a kosarukra fröccsen az est, miféle kapun lehet besurranni a téren való elmerüléshez, hiszen minden szál fölfejtésével csak tovább bonyolódik a versszöveg-szövet, újabb és újabb logikai bukfencet hívunk elő. Csupán arra hívnám fel a figyelmet, a lehetséges mögöttes tartalom – amely nem feltétlen a szerzői szándék következménye – olyan gondolathálót eredményezhet, amiben a képtelenség is értelemmel ruházható fel.

A ciklus fordításként aposztrófált záróakkordjában, az *Aa barzi gardulinában* egy csecsemőbeszédet idéző, dallama által magával ragadó nyelvet kreál – nem egyedülként. Halandzsája ugyanakkor játékra készlet, s annak felvetésére, nem elhallás alapján visszarecitált szövegről van-e itt szó? Ilyenkor nehéz megállnom, hogy a „Meramarinini csegge / molnárantanti motoró!” jellegű sorokat ne profanizáljam ekképp: Mert a mari néni segge / molnár anti mogyorón!

A kötetnek is, a második ciklusnak is címet adó *Csendélet kakassal* az illúziók világába vezet, ahol a „nyurga zebra” ló is lehet, „Mert ha hűsön suvadnak, / csíkok csöppennek a lovakra”. A hűsön suvadás a börtön képére asszociáltat, így a hűvösön szerzett csíkok a rabruha látványát hívják elő. Ebbe az állapotba az ember nem önként kerül, hanem belecsöppen. A kakas-zebra viadal adott, ám a cím-ben szereplő lény bolhászkodik, kerülne a konfliktust, hezitál: „Zebráljon most, vagy lovagoljon”. „Majd megcsusszant egy csíkos folton – / és úgy tűnt, mintha lovagolna.” Az illúzió teljes, a kakas győzelmének véli a becsusszanó véletlent.

A *Magyar bábu* című harmadik ciklusban létlettárral találkozhatunk, amelyben az erotika, az álom, az etnikai hovatartozás, a nyelv, az otthon, a megtapasztalás és megismerés válik jelentőségteljessé, illetve az ezekhez társuló kiábrándulás, csalódottság: „Legszívesb visszapűnés / Lennék elődnek, utódnak temetője” (*Magyar bábu*). Ugyanakkor a kötetnyitó fohász hangjával mintegy polémiázva a *Kételyek, törtek, eredmények* című versben feltűnik a küldetést sejtető éntudat („töredékben engedj repülnöm / engem csak megaláz a részvét / szilánk vagyok, pecsét az úrron”), a jelenvalólét α -ja és ω -ja („nélkülem minden üres, semmi / csak addig semmi, míg nem látod / csak veled együtt tudna lenni / ürítsd telítsd magaddal a világot”).

Ez az egérút írodik tovább a negyedik, *Egérút* című ciklusban, ahol a remény, a hit, a sötétségben élő megvilágosodásának (*Hóember; Mérleg*) hangjai szólalnak meg.

Báthori versei a kötetben való haladás során mélyülnek, komorulnak, esendőség-mulandóság tudatától érintetteké válnak. Utolsó előtti, Kosztolányi megszólító versében fájdalmasan fakad ki: „már idő sincs játszani: ma minden játék, / eldobható papírbili az élet, / minden komoly szó napóleoni ajándék, / játékos démonok mindenkit kiheréltek, / s a halál csak egy földi lyukat fúró szándék” (*Akarok játszani, de*). Az *Invokációban* az istenhez intézett fohász kimenetelének jelzése az utolsó sor hamleti zárszava: „Nem dőlt el, hogy lenni / vagy nem lenni élek” (*Sorok egymás alá*).

Báthori Csaba kötete a létezés szövevényességéről tesz tanúbizonyságot, egyszerre szól a nyelv és az absztrakciós képesség fölszabadításáról. A lét kauzalitását föltáró lezárhatatlan intellektuális játék és kaland, kakaskodás.

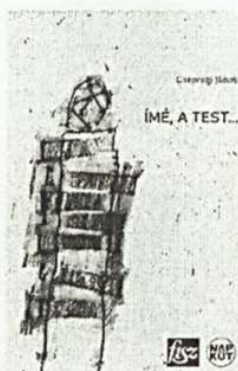
(Napkút, Budapest, 2007)

Corpus delicti

Csepregi János: *Ímé, a test*

Meglehetősen ambivalencia, kettősség jellemzi Csepregi János *Ímé, a test* című, 2008-ban megjelent verseskötetét. Egyrészt tagadhatatlan a szakralitás, a bűn morális, ugyanakkor teológiai értelemben vett színrevitele, amely egészen sikeres vállalkozás lenne, ha nem jelenne meg egy másik, ennek tagadhatatlanul ellenszegülő retorikai szándék: az ezt felülíró, de minimum érintő törekvés, mely ezt a szöveggörnyezetet, a kontextust próbálja egy kvázi divatos miliőbe ültetni, rekontextualizálni, a ciklusok és címek stílusában, hangnemében egyaránt (*néhány vény nélkül kapható haiku, Nikodémusi szakrális apróhirdetés*) és egy-egy verssor szintjén is: „AKCIÓS TERMÉKEKHEZ (*nem jár megváltás)“(11). Ezek a kissé szimpla, és a 80-as évek poétikáját idéző szöveghelyek, manírok (a poén szó talán már szavatosságát is vesztette) Csepregi szövegeit egy eléggé szerencsétlen narratíva felé tolhatják el. De reményeink szerint mégsem. A bűn nagysága nem itt hagy nyomot.

A mítosz, a test, és a bűn kibontakozása, annak születése, fragmentálása, roncsolása (és végül pusztulása) egy sokkal izgalmasabb terepe lehet Csepregi János szövegének. A bibliai hagyatékra való építkezés, a motivikus, metaforikus átjátszások, az önreferenciális viszonyok termékeny diskurzusba vitele inkább eredményez egy a(z) (ön)mitoló-



giájában érintett, az intertextualitást aktiváló, aktivizáló költői szöveget. Az individualitás, egyéniség és az ítélet napjának az eljövetele az egyén, az állapot és a szituáció rendkívül feszült mixtúráját hozza létre.

Az állapot ebben az esetben a betegség. A rák állomásait jelöli ki a haikukban, prózaversekben és stációkban a szerző. Susan Sontag szerint „a rák a legergikusabb dolgok metaforája; és ezek az energiák végső küzdelemre hívják a természet erőit.” (Susan Sontag: *A betegség mint metafora*. Európa Könyvkiadó, 1983.) Csepregi János ezt a küzdelmet jelöli hatásosan, érzékletesen kötetében, helyenként ügyesen kikerülve, másoknál a stádiumhoz nem igazán hiteles, sikerült szokványtoposzokat: „lassan tolják az ágyat / apró kerekek közt / nyikorgó próféciák / a zöldszerű fényben / keskeny pengék / ezüstje ígér / néhány évnyi / rettegést” (40).

Hasonló verszárlatok az erényei a könyvnek, ha a hangsúly ezeken a pontokon fókuszálódna, és súlyozottabb lenne a szavakba vetett bizalom, és merészebben artikulálódna egy egyéni, sajátos, már bontakozó versnyelv, akkor egyre kevesebb bűnjel maradna a szerzőt szigorúbban olvasóknak, kételkedőknek.

(FISZ–Napkút Kiadó, Budapest, 2008)

A meghalásnak rendje

Borbély Szilárd: *Árnyképrajzoló. Körülírások*

Borbély Szilárd első prózakötete tematikus és műfaji értelemben is sokféleséget mutat, az elbeszélések mellett tárcákkal, publicisztikát idéző szövegekkel egyaránt találkozunk. A művek szervesen kötődnek az életmű korábbi darabjaihoz, így például a *Halotti pompához* (Kalligram, 2004), vagy az *Egy gyilkosság mellékszálai* címen kiadott esszékötethez (Vigilia, 2008), hiszen egyes írásaiban ez a könyv is a halálról való beszédre tesz újabb, az előzőekhez képest elmozdulást mutató kísérletet (az *Egy gyilkosság mellékszálai* némiképp módosítva itt is megjelenik, az *Árnyképrajzoló* cím alatt pedig az élet-halál misztériuma problematizálódik). Ugyanakkor az új könyv első, *Az enyészpont* című szövegének tematikája (a vizuális tapasztalatról és a halál elbeszélhetőségéről való alapvetései), kettős szerkesztettsége (két rövid írás, *A látásnak rendje*, és *A meghalásnak rendje* szerepel egymás mellett), és a könyvborító motívuma (a gyertya megkettőződése a tükörben) egyaránt jól érzékelhetően felidézi a szerző 1992-es „dupla” kötetét (*A bábu arca / Történet*, Széphalom Könyvműhely, 1992), amely mind a vizuális tapasztalat megragadásáról, mind a halálról hasonló módon szól: „A viszonylatok láthatóvá válása az átfedésbe került nézőpontok által lehetséges. A mindenütt felbukkanó nézőpont a képet látvánnyá alakító mélység határvidekét jelöli ki.” (*A képen égő gyertya* =



Történet, 9.) „Az önmagunkról való beszéd élet és halál között folyik. Mozdulatainkkal élet és halál között közvetítünk, és egyben értelmezünk is. De mivel nincs külső nézőpont, élet- és halálismeretünk fogyatékos.” (*A halál előtti halálról* = *Történet*, 27.)

Az enyészpontban jelzésértékűen vetül egymásra a látás és a halál tapasztalata, „körülírásuk” és összedolgozásuk érzékeny módon történik meg. Az az előfeltevés teszi lehetővé a két, látszólag szétartó probléma egymás mellé helyezését, hogy mindkettő valamely konvencióhoz kötődik. „A látásnak rendjét” és a róla való beszédet alapvetően meghatározza és korlátozza a perspektíva hagyományrendszere, amely vonalak, látószögek, horizontok, és az általuk meghatározott viszonyok („előtt”, „mögött”, „kint”, „bent”) függvényében hozza létre a látványt. A rövid szöveg tétje a valóságot helyettesítő konvenció legyőzése, a látás korlátainak túllépése, mintha egy perspektivikus eszközökkel készült kép szerkezetvonalait szeretné többféle értelmezéssel felruházni: „A falakat, amelyek vonalszerűek, vízszintesek, és a horizont helyettesítésére és lezárására készültek, vagyis arra, hogy új horizontot teremtsenek, amely mozdíthatatlan, és mégis legyőzhető, mert lám, itt van rajta a győzelmi jel, amely sebet üt rajta, áttöri, és vele áttöri magát a tekintet, eléri az enyészpontot, és kudarcot

vall.” (9.) Az enyészpont – a térábrázolás szerkezetvonalait egy pontban összegyűjtő kategória, a perspektíva „csalásait”, és a szemlélő helyét szükségszerűen meghatározó vonatkozási pont – voltaképp a látás viszonylagosságát, a tapasztalat szubjektivitását teszi értelmezhetetlenné, ezáltal pedig a szokás és a nyelv valóságábrázolással szembeni elégtelenségét jelzi. A szöveg második része (*A meghalásnak rendje*) az enyésznet szakszerű leírását adja, egy konvenció szabályai szerint, és ennek hiányosságait mutatja, hiszen az archaikus szakki-fejezésekkel („matéria”, „irritabilitas”, „resolválódnak”), a tárgyyszerű kifejezésmóddal nem értelmezhetőek az élet és halál titkai. A fiziológiai folyamatok – az enyésznet – megfigyelése („Lankadni, csüggedni kezd a szív is: mely miatt a *pulsus* mind gyengébb, vékonyabb, kisebb lesz; míg egyszer egészen kimarad.” (10.)) külső szemlélőt feltételez, aki csak a test romlását képes diagnosztizálni, többre nyelve, kifejezőkészlete sem hivatott. Az „enyészpont” ez esetben is olyan határ, amin nem lehet túllépni.

A kötet írásai bizonyos értelemben kivétel nélkül a határátlépést, a konvenció elégtelenségét, illetve a nézőpontok ütközését tematizálják, amely a hagyományok, a nemzeti identitás, a társadalmi kontaktusok, a személyes döntések mentén egyaránt jelentkezhet. *A bolgár kalauz* – egyébként a könyv egyik legjobb írása – egy Benes-felszólalás imitációja után Kosztolányi ismert novelláját írja újra vagy tovább, először Kafka naplórészletét imitálva, majd Walter Benjamin olvasatában. A határhelyzet, amelyet át kell lépni, egyrészt a nemzeti karakter kérdése (bolgár, magyar, kelet-európai, német stb. jelleg); másrészt a nyelvi közvetítés, a fordítás, megértés, „meg-hallgatás” lehetősége. A határátlépést maga a szöveg is

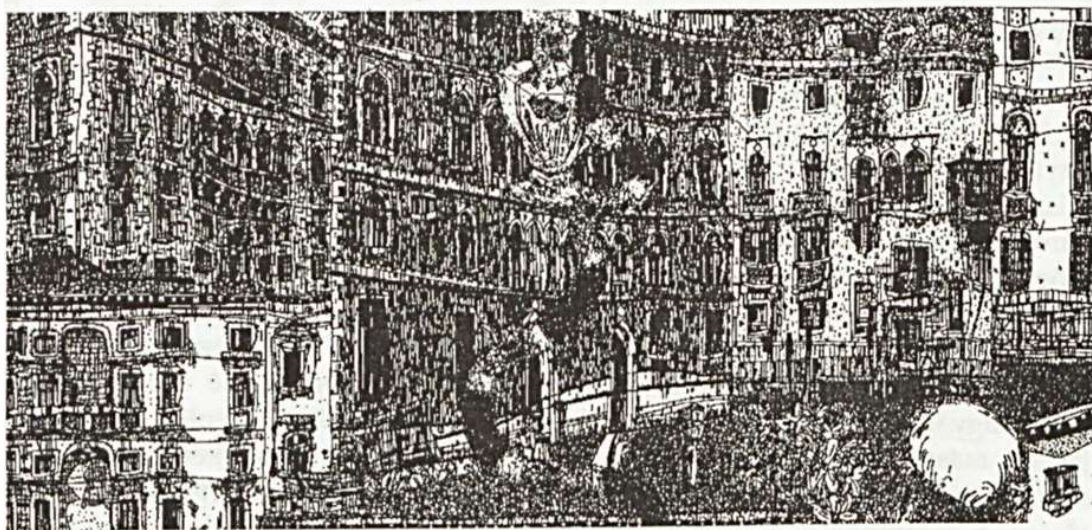
végrehajtja, hiszen ütközteti és egymásba írja Benjamin, Kafka, Kosztolányi szövegeit, illetve a kontextust, amelyet a nevek feltételeznek. *A birsalmasajt* és *A Göncz az egy strici* című írások publicisztikai jelleggel, csattanós-ironikus megformáltsággal az önkéntelen, megkerülhetetlen elvi-ideológiai döntéshelyzeteket jelzik, *A csótányirtó*, a *Móriczka és a portás*, az *Egy intercityn* című írások, vagy a *Feljegyzések az irodalomról* (Esterházyt és Kertészt is idéző) szövege pedig a társadalmi és bürokrata konvenció megsértését, az ebből adódó konfliktushelyzeteket mutatják. Az elbeszélő idegensége egyrészt nyelvi-gondolkodásbeli természetű: a beszédhelyzet (a társadalmi rend fenntartásáért felelős személy és a rendet megsértő személy dialógusa) eleve feltételezi a szereplők közti kommunikáció meghiúsulását, hiszen – ahogy a perspektíva is egyetlen mozdulatlan szemlélői pozíciót feltételez – a szövegek szerint olykor a tágabb értelemben vett szokásjog is felülírja a logika (empátia, társadalmi hierarchia, stb.) törvényeit. *A Gyermekkor falun* és *A kastélykönyvtár parkja* a tradicionális, népi kódokhoz, közösségi jelképekhez kötődő kommunikáció felszámolódásáról ad pillanatképet, és voltaképp magyarázza azt a szemléleti határvonalat, amely a megértés akadályaként – a fentebb említett Borbély-írások szerint is – létrejön. Az *Egy bűntény mellékszálai* a *Halotti pompával* kezdődő gyászmunka továbbírásának tekinthető. Azt mutatja meg, hogyan nem lehet rekonstruálni egy történetet, amelyet a nézőpontok sokasága tesz fragmentálttá, és amelyben a látványtól szükségszerűen temporális távolságba kerülő szemtanú már csak „Elbeszélőként” léphet elő, az elbeszéltek pedig szöveggként működnek, alávetve magukat az értelmezés szabad játékanak.

A kötet utolsó írása, az *Árnyképrajzó* más nyelvi-poétikai megformáltsággal, cselekményes formában szintén az ábrázolás és a halál problémáját helyezi a középpontba, ezáltal egyfajta keret jön létre a kötetben. Az elbeszélés főszereplője, egykor festő, elfordult a mesterség hagyományos eszközeitől, anyagaitól, módszereitől, hogy az árnyak rögzítésének, ábrázolásának szentelje idejét. Kínai tussal a modellek árnyképét rögzíti, célja a természet és a művészet közötti átmenet fellelése. „A természetben nincs semmi, ami a geometria vagy a festőakadémiák törvényei szerint való volna” (159.), ám a konvenció elvetése titkok felfedéséhez vezet, mely szerint a forma önmagát határozza meg, a térben való kiterjedése, illetve anyagszerű elkülönülése által: „nem értette, mi tesz különbséget az egyik és a másik test vetette árnyék között, mivel észrevette, hogy vannak olyanok, akiknek erősebbek a kontúrjaik, míg másoknak elmosódóbbak.” (152.) Számos utalást találunk arról, hogy voltaképp az élet-halál misztériumának tanulmányozásáról, ennek allegóriájáról van szó (a bordélyok

arctalan világa, a beavatási szertartás mozzanatai jelzik ezt), azonban a téma csak késleltetve válik nyilvánvalóvá, amikor az elbeszélőt egy másik árnyképrajzó fekete tussal fedett holttestének tanulmányozásához hívják, ahol a műalkotás és a halál megértése ismét egymás mellé kerül: „[a nyomozó] azt feltételezte, hogy a gyilkosság végrehajtója a hullába egy műtárgy szemlélésének tervét rejtette bele [...] ahogy a festmények és szobrok is kijelölik a térben, valahol maguk előtt, a szemlélésük ideális pontját.” (173.)

Ahogy az *Árnyképrajzó* megoldása, beavatottsága is egy nézőpontváltásban (a test vizsgálata helyett annak kivetülésének megfigyelésében) rejlik, úgy Borbély első prózakötetének ereje is abban a nyelvi-poétikai flexibilitásban érhető tetten, hogy képes ugyanazon témát más-más formában termékenyen rekonstruálni. Az olvasó jól érzékeli, hogy a halál-tematika – amely a kötet legfőbb vonulatát jelenti –, és ezzel együtt a Borbély-életmű is „egyre mélyebb árnyalatot ölt”.

(Kalligram, Pozsony, 2008)



Történelemmé váló emlékezet

Sulyok László: *Recski rabszolgák*

1950 augusztusa és 1953 szeptembere között egy Recsk nevű Heves megyei településen 1200–1500 internált politikai foglyot őriztek és fogtak kényszermunkára embertelen körülmények között. A csákánykői kényszermunkatábor kőtermelésének felfuttatása idején, 1951 augusztusában egy alsótábor is létesítettek a vasútállomás mellett.

A csákánykői rabok általában nem tudták, hogy miért lettek kényszermunkára ítélt foglyok. Az egyik nógrádi táborlakónak bizalmasan azt mondták, „hogy a népi demokrácia megerősödjön, magukat ki kellett vonni a forgalomból”, és ő is levonta a következtetést: „Most már tudom: azért, hogy a többiek meg legyenek félemlítve!” Az indokokról a kötetben megszólaló karancsaljai ávós sorkatona őr megjegyezte: „Elég volt, ha nem tetszett az ember a szomszédnak, vagy valaki szemet vetett a dolgaira, házára vagy más lehetséges tulajdonára, és már vitték is, nem beszélve azokról, akik nem a kommunisták szája íze szerint szóltak”. Az ellenük felhozott vádak ráadásul senki sem akarta igazán bizonyítani.

A szigorúbban őrzött Csákánykőn – ahonnan csak egy rabnak sikerült megszökni – bírói ítélet nélkül dolgoztatták az embereket, míg a „kistáborba” a néhány hónapra ítélt foglyokat szállították a gyorsított bírósági eljárást követő-



en. A kistáboriak azért kerülhettek oda, mert nem teljesítették előírt időben a beszolgáltatást, nem jelentették be, ha sertést vágtak, politikai viccet meséltek, illetve a párttitkár, a tanácselnök, vagy a VB-titkár felhívta rájuk az ÁVH figyelmét.

A kortársak alig hallottak valamit az egykori táborról, „Nagyon vigyáztak arra, senki se tudjon róla”. A megfenyegetett foglyokat titoktartásra kötelezték szabadulásukkor. A haldoklókat máshová szállították meghalni, a halottakat jeltelenül elföldelték. A vonatkozó iratokat megsemmisítették, a tábor létére utaló nyomokat eltüntették. Mi maradt hát a kényszermunkatáborból a rendszerváltás idejéig? Három halotti anyakönyvi bejegyzés a Heves Megyei Levéltárban, néhány apró nyom a helyszínen és az életben maradtak emlékezete.

A bizonyítékok eltüntetése azonban a múlt egy darabjának eltitkolására is szolgált, hiszen „a történész szakmában általános szabály – írta Sulyok László –, hogy ami dokumentumokkal nem támasztható alá, az nem annyira bizonyítható erejű történés, s némelyek szemében az ilyen esemény talán meg sem történt”. A valóság azonban mindentől függetlenül, akarva-akaratlanul kitörölhetetlen maradt az érintettek emlékezetében. Bizonyára ezek a módszertani problémák vezettek oda, hogy a rendszerváltás után egyre inkább

elterjedt a 20. század kutatása során az „oral history”, a túlélők emlékezetének feltárása, amelynek egyik korai példája a „Recski rabszolgák” című kötet első kiadása volt 1990-ben.

Mára a nyilatkozó „recski rabszolgák” nincsenek közöttünk, e kötet nélkül semmit sem tudnánk életükről a recski kényszermunkatáborban. A szerzőt dicséri tehát, hogy idejében fölismerte azt a megismételhetetlen lehetőséget, hogy a változó politikai helyzetben már lehetett kérdezni, és a még életben lévő tanúk válaszait le lehetett jegyezni.

„Azt leírni nem lehet, átélni pedig a halálos ellenségemnek se kívánom” – mondta a recski táborból való szabadulása után egy internált. A „történelmi riportkönyvvel” Sulyok László mégis arra vállalkozott, hogy hat nógrádi származású recski rab és egy büntetésből Recskre örnek küldött ávos sorkatona élettörténetén, visszaemlékezésén keresztül rögzítse és mutassa be a kor és a csákánykői kényszermunkatábor működését.

A „recski rabszolgák” azonban nehezen váltak riportalannyá a rendszerváltás idején, hivatásos ávost pedig meg sem tudott szólaltatni a szerző, aki Recskre is ellátogatott, ahol az egykori örök némelyike letelepedett, családot alapított. A félelem a megtorlástól még benne volt a kor viszonyaiban, életérzésében. Böszörményi Géza egykori rab és Gyarmathy Livia dokumentumfilmjének visszaemlékezői is csendesebbek lettek, mire Sulyok László Recskre ért. Az iskolákban is mást tanultak addig a gyermekek, ezért fordulhatott elő, hogy az egyik túlélő unokája nem hitt saját nagyapjának.

A visszaemlékező nógrádi elítéltek, akik addig családjuknak sem beszél(het)tek a történelekről csak akkor váltak rezignálttá, amikor a szeretteik

szenvédéseire, megpróbáltatásaira gondoltak. A bevezető pedig figyelmeztet, hogy azoktól, akik átérték a kegyetlen tábori körülményeket, ne várjunk érzelmentes beszámolót, mégis gyakran meglepheti az olvasót, hogy a riportalanyok életükről milyen távolságtartóan és objektíven beszéltek. Az egyik volt rab így emlékezett például a szökevényeket önként verő társairól: „nem tehettek semmiről, őket kihasználták, félrevezették”. Többen találkoztak pár évtized után egykori öreikkel, kínzóikkal, de egyszer sem olvashatunk heves érzelmi megnyilvánulásról velük kapcsolatosan. A tábor nyomorúságának, a megbélyegzetten leélt évtizedeknek, a csekély vagy elmaradó kárpótlásnak, a bűnösök büntetlenségének természetessé váló állapotán már nem indultak fel, „Csak az a szomorú, hogy elment egy élet, tönkre lett téve”.

A hét élettörténet azonban jóval több emberről szól, összesen 117 recski rab – köztük Faludy György költő – neve bukkan fel a kötetben a családtagok, a nevüket titkolni igyekvő örök és egyéb „mellékszereplők” mellett. Róluk a riportalanyok jót is, rosszat is elmondtak, tapasztalataikra építve túlléptek a fekete-fehér szigorú elkülönítésén.

Bár a rabok név helyett hivatalosan számokat kaptak a táborban, de számtalan karakter jelenik meg a papíron megőrzött élettapasztalatokban: a Mengelének elnevezett kegyetlen rab orvos, a „vamzernak” hívott besúgók, az önkéntes verőlegények, a kommunista rab és az ávos elítélt éppen úgy, mint a halálra kínzott, éhen halt és segítőkész „ürgék”. A másik oldal is sokszínű volt, akik között voltak feljelentők, „vérbírók”, kegyetlen hivatásos ávos örök, akik az ávos sorkatona örökre is vigyáztak, elnézést kérő vallatók, élelmet adó örök és a jutalmat osztó táborparancsnok.

A kor különös viszonyaira jellemző, hogy a vallatók és kihallgatottak, bírók és elítéltek, rabok és őreik között rokon, esetleg régebbi baráti kapcsolat is előfordulhatott. Az egyik ávós katonának például saját fogva tartott apját kellett vernie. A tábor nem sokban különbözhetett a nácik haláltáboraitól, „Szenvedtek velünk olyan zsidók, akik megjárták a náci lágereket, és azt mondták, hogy ott semmivel sem volt rosszabb a bánásmód... Ezeket az állítólagos magyarokat, a mi kínzóinkat, miért nem tudják felelősségre vonni?”

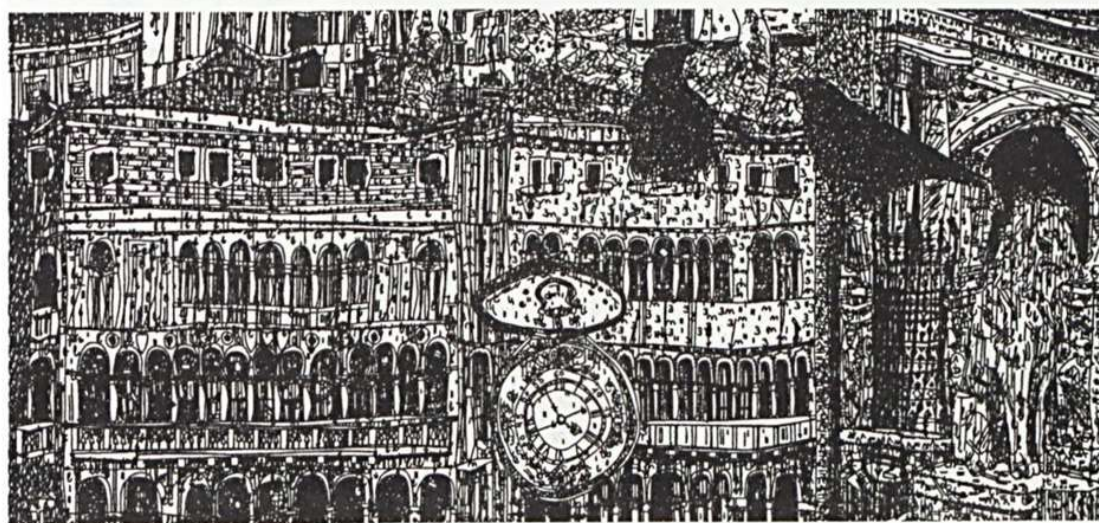
A sorszámozott visszaemlékezésekre pillantva az első benyomásunk az lehet, hogy a profi újságíró Sulyok László miért nem választott hangzatosabb, hatásvadászóbb fejezetcímeket. A könyvet elolvasva azonban mindez igen pozitív felhangot kap, hiszen jól tükrözi a szerző hozzáállását, akinek bár a témáról határozott véleménye van, mégis a visszaemlékezéseket nem minősíti, azt az olvasóra bízta.

A szövegben a visszaemlékezésektől jól elkülönítve csak a legminimálisabb információhoz jutunk az emlékezők személyével kapcsolatban. Sulyok a

túlélők vallomásait kiigazította, vagy éppenséggel megerősítette különféle kordokumentumokra és más visszaemlékezők vallomásaira hivatkozva, amelyek nyomtatásban vagy dokumentumfilmen is megőrződtek. Magyarázattal látta el a mára már történelmivé szelődült fogalmakat, intézményneveket. A visszaemlékezések szövegét csak stílusosan, nem pedig tartalmilag fésülte át. Mindez nem csupán a rendszerváltás hajnalán számíthatott példaértékű munkának.

A visszaemlékezéseket keretbe zárja a recski kényszermunkatábor történetének és emlékezetének felvázolása, az utóbbit egészen napjainkig vezette végig a szerző. Különösen értékes teszi ez az időbeli bővítés ezt a második kiadást, hiszen a visszaemlékezésekkel együtt nem csupán az 1950-es éveket, hanem a rendszerváltás idejét, hangulatát is kitűnően ábrázolja, és bemutatja azt, hogy napjainkra milyen stációkon keresztül vált egy múltbéli esemény megtapasztalása, emlékezte történelemmé.

(Palócföld Könyvek, Salgótarján, 2007)



ÁDÁM TAMÁS (1954, Balassagyarmat): Költő, szerkesztő, újságíró. Jelenleg Budapesten él. A Komjáthy Jenő Irodalmi és Művészeti Társaság vezetője. Legutóbbi kötete: *Máglyák ideje* (2006).

CSEPREGI JÁNOS (1980, Pécs): Budapesten élő író, költő, kritikus. 2006-tól a FISZ Könyvek egyik sorozatszerkesztője. Legutóbbi kötete: *Ímé, a test...* (2008).

DEBRECENI BOGLÁRKA (1981, Salgótarján): Író, költő, kulturális antropológus. Jelenleg Budapesten él, a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársa. Kaleidoszkóp díjas (2007).

GYÖRGY NORBERT (1972, Losonc): Madách-nívódíjas, Füleken élő író. Legutóbbi kötete: *Klára* (2004).

HANDÓ PÉTER (1961, Salgótarján): Sóshartyánban élő költő, író. Legutóbbi kötete: *Jelen a felejthető képek között* (2007).

KISS LÁSZLÓ (1976, Gyula): Író, gimnáziumi tanár. Legutóbbi kötete: *Árnyas utcai szép napok* (2008).

KOÓS ISTVÁN (1975, Miskolc): Irodalomtörténész, kritikus, képregényrajzoló. Jelenleg a székesfehérvári Árpád Szakképző Iskola és Kollégium Szent István Szakképző Iskolájában tanít.

MARAFKÓ LÁSZLÓ (1944, Győr): Budapesten élő író, újságíró, szerkesztő. Harminchét évet töltött különböző lapok szerkesztőségénél, évekig szerkesztést oktatott a Budapesti Kommunikációs Főiskolán. Másfél tucat saját könyve (regények, esszék, riportok, kultúrtörténet) mellett több kötetet szerkesztett. Legutóbbi munkája: *Észsömör* (2008).

MEZŐSI MIKLÓS (1960, Budapest): Irodalomtörténész, költő. A veszprémi Pannon Egyetemen világirodalmat, összehasonlító operatörténetet és görög nyelvet, a szombathelyi Savaria Egyetemi Központban világirodalmat, görög nyelvet és régi magyar irodalmat oktat. Legutóbbi kötete: *Zene, szó, dráma – Színhátek és szín(e)változások* (2006).



GELENCSÉR JÁNOS (1960, Pécs): Festő, grafikus, népzeneész, autodidakta művész. Képzőművészeti ismeretekre és gyakorlatra a Lantos Ferenc és Halász Károly által szervezett Paksi Vizuális Telep tagjaként tett szert. Jelenleg Salgótarjánban él. Tagja a Fiatal Képzőművészek Stúdiójának (1991), a Magyar Alkotóművészek Egyesületének (1994) és a 2008-ban húsz éves Balassi Bálint Asztaltársaságnak.

MOLNÁR KRISZTIÁN (1979): A határvidék mentén élő irodalmár, kritikus.

NAGY CSILLA (1981, Balassagyarmat): Balassagyarmaton élő irodalomtörténész, kritikus.

SOLYMÁR JÓZSEF (1929, Tállya): Jelenleg Solymáron él. Tucatnyi regényt, elbeszélést, szociográfiát írt, filmet forgatott felnevelő falujáról, Mátraballáról. Legutóbbi kötete: *A falu szája* (2007).

SULYOK LÁSZLÓ (1944, Nagybátony): Író, újságíró, a Nógrád megyei napilap egykori főszerkesztője. Legutóbbi kötetei: *Drog – pénzért vett halál*. (2008).

SZABÓ ANDREA (1965, Balassagyarmat): Író, újságíró. 2001 óta a Nógrád Megyei Hírlap munkatársa. Legutóbbi kötete: *Az emlékezés iszapja* (2008).

SZABÓ EDINA (1982, Sátoraljaújhely): Irodalomtörténész, kritikus. A Miskolci Egyetem Irodalomtudományi Doktori iskola végzős doktorandusza.

SZÁVAI ATTILA (1978, Vác): Rétságon élő író. Legutóbbi kötete: *Fészercsend* (2008).

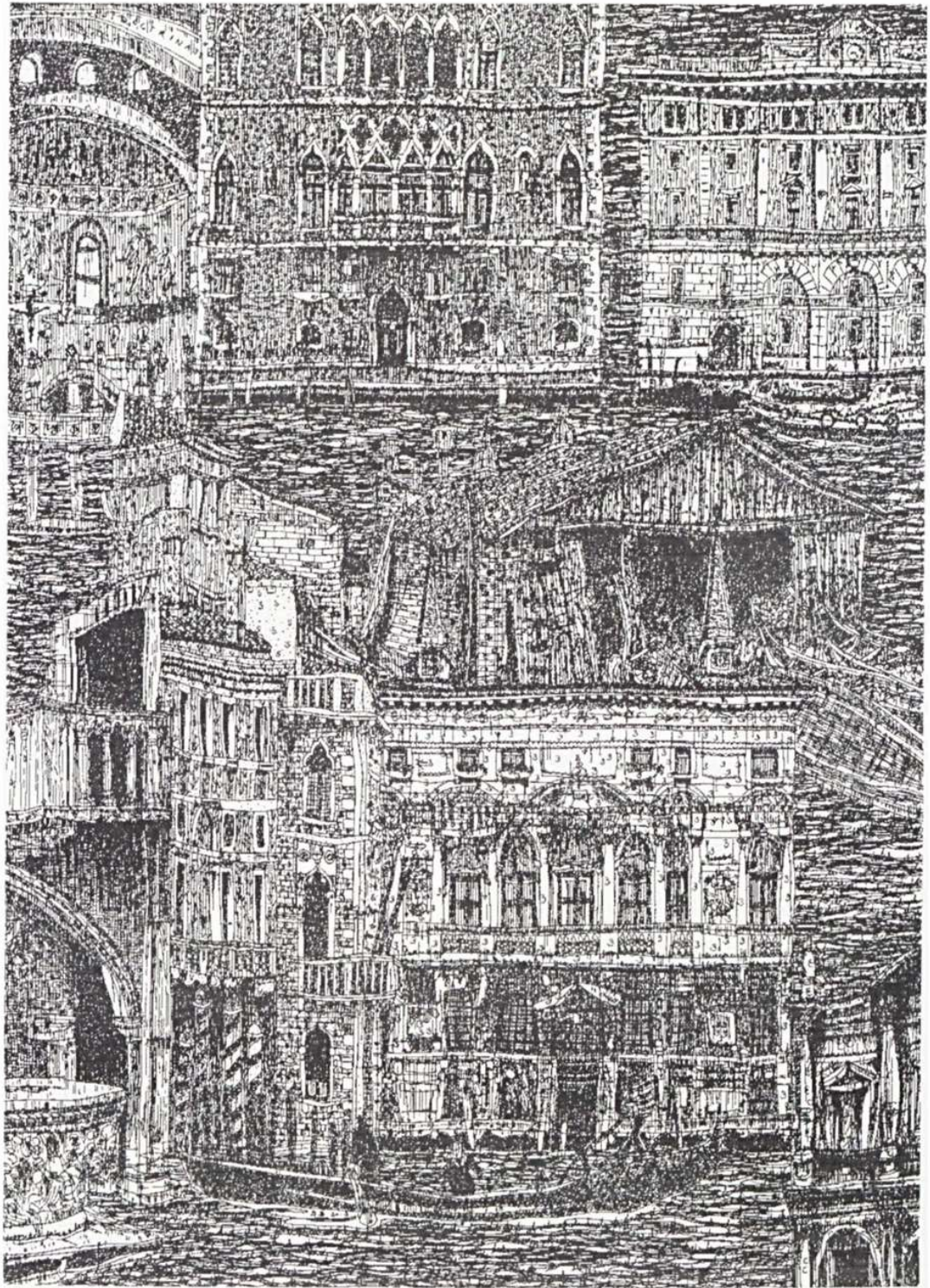
SZIRÁCSIK ÉVA (1971, Salgótarján): Etesen élő történész, szociológus, a Nógrád Megyei Levéltár munkatársa. Legutóbbi tanulmánykötete: *A Koháry család Nógrád és Heves vármegyei birtokainak urbáriumai (1716, 1718)* (2007).

SZIRMAI PÉTER (1970, Budapest): Író. Első kötete: *Hunniában valami készül* (2007).

SZÓKE KORNÉLIA (1982, Szolnok): Miskolcon élő irodalmár, kritikus, a Társadalmi Nemek és Egyenlő Esélyek Központjának egykori demonstrátora, a Miskolci Egyetem PhD-hallgatója, a Múgond kritikai műhely egyik alapítója.

SZUNYOGH PÁL (1963, Balassagyarmat): Teresken élő költő.

G. TORONYI JUDIT (1968, Salgótarján): Történész, főlevéltáros, a Nógrád Megyei Levéltár munkatársa.



Ára: háromszáz forint

„holtomiglan se - semmi kimondva”

Határ Győző

